

<i>Szépirodalom</i>	
Mesterházy Balázs versei	5
Kristó Tibor versei	7
Bajna György versei	15
Fellinger Károly versei	17
Medgyesi Emese: Klapp!	19
Báthori Csaba versei	27
Bene Adrián versei	33
Nagy Milán László versei	38
Simonfy József versei	43
Hegedűs Imre János: Vízpróba	45
Horváth Ildikó rövidprózái	57
F. Bakó Enikő: Idill	61
Zeck Julianna: Hóangyal	64
<i>Aranyág</i>	
Mirk László: Mária és Jézuska ruhái	68
<i>Ködoszlás</i>	
Oláh Sándor: Köztulajdon, egyéni érdekek az Udvarhely rajoni kollektív gazdaságokban, a hatvanas években	87
<i>Ujllenyomat</i>	
Az Ojtozi-szorostól a Fogarasi-havasokig (Csáky Ernő nyugalmazott mérnök-vezetési vezető rövid életrajza)	123
<i>Műteremtés</i>	
Túros Eszter: G7 - Stratégiák	140
<i>Mens Sana</i>	
Kicsid honvédjei (Csinta Samu beszélgetése Kicsid Gábor kétszeres világbajnok, kétszeres olimpiai érmes kézilabdázóval)	145
<i>Szemle</i>	
A Székelyföld folyóirat díjai, 2022	153
Borcsa János: Szilágyi István régi-új rövidprózái	161
Pieldner Judit: „A létezés vonalkódja” (Czilli Aranka: <i>Késsel és villával</i>)	166
Fekete J. József: Perifériáról betekintő (Mohai V. Lajos: <i>Tintaceruza a sörösládában</i> ; Kovács Lajos: <i>Hosszúra nőtt árnyékaink</i>)	171
Zsidó Ferenc: Történelmi ponyva? (Gál Vilmos: <i>Latrok ideje</i>)	177
Előfizetők névsora	181

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Zsidó Ferenc (zsidoferenc@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Magyarosi Sándor (sandormagyarosi@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
MENEDZSER: Mihály Gergő (gergomihaly80@gmail.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Máthé Zsejke (zsejkemathe@gmail.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Nagy Csilla (harmatcsepp.nagy@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSÁK: Lakatos Mihály, Lőrincz György,
Lövétei Lázár László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánzos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke - Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997-2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Magic Print, Ónfalva
FELELŐS VEZETŐ: Dohotaru Maria

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149
Telefonszámok: (004)0266-311 775, (004)0266-311 026 (fax), (004)0746-195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: egy évre 84,00 lej
Külföldieknek: egy évre 90,00 lej (6600 Ft / 28 EUR)

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Simon Ildikó - Editura Harghita, Pf. 149

Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RO

Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita

RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR

RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita

SWIFTCOD: RNCBROBU

Mesterházy Balázs

A MEDITERRÁN-ÁLLANDÓ¹

Akkoriban a kikötőben, annak a kis bárnak a teraszán kezdtük el minden reggel. Elnéztem azt a sok kéket a vállad vonalán túl, és nem is egyszer megszokhatatlanul jó lett az élet. Talán, ahogy abban a piros és narancs ruhában ültél, a mögötted lévő vitorlások árbócrengesében két árbóc közé még pont befértél, elmesélhetném ezt a történetet úgy is, hogy mindig velem voltál. Olyanokat írtunk haza, tudod, végül te választottad ki, a vörös világítótornyos képeslapra, hogy „a jónál jobb, a kevesebbnél kevesebb. Amúgy mindenki megvan, a szebbik szobát is megkaptuk. Majd visszatérnénk még, pont ide, ha lehet.” Az aprót az asztalon hagytuk. Nem lehetett a két kávéért, a vízért meg a narancsodért pont annyit adni.

*

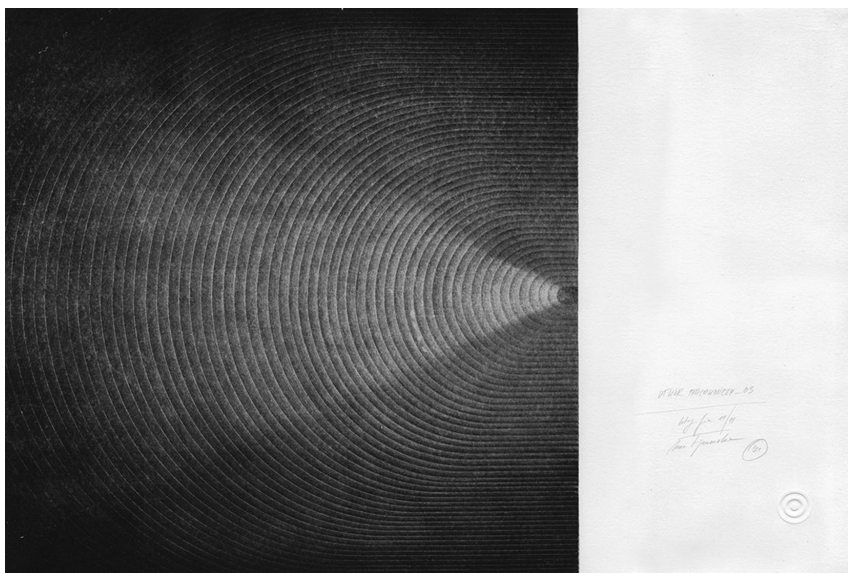
Hallatszott, ahogy a többiek még bent a pultnál megbontják az aznap esti első üveget. Hát akkor ebbe is belekezdünk. Ahogy kipakoltak szépen, a terasz, ott az asztal mindig a mi halhatatlan területünk volt, te még mindig nem mozdultál. Körülöttünk könnyű tömegben kabóccirregés, fenyőgyanta illata, az üvegpoharak koccanása. Fogtam az egyik poharat és feléd nyújtottam, a zenekar hangolt, mi tudtuk, jönni fog, néhányan még a jegypénztárba rohantak, hiszen itt, most, nemhiába, a végtelenség kezdődik. Csak a kipakolás lépéseit lehetett hallani, micsoda rutinos előkészület, a teraszra ki és be a konyhába. És hát amíg ilyesmit hall az ember, legalább nem kell gondolnia másra.

*

Nemrég találtam meg egy könyvben a buszjegyet. Splitből mentem Dubrovnikba veled, amíg ott voltunk, könyvjelzőnek használtam. Most, ahogy előkerült, ahogy megtaláltam, még a homok a strandról is ott

1 Részletek a szerző következő, készülő verseskötetéből.

sercegett a lapok között. Fogtam a kezed a vízben, te azt mondtad, egy egész letűnt világ van a talpunk alatt, én pedig éppen megcsókoltalak volna, amikor megcsapott, fellökött minket egy nagyobb hullám. Amikor előkerültünk a víz alól, odabújtál hozzám, az illatodban só volt, tengervíz, izzadság és napolaj. Zavartan mosolyogtál, a hajadat kapkodva akartad kisodorni a szemedből. Úgy képzelem, hogy az a hullám, ami akkor átbukott rajtunk, több száz éves volt, és senki nem tudja, hogy hol keletkezett.

Anna Trojanowska, 2021
51 x 74 cm, litográfia

Kristó Tibor
JÖVEVÉNYEK

idejében érkeztek a templomkertbe
sötétedésre úgy ahogy megbeszélték előzetesen
kiforgatták zsebeiket nem volt náluk bicska
összeakaszkodtak verték csépellék egymást
ahol csak érték tenyérrel ököllel rúgtak haraptak
egyikük zömökebb volt
nem úri sportokon edződtek izmai már korán
mezei munkára fogták odahagyva szép házukat
szüleivel felköltöztek a külvárosba egy olyan pincelakásba
ahol természetes fény hiányában nappal is égett a villany
a másik fiú is jó inas gyermek alacsonyágát
a jóisten fürgeséggel kárpótolta
ők is faluról érkeztek költözniük kellett mert
apja összekülönbözött a téeszelnökkel
jobbna láta ha a városban keres munkahelyet
egyidősek voltak a fiúk a zömökebb már csapatvezér
a külvárosban elég volt elpáholni néhány elpuhult honost
akik jövevénynek csúfolták a szájhős fiúk a gyávák
kivagyiságukkal hencegők a frissen érkezőre
az alacsonyabbra testálták át e sértő szót
aki nem tűrte a megkülönböztető címkét
sokáig verekedtek a templomkertben
amint megéreztek a vér ízét megint nekibátorodtak
kegyetlenül dúlt a parasztpárbaj
senki nem járt a környéken hogy bár csillapítsa őket
mígnem erejük fogytán elnyúltak a templomkert
öreg fáktól övezett hűvös gyepén
egyiküket bezúzott fejvel a zömökebbet
orrsövényferdüléssel mütötték a kórházban
feküdtek egymás mellett volt idejük megbékélni
bár egymás között ugyan de

megvívták harcukat becsületükért
s így lettek igazi honosak

VASÁRNAP

adjon isten részt a szentmiséből
e szavakkal érkezett apám a templomból
a megterített asztalon párállott a finom húsleves
kik voltak még a cefre se volt kérdezte anyám
lesunytt szemekkel meredtünk a tányérok fölé
hallgass rivallt rá apám
kezében a kanállal mely félúton volt
a levesestál és a szája között
pedig milyen gondosan készült a misére
ráérősen borotválkozott
még néhány grimaszt is elpróbált kezitükre előtt
ügyetlenül gombolgatta mellén a fehér inget
elképzeltem hogyan matatja mellén a gombokat
áldozás alatt kezelőjén is babrálja azokat
fekete öltönyét anyám jó előre kikefélte
s úgy adta rá a kabátot ráncos szárú csizmái fölött
tenyéryire domborodtak a nadrág priccsei
végül kölnivel jó kiadósan meglócsolta arcát
tüszögött is hozzá csak úgy a maga kényeztetésére
a kölni Terka nénémtől maradt rá aki már
özvegyasszonyként látogatott haza Kölnből
a Cismigiuban ismerkedett meg leendő férjével
a német tiszttel akit az összeomláskor követett németföldre
Terka néném utolsó látogatásán is együtt ült a család
az asztal mellett akkor is finom húslevest szolgált fel anyám
mért nem esztek visszhangzik azóta is apám hangja
Terka nénémmel nem tudtunk társalogni
nem értett már magyarul mi németül annyit se
lesunytt szemekkel meredtünk a tányérok fölé
megajándékozott egy-egy szappannal s cifra fogkefékkel

na meg egy német nyelvű divatlappal
melyben melltartóban bugyiban pózoltak a hölgyek
bár színeseek lettek volna azok a fényképek
anyám gondterhelten mosogatott el
szűkön osztogatta mosolyát Terka néném felé
apám ekkor kapta ajándékba tőle a kölnit
akkor is vasárnap volt

MÁLENKÓ

mozdulatai emlékké lényegültek
amilyen könnyedséggel forgatja
a villát felhámozza lovait amelyeket
magáénak tart holott a téesz állományában szerepelnek
ahogy fél kézzel nyújtójától fogvást megemeli
s arrébb mozdítja szekerét mint útban levő
fölösleges tárgyat
háta mögött Málenkónak neveztük
szemében nem mertük volna így szólítani
a falubeliek is csak módjával barátkoztak Nagyerejűvel
estére nem hajtotta vissza lovait a hodályba
saját istállójában hálatta őket
rendszeresen csutakolta a két muraközit
ostort csak emlékeztetőnek tűzött a lócs karikájába
templomba ritkábban járt
lovak lefekvés előtt keresztet kapartak
mellső lábukkal a hídlásdeszkára
keveset beszélt mégis féltük amikor
szénás szekerével megérkezett a téesz tárolójához
ahol a szögletes ajtónyílást minden egyes villányi
szénával teletömte alig tudtuk
elszedni onnan mi vakációzó kisdiákok
amikor felnyomott oda egy tūrést
elsötétült a tér fuldokoltunk a szénamurhától
volt köztünk aki jó előre megsaccolta

mikor érkezik Málenkó újabb terüvel
idejében meglépett
egy alkalommal galléron ragadta Nyápicot a brigádost
tenyéryire megemelte a földtől
Nyápic újraszámolta normanapjait
tintaceruzáját nyálazva írta át a számokat
a számárfüles irkájába s lehetőleg
kerülte Málenkóval a találkozást
ekkortól jobban féltük Nagyerejűt
már egymás közt sem hívtuk Málenkónak
ha istállójában naphosszat hallatszott
amint lovai kaparják a padlásdeszkát
akkor bizonyára beteg volt vagy elutazott
most kisvendéglő áll istállója helyén
Málenkó eltávozott örökre

IDILL A GAGYASZÁR UTCÁBAN

hosszú volt a délelőtt
szinte semmi sem történt a Gagyaszár utcában
a fényesre csiszolt égről tűzött a nap
rettenetesen sűrű volt a csend néha
madarak szóltak bele a fákról eresz alól
akár egy színesen illusztrált mesekönyvben
minden olyan volt
csupán a kémények nem pipáltak hiszen
nyár volt már a javából való
az udvar porában fürödöztek a tyúkok
totyogtak a récék a kiszáradt itató körül
megint elfelejtettem vizet merni edényeikbe
az istálló padlásdeszkáján néha dobbantott a ló
aznap nem fogatolták
az utcában sem járt senki pedig két szára volt
az utcának mi a korcában laktunk
mi nem voltunk bolhások pedig

nem volt ritka a bolhajárás sem akkoriban
(a sarki boltban tetűport is árusítottak)
fel-felcspeszkedtem a kerítésre
hátha látnám Zsófit a szőke süldőlányt járni az utcában
ahogy elhalad kapunk előtt és mondja hogy
szervusz szeretőm
ilyenkor pironkodtam én a kiskamasz
de most nem jött Zsófi
délutánra hirtelen elsötétült az ég óriási csattanások
ismétlődtek mintha valaki ostorozná a felhőket
szempillantás alatt megtelt vízzel a récék itatója
a szomszédok szaladgáltak az utcában azt
hírelték hogy Eszter nénémet agyoncsapta a villám
rakodás közben a szekéren találta el az istennyila
Gy. bácsi épp villával nyújtott fel egy nyaláb szénát
már csak egy boglyányi felrakni való maradt volna
aztán maradék életét sült süketen élte le
ha mondani akartunk neki valamit
félretolta füle mögül a fejkendőt ahogyan elhúzzuk
ablak előtt a sötétítőt a rolót hogy
jobban áramolhasson a szobába a fény
tölcsérré formáltuk a tenyerünket s akár
egy mikrofonból szórtuk fülébe a szavakat
lassúdan kicsidenként
nagy hangon hangsúlyozva ha nem
szeme hunyorgásával adta tudtunkra
hogy meg kell ismételni a mondanivalót
én nem szívesen „társalogtam” Eszter nénémel
pedig kedveltem mert kedves volt hozzám
a kerítésre is egyre ritkábban csipeszkedtem fel
Zsófi látására
mert már nem járt-kelt a Gygyaszár utcában
s nem volt aki mondja hogy szervusz szeretőm
férjhez ment a városba egy jóképű lakatoshoz

OTTHON

villanyt gyújtottam
hogy meggyőződjem itthon vagyok-e
kulcs az ajtózárból visszahúzva
fityeg róla a máriás kulcstartó
s még mindig écelődöm
Máriával a csapos lánnyal
de Mária már sehol pedig
újabb kört rendeltem a fiúknak
a fiúk sincsenek már itt
de itt kísért T. a nagymenő a vagány
akitől kiskamaszként
kiadós pofont kaptam
mert nem tapsoltam meg
ahogy tették társaim
amikor elvonult előttünk
divatos helánka blúzban
trapéznadrágosan
hosszú orrú cipőiben
oldalán a törékeny Getával
a lenvirág szemű román lánnyal
aki más vidékről szakadt ide
s akivel gyakran korzózott T.
hadd lássák hogy nem akárki ő
aki lányokkal sétálgat vasárnap délután
pózolva a főutcán
T. okított arra is hogy a lányok
nem szeretik a romantikázást
el kell csípni őket s a tenyeret
hasuk alá csúsztatni hadd hevüljenek
de mit keresett itt T.
vele vitáztam volna (?)
megtagadva tőle a tapsolást

eloltom a villanyt
itthon voltam
talán még visszatalálok
a hajdani otthonomba
ha még visszaalhatok
jöhet egy újabb kör az asztaltársaságnak
Mária

SZEIZMIKUS

1977. március 4-ének emléke

kék volt az ég
végtelenül békés
szédítően magas
erre mondják hogy fenséges
talán az őskorban lehetett ilyen
amikor még szauruszok szaladgáltak errefelé
a roskadozó öregház
tetején meglibbent zsindelek
mint röpülésre kész óriásmadár tollai
feketén a késő márciusi délutánban
valamire nagyon vártak
az ajtón a cigánykilincs erőtlenül fityegett
nem járt se ki se be senki

az öreg fa
mely egész télre való tüzelőt tárolt magában
a kékfalú vénház előtt gyorsan lombosodott
késő este
rémisztő színűre váltott át az ég
félelmetes robajjal megremegett a föld
az ódon faboronás ház
recsegett-ropogott minden eresztékében
mintha csónakban ültünk volna
amint haragos tengeren hánykolódik

a szűk ablakon át láthattam amint
a fa földhöz csapja magát
s majd visszalendül eredeti állapotába
recsegett a boronaház
rázta magából a bolhaszegeket
zsindely tollú madarak röpködtek szanaszét

megint kék az ég
s szikrázik a napfény a magasban
délutánra árnyék vetül az égre
titokzatosan vészjóslóan

MIELŐTT ELKASZÁLNÁNAK

motívum immár
szénaforgató villám
egy festményen
látom kinagyított rozsdás ágait
fotográfián
fafogú gereblyémet is
hiányos fogsorral
vigyorogni egy montázson
kedvenc kaszám pengéje
egyre csorbul
nem bírom már szusszal
dönteni a rendet
szorgos suhintással
már-már sarkamba vág
elkaszál
az utánam jövő

Bajna György
A PIROS BÁR

(Ferencz Imrének)

1.

A Piros bárba kora este mentünk,
És nem villamossal. És haza se.
Madarak voltak mind azok az évek,
Nem is szállt el egy se a semmibe.
Titánok vívtak: két derék főfirkász,
Lepkesúlyú, és vodkától kitelt.
Biztatták őket szolgálatos lányok,
Az eredmény végül nulla-nulla lett.

2.

A Piros bárba nem villamossal mentünk,
Hisz nem volt se vörös, se sárga itt.
Eszmék helyett olcsó poénok röpködtek,
És sóhajok – nemegyszer hajnalig.
Ki tűnődött – mondd csak – akkoriban, testvér,
Hogy létezik-e vörös villamos?
S hogy eldöcög-e majd, eszünkbe jutott-e?
S hogy vissza is jöhet még hamarost?
Negyedszázaddal még a „tetszhalál” előtt
Ugyan ki törte ezen a fejét?
Vidámak voltunk, és hittük, hogy: erősek.
A gondjairól senki nem beszélt.

3.

A Piros bárban kemény csaták dúltak:
Gyönyörű keblek maradtak csupaszon,
Mert a lányok is hajba kaptak néha
Azokon... A sok semmi kis kukacon.
Szép volt minden. És még most is megérzem,

Ha lopva parázsló szempár nézeget,
S mosolygok is a mai nagymamákon:
Feledni e tüzet... Édesek, lehet?

HITVESI VERS

Lehattünk volna boldogabbak?
Örömből kevés is megteszi.
Házfalon delel a nyári nap.
Párom a szobánkat rendezzi.

Benézek hozzá, akár a fény.
Árny fut át az arcán: én vagyok.
Nem szól, ám látom, úgy érzi,
Le kéne lépjen, ha volna ok.

Nem szól, de érzem, hát felelek:
Örömből kevés is megteszi.
Főleg, ha van, aki meghallgat,
Főleg, ha van, aki elhiszi.

Siklódy Fruzsina: *Enteriőr 2.*, 2022
(92 x 66 cm, digitális nyomat)

Fellinger Károly

HA EGYEDÜL

Ha egyedül alszom, nélküled, az ágy
akár a test, érett termésű, megtúrt
galagonyabokor, amiről a csöpp
madarak a termést a maggal együtt

fogyasztják, majd a keményfejú mag a
bélcsatornán sértetlenül, tárgyila-
gosan áthaladva, magától az anya-
növénytől távol jut ki a külvilág-

ba. Ha egyedül alszol, nélkülem, én
egy vérző málnabokor vagyok, attól
félek, az utolsó, megmaradt termé-
semet húségem elveszi előled.

RÉS

Már legalább annyiszor csalódtam a
saját testemben, mint önnönmagamban,
a tomboló, vad szél hátrabilincselt
kézzel szabadít meg a kötelékek

sokaságától, az idő fáját vén harkályok
gyógyítják, élőködik rajta, benne
a halhatatlanság, az én házam az
én váram, a test a lelke mindennek,

tesztek bizonyítják, pszichológusok,
akik a szóvicc miatt ki nem állják

a mókusokat, és irigyek, mert nem
ők találták fel a mókuskereket.

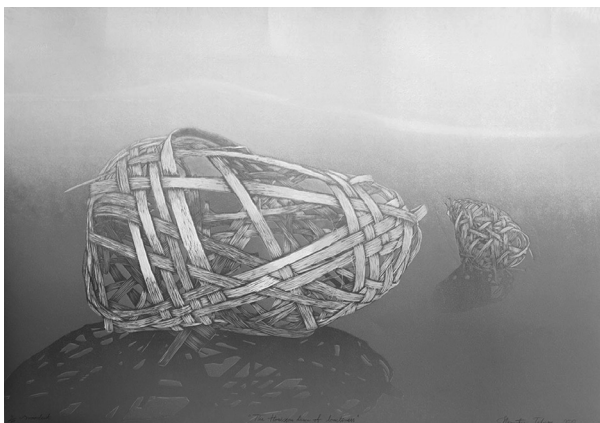
ÉLETVONAL

Oravecz Imrének

Az ideiglenesség tökéletes
világot képz el magának, a rész
lyuknak hiszi magát a sajtban, ő ad
hitet a folyóból kiemelkedő

egésznek, ami nem semmisülhet meg
egy villámcsapásra, és az öregek
nem akarják megkóstolni az újra-
gondolt babfőzeléket, nekik már a

tányérról is nagyanyjuk sótlan éte-
le jut az eszükbe, az egyszerűség
úgy védi titkát, mint szilvás gombóc a
szilvaszemet, létrehozva magából.

*Shanatyá Tahpor: Láthatáron a magány, 2022
(70 x 100 cm, fametszet)*

Medgyesi Emese

KLAPP!

P énteken telefonáltak a konzuli hivatalból: menjek a szokásjogi igazolásért. „Megússzuk a visszautat! Szervusz, Élet, nincs akadály! Ósztól Genf, vissza az egyetem padjaiba!...” Készülődés közben jutott eszembe, hogyhogy a vezetékiesen hívtak? Honnan tudták, hol keressenek, milyen számon?” A követségi nyilvántartás számára elérhetőséget Thomas szüleinek provanszi címén és ottani telefonszámán adtam meg.

„Változatlanul számon tartanak.”

Nyolcvankilenc decemberében, a tömeges tiltakozó-tüntetések, illetve a *kondukátor* bukásának nyomán megingott a román elnyomó rendszer intézményesített megfigyelő és félelemkeltő mechanizmusa. Kár, hogy kérész-időtartamú lehetett csupán az a katartikus jelen, keveset ízelhettük eufóriánkat, a szabadság friss élményét. Nem sejtettük, hogy rövidesen, változatlanul követni fog a múltunk; határok nélkül, külföldre is utánunk utaztatják ügyeinket. Bárhol a világon tudnak rólunk a delegált titokfelelősek, és tájékoztatják a hazai mindentudókat. Lényegében zavartalanul működik a szervezet, információgyűjtő gyakorlata a rendszerváltás ellenére nyílt titok.

Elaine a sokgyermekes anyák nagyvonalú gyakorlatiasságával kezelte családjának új tagjait, védőszárnyait ránk is kiterjesztette. Értsd: ugyanolyan erős érzelmi bevetéssel kommunikált, utasított, tanácsolt, perlekedett velünk, mint férjével, lányaival vagy fiaival tette. Párizsi utam előtt például búcsúszó helyett, mint tótumfaktum-orákulum, óva intett mindennel kapcsolatosan, bár konkrét vonatkozás nélkül: „NE akarj mindenáron mindent tudni.”

Ehhez tartottam most magam: elfojtottam aggályaim csíráit, a Mars mező felé vettem az irányt.

Kilencre vártak. Igyekezniem kellett, de azért meg-megálltam, csodáltam a virágos ablak-erkélyeket, a pazar homlokzatok eleganciáját. Sütkéreztem a történelmi városrész derűjében, élveztem a hűvös nyugalmat Mars isten kútja körül; a középkori kapuívek között, az

ismerős macskaköveken, a *bouquiniste*-ok képeslapjainak világában lépkedtem. Mintha az előző napok fáradalmait pihenné az *Exposition* utca, ezúttal csendes volt, nem várakozott senki a követség előtt, viszont épp nyitottak a boltosok. Felcsapott rolóik szinkópával tudatták: startol az élet! „Nem kizárt, hogy az én kedvemért történik mindez.” Ugráló tánclépésekkel kerülgettem a hepehupás járdára szabályos nyolcasok formájában loccsantott víz száradó foltjait.

Harminckét éves voltam, és szerelmes.

Igazoltattak a kapuszolgálatos rendőrök, letétben náluk maradt az útlevelem, egyikük fölkiért az első emeletre. A hosszú folyosó végén, egy szárnyas tölgyfaajtón gyorsan hármat, majd két rövidet koppantott. Vártunk néhány másodpercet az „igen!”-re, mielőtt benyitott volna. Bejelentett, és betessékelt, majd csendesen becsukta mögöttem az ajtót. Átfutott az agyamon, kár, hogy hazámiai nem ismerik a Richard-féle hőkezelői taktikát! Az „éjszaka szellőztess, reggel zárkózz be!” alkalmazása elviselhetőbbé tette volna számukra a nyarat.

Arcomon táncolt, elvakított a szemközti ablakokról visszaverődő napsütés.

Dumitru Florian valamelyik sarokba állított füles bőrfotel öbléből bukkant elő; a korai szocializmus divatjamúlt, behemót apparátus-darabjait kerülgetve sietett üdvözlésemre. Kézfogás után – ellenfényben – lecövekelt a zsúfolt iroda közepére terített perzszaszőnyegen. Arca így homályban maradt, de trendi európeársága, nyers színű, elegáns lenvászon kosztümje így is kontrasztban állt sötét hátterével.

Kifogástalan udvariassággal beszélt hozzám ezúttal is, bár feltűnően más hangnemben, mint a hét elején: következetesen önözött.

Gratulált életünk küszöbön álló sorsfordító eseményéhez, és figyelemztetett, a francia személyazonossági dokumentumok igénylése, az ügyintézés immár kötelességem, nemcsak jogom; tartsam tiszteletben a záros határidőket. Utalt „gyakorlati” tanácsaira, anélkül, hogy részletekbe bocsátkozott volna. Biztatásnak értelmeztem összegzését: a gyermek mindenek előtt!

Duduról nem ejtett szót.

„Kedd óta történhetett valami. Vagy sem. Aznap egyszerűen megengedte magának, hogy elbeszélgessen egy régi ismerős leányával.”

Idejében kiértem a Saint Lazare-ra, enyém lett a kora délután délvidékre induló tézsvé utolsó ülőhelye. Szerencsére, az otthoniak *Minitelen*, valós időben követhették utamat, csodavonatom menetrendjét ugyanis durván felülírta a kánikula: csaknem kétórás késéssel futottunk be Nîmes-be.

Malcolm egyedül jött értem. Állítólag hosszas alkudozás előzte meg az egyezséget, hogy Krisztinka otthon marad a nagyszülőkkel.

Mindenkit meglepett ügyintézésem eredményessége. Az úton kedélyesen elbeszélgettünk. Jövendő sógorom elismerően nyilatkozott a román nagykövetség munkájáról, rekordidő alatt kiállították a szokásjogit, holott hetekig is elhúzódhatott volna az ügyvitel. Aggodalmaikat nem osztották meg senkivel, gondolták, „*alea iacta...*”. Latolgatták, hogy kudarc esetén az egész család visszautazik velünk Romániába. Mindenki együtt. Információik szerint pátriám a korlátlan lehetőségek országa, Bukarest maga a csodák fővárosa. Úgyhogy abban bíztak, célszerű odahatással (értsd: csúszópénz segítségével) a helyszínen mindenképpen összehoztunk volna egy „villámesküvőt.”

Részletek érdekelték, meséljek!

...

Naponta többször beszélünk telefonon, de beszélgetéseink vagy gyermekem megnyugtatóására, vagy „másodlagos” adminisztratív feladataim részleteire korlátozódtak – Elaine shopping-listája több mint harminctételes volt.

Vacsora utánra ígértem részletes beszámolómat, Thomast pedig majd hétfőn tájékoztatom.

Ó, ő Daddytól azonnal informálódott, jelentette a kisöcs buzgalomával. Londonban ki is pipálta: házasság a láthatáron – Ok. Nyilván boldog, mégis kesereg, hogy *ad finem* nincs lehetőség méltó ünneplésre! – mesélte nevetve. – Apámmal közös premisszánk, hogy nem lesz nyugtunk! Nincs mentség családunk számára; a nyarat vagy a ti lagzitok szervezésével töltjük, vagy elkárhozunk. Kivétel nélkül, mint-hogy az elsőszülött akarata megmásíthatatlannak tűnik: felhajtással fogunk ünnepelni.

Lassított, a fekvőrendőrökre és körforgalomban nyüzsgő kocsik kavalkádjára figyelt. Csak percekkel később, az egyenes útszakaszon folytatta:

- „Ginger” testvéreim gyermekkoruk óta versenyeznek egymással. Mindenben. Thomas számára a húgomék lagzija etalon volt, melyhez képest a tiétek másabb, feltétlenül „legebb” kell legyen. Miniatur polgári esküvőre kényszerültök, úgyszólván - ne csodálkozz! - az ő fejében lakodalmatok kötelező „revás”.

- Felőlem... - legyintettem. - Semmi jónak nem leszek elrontója.

- Ennél flexibilisebb kompromisszumot! Le a kalappal, *madame!* Igazán kedves egy erdélyi boszorkány részéről! Viszont... Minthogy képes voltál elvarázsolni a bátyámat - nyilvánvaló, hogy melletted más ember lett - most itt lenne az alkalom, mondjon végre valaki nemet neki! A lényeges dolgok mindig az ő akarata szerint történnek - ebből nekünk, kisebbeknek elégünk lett! Szóval, a testvérek nyugalmanak kedvéért... Igazán megtehetnéd! - kérlelt tréfásan.

Kézfelemeléssel jeleztem, rám ne számíton.

Krisztináról kérdezősködtem, hogy értettek szót vele?

Korlátozott nyelvi eszközeink ellenére, tökéletesen! Ennivaló *little lady!* Kihívásnak bizonyult kezdetben a kommunikáció, de megállapítottuk, hogy zsenge kora ellenére kész diplomata.

Olyan jól viselkedett? Mit csinált?

Amit és ahogy kellett: kezelte a helyzetet. Fantasztikusan. Se sírás, se nyafogás. Egyszer sem, semmilyen körülmények között! Sokszor mondta-mondta a magáét, magyarul, miközben mutogatta a mondani-valóját. Improvizációival lenyűgözött, csodáltuk a találékonyságát, és azt, mennyi energia szorult bele - grimaszkodott, gesztikulált. Tegnap például kirángatta a ruháit a szekrényből, kihordott a kamrából szinte mindent, ami az alacsony polcokon a keze ügyébe került. Megértettük, hogy - anyám épp vásárolni készült Montpellier-be - mindenáron vele akart menni. Imád autózni. Szerintem kiváló kellékes lenne belőle... - kacagtuk, hogy tette világossá, nem akar otthon maradni. *No, please* ekkor, angolos határozottsággal hozott mindent tudomásunkra. Összeségében könnyebb dolgunk volt, mint neki, mert ha megszorultunk, mi fellapozhattuk a szótáraidat. *Mammy* állandóan kattogtatta a gépét, megörökített pár mulatságos jelenetet...

Hiányolt a mademoiselle?

Nem. Egyáltalán. Sőt, kevesebbet makacskodott, mint szokott. Segédkezett nekünk, mindenben, és szigorú óvó nénink volt. Daddy és

én tessék-lássék hülyültünk játék közben... persze, végül mindig szót fogadtunk. Hátratett kézzel ültünk... Hallottad volna, hogy énekeltük Freddy Mercury nyomán, „Tavaszi szél vizet áraszt”! Libasorban vonultunk, vonatoztunk... Körbe jártuk a medencét, átszeltük a kertet, bejártuk a birtokot. Én vezettem a menetet, Richard, Elaine mögöttem; burrogtam-dudáltam, bedőltem a bokrok körül, a kanyarokban; nagy volt a képzeletbeli forgalom. Jól szórakoztak rajtunk a szomszédok, a tetőteraszon vendégeik voltak, onnan éljeneztek, meg is tapsoltak! Szimpatikus happeninget produkáltunk, na, meg kell adni!

Megmutatnád, kérlek, hogy csináltad?

Mit?

Szeretném látni, hogy ralizik játékautóval, tücsökgene közepette, egy mindenre kapható nagybácsi!

Vezetek! – utasította el komoly képpel ugrató szándékomat.

Nem számít! Családban vagyunk. Senkit nem zavarsz, itt az alkalom! – kapacitáltam, de nem állt kötélnek. Inkább gyorsított, majd azonnal visszavette a sebességet. Többször, egymás után.

A motor köhöggetésével háritott.

Szóval, fantasztikus hetünk volt, imádtuk a Krizzzztinkával töltött időt! – törte meg hosszú percek múltán a csendet. – Ránk fért a babázás... Richardnak kifejezetten javallott a nagyapa-ügyelet, felturbózza szívterápiáját a gyermek! Újdonság neki a törődés; egész életében esti vagy maximum vakációs apuka lehetett csupán. Rengeteget dolgozott, nagyon jól keresett, tényleg mindent megadott nekünk, de ennek ára volt. Még hétvégén is alig láttuk... Most Krisztinával kompenzál.

Remélem, nem kényezteti el.

Csak egy kicsit – mosolygott. – Vagyis nagyon – helyesbített. – Hogy őszinte legyek: túlságosan. Mindenesetre, jót tesz nekik az együttlét.

Bekanyarodtunk a domíniumra. A kocsikerekek örlő zaja felerősödött a kavicsszőnyegen. Hallatára Krisztina kitárt karral, pizsamásan, mezítláb szaladt felénk. Ölembe kérezkodett, lábacskaival rám zárta magát – egész este elválaszthatatlanok maradtunk. Mindenhova elkísért; kezét önállóan moshattam, egyébként nem tágitott mellőlem, és vacsora alatt sem volt hajlandó a magasított gyermekszékben ülni. Tette magát, hogy nem hallja a máskor hatásos érvet: nagy kislányok

nem ölbe-babáznak! Látszott rajta, figyelmesen követi a beszélgetést, mert időnként maga felé fordította fejemet, és saját magyarázatával egészítette ki az elhangzottakat:

Ügyes kislány voltam, pedig búsultam.

Vagy: Bruminak kicsit fáj a gyomra és a véryomása.

Azonnal tolmácsoltam a diagnózist. Richardnak hirtelen a konyhában akadt sürgős tennivalója, Malcolm a dolgozóba rohant röhögni. Elaine állta a sarat, rezzenéstelen arccal nyilatkozott:

I see. We risk to have a second medical doctor in the family.

Vacsora után kamillateás-bögrés meghitt együttlétünkől a ház asszonyát hamar elszólította esti rituáléja, a fürdő. Krisztina készségesen vele tartott az emeletre, nem tiltakozott, és nem akart tovább maradni, talán mert azt ígértem, velem alhat a nagy ágyban.

- Night-night!

Figyelmesen kihallgattak „ügyvédek”. Tekintetváltással „egyeztetek”, közbeszúrt kérdéseikkel olykor diszkréten fékeztek beszámolóim sodrását. A részleteket – Dumitru Florian személyleírása, közös ebédünk, beszélgetéseink fordulatai, saját benyomásaim a konzul személyéről – alaposan kielemezték.

Richard véleménye szerint a román konzul jelesen vizsgázott: eleget tett szakmai kötelességének, emberségből pedig egyenesen túlteljesített. Hálátlan szerep a „hírmondóé”, ő mégis vállalta. Lekötelezett mindnyájunkat azzal, hogy felhívta figyelmemet a várható jogi következményekre.

Tipikus jogeset a tietek. Sajátos helyzetetekből adódik a kényszerű távortartás. Végül is erről van szó. *Let's call it correctly*: bizonyos értelemben száműzetés is, csakhogy *soft* formában. Remélem, elég jól érzed magad közöttünk, ahhoz, hogy ne legyen honvágýad az elkövetkező másfél évtized alatt.

Tisztában voltunk hazalátogatásotok lehetséges következményeivel, nemzetközi gyermekjogra szakosodott, londoni pályatársunkkal konzultáltunk ügyetekben. Gondolhatod, hogy nem ültünk karba tett kézzel! Nem hátrálunk ki mellőletek! – kapcsolódott be Malcolm is a beszélgetésbe.

Ennek ellenére...

Szándékosan nem tájékoztattunk. Kímélni akartunk, nehogy félreértsd a figyelmeztetésünket. Számon tart néhány, a tettekhez hasonló esetet a nemzetközi joggyakorlat. A saját fiam is érintett, mégsem osztottam meg sem vele, sem a feleségemmel az aggályaimat. Egyikük sem jogász, képtelenek higgadtan kezelni bizonyos dolgokat.

Másodszülötted viszont...

Más. És ügyvéd. Kollégák vagyunk, nemcsak elsőfokú rokonok. Természetes, hogy konzultálunk egymással, szakmánk az érdekképviselet. Állunk rendelkezésekre. *If you wish so.*

Thomas állítólag örült, hogy házasságkötésünknek nincs akadálya. Elégedetten nyugtázta, hogy méregdrága öltönyvásárlása nem fölösleges pénzkidobás, és azonnal nyomatékosan kérte szüleit: segítsenek a szervezésben, emlékezetes lakodalmi ünnepséget akar. Nem győztes hangsúlyozni, mennyire számít közreműködésükre. Richard által üzent nekem, mire ő hazaér, barátkozzák meg az ötlettel!

Elnevettem magam.

Nem gond... De tőletek mit követel? Ti mivel kellene a kedvében járjatok?

...

Bizonyára abszurd ötletekkel...

...

Újabb építkezést sürget? – faggatóztam, és a bejárat közelében újonnan lefektettek szálfákra irányába mutattam. – Alig fejeztétek be a munkálatokat, máris új feladatot kaptatok?

Haha! *Good point!* – vette a lapot Richard. – Elragadtatta magát, időnként nagyzási hóbert kínozza szegénykénket. A kávézóasztal alsó polcára mutatott: ott hevert az önkormányzat legfrissebb képes hírlevele. Kifordított lapjain az erődítmény történetének részleteit ismertető írás, melyhez a képanyagot Elaine készítette. Szántsándékkal maradt kézügyben, családi „köszömlén” a cikk. Vajon Thomas abból inspirálódott?

„Megreked a nedves levegő az erődítmény falai között – napfény a girbe-gurba, szűk utcákba csak alkonyat előtt lopózik, egy-egy órácskára. Az Alszegeen a 17. században András hercegprímás a belső várfalakat elbontatta, hölgynék lába elé terítette ezzel az egész környéket: magas gátat építtetett a Vidourle folyó fölé, a déli oldalon megerősített partra pedig

valóságos hegyet hordatott. Kastélykertnek nevezte el az újonnan kialakított, teraszos parkot (ennek része ma a Bain-birtok), és asszonya kedvéért illatos vörösfenyőből fedett folyosórendszert ácsoltatott köréje. Firenzei mintára az alacsonyabb örbástyákat a Kilátóhoz csatlakoztatta, így esős időben is kedvére sétálgathatott szerelme. A gigászi munkálatok költségei megcsappantatták a főúr vagyonát, de a provanszál hatalmasság szerelme nem ismert határt: kötelezte a helyi céheket (oltalma végett és a heti vásártartás jogán neki adózott a környék), hogy több utcasornyi, lakatlan épület felújítását – többek között a Nagy Lábás házét – ők állják!

A munkálatok nyomán a központi, belső udvartereken, a Place d'Honneur díszköves platóin, a Kutak körül, de isten háza előtt is oly szívesen időzött a nagyúr Beatrice-je, hogy megfélekezett honvágyáról. Hamar teherbe esett, és kisasszony havában életerős fiúikreknak adott életet.

Színhagyomány útján megőrződtek a néhai főúr legendás szerelmét megörökítő trubadúr-dalok – a helyiek ma is ismerik-éneklük őket. A régió sztártermékeivel együtt – boraik zamata, a levendula-mezők illata, az olajfák termése –, mint felbecsülhetetlen kincset dicsőítik.”

A napfény vonzásán kívül én egész életemben csak a feleségemnek engedtem – jelentette ki Richard. – Két alkalommal hagytam magam meggyőzni, költözzünk ide, délvidékre. Második próbálkozásunk – remélem – végleges. Egyik alkalommal sem tudtuk, mire vállalkozunk. Éveken keresztül építkeztünk, felújítottunk és bővítettünk, adtunk-vettünk... Belefáradtam az életfogytiglan tartó fészekrakásunkba. Öregségemre, érthető, hogy óvatos lettem; a nagyúri rezortok – mutatott a hírlevélre – az Abélard-féle hóbortok távol állnak tőlem. Mialatt Párizsban voltál, *my dear*, egy pergola kivitelezésére bólintottam rá. Elaine kívánságát teljesítem veled. Az, hogy szerelmének ki, hogyan és mivel imponál, nem érdekelhet, mert a lényegre koncentrálok: hogy milyen késő van! Biztatásul csupán annyit mondhatok, holnap majd meglátjuk... Viszont egyetérték a cikk szerzőjével, ami a provanszál lét glóriáját illeti – nyilatkozta lenyűgöző verbális eleganciával, mint ki nemzetközi sajtókonferencián, rámenős újságíró kényelmetlen kérdését veri vissza.

Báthori Csaba
A TÁVOZÁS KÉPEI I.

Vagy legyek madár, legyünk többen!
Könyörgés keleti körökben,
szárazon, vízen, levegőben
ráfér, míg kiströptére döbben

az ember. Hm. Keserű, részeg,
mire a test- és lélekrészek
felfogják, mi az égi részlet
s mi a meddő öntekerészet.

Érzelmekkel nem jutsz a mennybe.
Jobb, ha maratva, szétszerelve,
takaréokra vagy téliesre
állítva érsz a légmezőkre,

az édes kő- és víznemű semmit
harapva, a soha-és-mindig
álomba, hol még az is tisztít,
hogyan alig szólsz egy napsütésnyit,

vagy épp az úrben látva mélyet
megsejted, itt rólad beszélnek
szépet és félszeg szörnyűséget
a messze benned hangzó lények.

Mert madár lehetsz februárban,
örömré, fájdalomra váltan,
a repülés gyönyörű számtan:
a csodákban viaskodás van.

Semmiben kell mindenütt lenni,
nem ősemberként egyre törni.

Minden bajjal felfele törni.
Nagy hivatás tűntön születni,

még mielőtt elpiszkolódnak
a hajnali dolgok, s lesorvad
ki-ki a földről. Mást se hagyhat,
csak pár képet s élőhalottat.

A TÁVOZÁS KÉPEI II.

A sötétség csak egészben mutatja,
hogymi a nappal haszna.

Csak nemlétünknek hozza el az álom,
mihelyre telik a világon.

De egyetlen éjszakáért sem adnám,
mihelyre nappalonta vár rám.

Égért és földért soha nem cserélném
boldogságom, szerencsém,

még ha a kínörömök közt a semmi
hívna is halni, hűlni.

Mindenségem az aljban megtalálom:
lételem csak félvilágom.

Képzelt súlyom és való könnyűségem
méri egy igen, egy nem.

A világ mindig az igenen múlik,
szívtől a szíven túlig.

És legtágasabb éppen a szegélyén,
örök a semmi mélyén.

SÉTA

I

Céltalan járás, mint a kutyák görbe tánca,
vagy a becsicscent gyámoltalan venyigeteste,
így kezdődik a séta, még üres ábra az utca,
s olyan véletlen a föld, mint mikor megszülettünk.

Ferde az ember, mint a földhöz nyomott fű,
de lassan megnő a többiekkel, és olyan nagy
útja közepén, hogy ágaskodik egyre több fejével,
s a sárga házaknál már kilátszik a nyájból, mint a szamár.

Egyre több pillangó kapaszkodik hajába, szemébe,
egyre több hold vezet, egész hold-szakok sokasággal,
kicsattan és visszasorvad magába, csikó és félelem,
a tömegben nyújtózkodik, mint szalonnabőr a tűzben.

Van korszak, hogy az ember lába térdig jár a földben,
van korszak, hogy órákig el sem válik a széltől,
van, hogy csak a talp csókizma vagy a lábak tévedése
vezérli, vagy a vágó, rózsakehelybe nézni majd a hársnál.

A parti bokrokban nyulak makognak, seregélyszőrű
szürke kancák, egészen a csúcsig kivirágozott ökörfarkkórók,
üstökös felhők kék szőke ökor színben és alakban –
vigyázni kell a füvek zajára, mint a gyertyalánggra ekkor.

Most fogannak a gombostűfejek és a halandó pillangók,
most kell utolérni a holtakat egyre üresebb életünkkel,
most kell megtalálni az utolsó métereken a forrást,
most kell a harag pereméről visszahozni egy megölt szót.

Nem elég sodródni a hold-koptatta, barna földön,
nem elég kimerülni egy édeset ígérő látomásban,

nem elég a fájdalom tökélyét hordozni magunkban,
bölcsek is kell lenni a fojtogató félelemben.

Mocskos a siralom, ha egyedüli a siralom.
Egyedül sincs, aki nem számol sokakat magában.
Nem csak embernek, hanem halottnak is születünk,
és nem csak halottként lehetünk emberek.

II

Szeretem a léptekeket a képzelt léptek előtt,
szeretem a pázsitot, az álmat és az édesvizeket,
kilenc kimondhatatlan dallamot sodródva sötétben,
és mindig ugyanazt a partot az égi folyóval.

Cseppek ezüst dobjai peregnek sziget és szárazföld
között, de ha némaságra vált, akkor megérted a folyót:
itt vagy még a kövek és gyökerek fölött, és épp a
félcsendből hallhatod, milyen kevés szeráf dúdolgat.

A rozsdás kék hidaknál kiderülhet, hogy már halott
vagy, és szived a nagy husáng legény csak a feledéssel
virágzik. De ez az az óra, amikor föld alól kell kiszállni
magasra, és céltalanul gyülekezni, mint a rideg sirályok.

A félelem és félni a félelemtől egy és ugyanaz,
a fény is útvesztő, hát még a magány és a sötétség...
és a felhők vékonyka gallyból összetűzött magasán
is nyílhat szakadék vagy reménység vagy bolyongás.

Mindenki látja, hogy még élek, vagy nem dugtam el
halálom, hogy nem vagyok utolsó a számadáson,
hogy jártomban elbírom a törékeny és titoktalan
világot, és megértem, fától fáig haladva megértem:

minden csend a mennyen a pokolba vezet.
És ahogy egyre többen tolongnak, az a pokol,
ahogyan egyre többen hencegnek nyíltan a semmivel,
az a pokol, s ahogyan tíz évig semmire nem kerül sor.

Túlélek, de üres vagyok az isten városában naponta.
Egyé válok pőreségben az egész emberiséggel, s hogy
semmim nincs, senkinek se szólok, de beszélnem kell
a némákkal, akik remekművet faragnak a hallgatásból.

Így megyek, csak ilyen gondolatok közt férek el saját
szivemben. A föld mindenkinek föld, mindegy, hogy lefele
vagy felfele menekül. Látom, a holtak ellen fog össze
felejtés, kín és játék. De hogy vagy, az megér néhány lépést.

BESZÉLJ

Azt mondta, beszéljek. Bármit,
hidegvérrel. Azt mondta, kiköphetem
azt is, ami nincs a begyemben. Sok van
mögöttem, minden a begyemben. Kérek
hidegvérű hallgatókat a beszédhez.
Tele vagyok kudarccal, ezért csak
szépeket tudok beszélni. Ha csupán
egy-egy volna a piros és fekete pont.
Hiába beszélni tanulni, ettől válunk
emberré és gazemberré. Azt mondta,
ne kíméljem magam, mást, beszéljek.
De a kíméletlenség nem tesz alkalmassá
a beszédre. Neki volt szüksége arra,
hogy én beszéljek: nem tudta elviselni
zöreje nélkül anyja halálát. Nekem épp
volt mit beszélnem, szerencse. Leültem,
kinyitottam a felső inggombom, és

úgy tettem, mintha nyelnék. Gyűlölheted,
aki van, most szeretheted, aki nincs. Vagy
szerethetted, aki volt, most keresheted, aki
nincs. Egyre megy. Magadhoz kell mérned
anyádat. De ennyit mondani nem tudtam.
Azt mondta, beszéljek. Hallgattam
hidegvérrel, nekem már rég nem volt
anyám. Micsoda sötét, savas esők
áztatták bennem a csalogányt. Megint
beszéltem, hogy ne beszéljek.

*Nastazja Ciupa: VI, 2021
(70 x 100, litográfia)*

Bene Adrián

ÖRÖKSÉG

anyukám és apukám
mutatja a színezett fotót a keretben
végtelen ragaszkodással a hangjában
rendbe hozattam a sírokat budmérban
ez meg a bátyám és én
örök emlékül festett üveg
mögött két szürke kisfiú
az egyik már halott
talán anyák napjára
készítették a tanító bácsival
anyukám és apukám
mennyi viszonzatlan szeretet
vezetett a munkamániába
boldogtalan házasságba
mindennapi italozásba
hetvenéves árva
kezében a magánnyal
az emlékek garázsában
szentképeket húzva elő
a téli gumik mögül
felrakni az internetre
elvarrni a szálakat
utána én őrzöm majd
azt a két képet
örök emlékül
rám marad
egy élet szomorúsága
az esetlen óvatossággal
visszahelyezett képekkel
matató apám szemében

EMILY PILLANGÓI

piros műbőr borítású sarokpad
gyomrában kisimított papírzacskók
az elromlott szerelmek
végén kirepülnek a lepkék a hasból
csörögefánkot csomagolsz bele
porcukros rumos pillangómasnik
kézimunkázás szerelmes regények
lapjai között sárga csekk receptek
jelzik hol tartasz
hús év múlva

összefut a szádban a nyál
olyan jóízűen tud enni
jó csak így otthon ketten
veled főzőcskézni szexelni
a tudat hogy nem kell bulizni
menni fölszedni valakit hogy
nem vagyok már kinn a húspiacon
van aki megigazítsa a cserepet a tetőn
kiszedje a leveleket a csatornából
betömje a rést ki ne repüljenek
mint földre dobott zacskóból
a pillangók évek óta
nem tudom elfelejteni
hazugság volt minden
kihasználtál eldobtál

zokog fel emily görcsösen
markolja koktéliját a naplementében
elmosódik a sminkje úgy érzi
meghasad a szíve kitorik
a pillangószelep a változó
szívócsatorna vezérléséből
lassan megy távolodik

a strand elhagyott nyugágyai között
zacskók alszanak a homokban

BELSŐ ELVÁLASZTÁS

abban a cseh tamás-dalban
északi szélben vacogásokban
sokáig azt hittem
minden benne van rólunk
hiányról távolról
pulóveremben illatod
te épp rám gondolsz
amikor hozzád beszélek magamban
aztán kezdtem igazat adni
a hormonelméletednek
csupa csavaros kibúvó
transzponálni a romantikát
és elhinni hogy semmi ilyesmiről
nincsen szó csak a mirigyek

ezzel eltelt pár év
egyre ritkábban képzeltem el
ahogy újra látjuk egymást
pulóveremben illatod
a levegőben minden benne van
mint egy álom előre
tudtam hogy mindennek vége
ebből áll ki az ősz meg a tél

közben felnőnek a gyerekek
befejezem az elmaradt földmunkát
nők jönnek és múlnak
egyedül vagyok a történetemben
ha eszembe jutsz nem írok rád
mindig működött köztünk a telepátia

ezek szerint te most rám gondolsz
meg a hormonháztartásodra
ahol rendnek kell lenni
ugye csakis így
minden benne van
és akkor mi van
semmi

VÁLADÉK

emlékszem
úgy ahogy
a szemedre a hajadra
fröccsent
az a hideg fény

a hormonoktól
azt mondtad
nem égtél még így
férfi még ilyen erővel
nem tört be az életedbe
félteél nevén nevezni
tudtad te is mi

ez
tágas szürke ég
fagytól piros ujjak
örökös nátha
könny és takony
vagy
egyéb váladék
például a genny
ha sebmétafora
az élet vakarás

nehezen múlik el
poénkodtunk hogy
majd mindenem túl

járókerettel

vonszolódik a jelen

mióta nem láttalak

*Goran Trickovski: Egy újabb hasztalan munka a hasztalan életből, 2019
(120 x 170 cm, rézkarc, foltmaratás)*

Nagy Milán László
SZÁMHÁBORÚ

Elcsendesedett a szél. Alig
hallhatóan szuszognak a fák.
Huszonkét éves vagy, öregnek
érzed magad a játszótéren
számháborúzó gyerekek mellett.
Mégis erre az estére gondolsz
majd ugyanezen a padon, egyedül,
megbékélve a koroddal,
milyen volt fiatalon szorongani
a jövőtől, berúgni és másnap frissen
ébredni, virágokat tépkedni a
templomkertben, üres buszon
utazni hátul, céltalanul.
Az összes létező forgatókönyv,
amit elképzeltél, befejezésre
várt. A látszólagos nyugalomban
dús lombok alatt ráncosodik
az idő, a gyerekek úton vannak
hazafelé. Itt hagyott papírlapjaikat
fel-felkapja a szél.

KLÁRA

Klára megöszült. Feje
erősebben remeg, testtartása
görnyedtebb.
Gumipapucsának csoszogását
messziről hallani. Kásás
hangon pénzt kunyerál, lejárt
receptet lóbál. Biccentéssel

megköszöni vagy elátkoz.

A fia beleunt az ápolásába, elhagyta.

Megszántam egy kis apróval.
Kevesellte. Aztán felnézett,
szemébe könnyek gyűltek,
és azt mondta,
hát visszajöttél, fiam.

El se mentem, anyám,
hazudtam.

VILLÁMHÁRÍTÓ

Mióta egyikőjük horkol, a
reggeli napfény és a dudáló
autók jelentik a megváltást.
Nem tudom megítélni
agglegényként a házasságukat.
Egyik pillanatban
úgy tűnik véget ér, utána mintha
már régen halott lenne. Mindkét
vérvonal sérült géneket szállít
a szív felé és vissza. Villámhárítóként
nyelem a feszültséget. Mikor
futok, megszabadulok minden
elektromosságtól. Öntisztulok, mint
a fák, a bokrok, a víz és az ég.
De a viharok, olajkatasztrófák,
szmog nyomot hagynak. Titeket
is erodált az idő. Ráncokat vájt
arcotokra az aggodalom. Nézitek,
ahogy eltűnök a vonattal együtt.
Ketten álltok a peronon, háttérben

panelek, esőfelhők. Az albérlet
ablakából figyelem a cikázó
villámokat, és arra gondolok, hogyan
békül ki nélkülem anya és apa.

SALAK

Gyakrabban gondolok az atlétika
pályára, a korhadtt kék-sárga lelátóra
és a csúszós salakra. Az edzéstársaimra,
akikkel vérszerződést kötöttünk, hogy
sosem nőünk fel. Akikkel elsumákolunk
a gyakorlatokat, benéztünk a lányokhoz,
mikor vetkőztek. Az első cigarettára, amit
az irodában szívtunk el. A szüzességem elvesztéséről
szóló értekezéseimre, ami, jóval unalmasabb körülmények
közt történt meg két évvel később. Kergettük a focilabdát
edzés után, sötétben, a hangjából megsaccolva,
merre gurulhat. Most alig várjuk, hogy hazaérjünk és
ne szóljon hozzánk senki. Futunk a pályán, egyre lassabb
köröket róva. Észre sem vesszük, hogy a korhadtt lelátó helyén
műanyag székek, a salakot rekortán fedi, a fákat
kivágták. Ahol fociztunk, parkoló, rajta egyetlen
autó, amiben gondolkodunk, hol rontottuk el.

GARÁZSAJTÓ

Mindig a cipőd láttam meg először,
aztán a nadrágod, felsőd és végül az
arcod. Csigalépcső vezetett a földszintre.
Balra a kanapé, jobbra a konyha,
tömörfa étkezőasztallal. Mindkét helyen
egymásnak estünk, mint egy klisékkel teli,

olcsó szappanoperában. Nem tudtam komolyan
venni, mikor bemutattál anyádnak, ugyanitt.
Újabb nyikorgó lépcsősor, majd három szoba
és egy tágas fürdő. Az éjszaka közepén ázni
a forró vízben. Bebújni a takaró alá nedvesen.
Borosüveggel a kezemben lemászni, mert
betörőknek hittük a bekapcsolódott televíziót.
Az erkélyről gyakran néztük az utcafrontot,
elhaladó gyalogosokat, bicikliseket.
A házatok előtt állok, minden más múlt
idő. Tekintetem találkozik az új lakóéval.

HULLÁMOK

A parton fekszem, hajókat számolok.
Nézhetném a szállodai műsort a kardnyelővel,
ihatnék az újonnan megismert német
barátainkkal, de tizenöt éve nem láttam tengert.
Az ég ráérősen sötétedik, hullámok nyaldossák
a lábamat. Rég volt minden ilyen egyszerű.
Mikor legutoljára jártam itt, mélyre leástunk,
csak a fejem látszott ki a homokból. Meredek
pályákon csúsztunk, angolul rendeltünk ebédet.
Nem panaszkodhatom, szép gyerekkorom volt,
nagyrészt a pillanatban telt, messze a fájdalomtól.
Ideje csatlakozni a többiekhez, mielőtt a hullámok,
azóta meghalt családtagjaim, barátaim emléke,
betemetnek.

GESZTENYESOR

Csak arra emlékszel, ki akartál futni a világból,
el a környékről, messze a szülőktől, osztálytársaktól.

Onnan, ahol mindenki kész képet tárol rólad, hiába változol, örökre egy rossz mozdulat, lesütött szem, ügyetlen megfogalmazás maradsz. Oda, ahol ismeretlen lehetsz, konyha melletti asztal kockás abroszos vendéglőben. Rohantál. Elmosódva, foltokban jutott el hozzád a külvilág, még mindig ismerős épületekkel. Balra, ahol először vettél fagyit egyedül, jobbra az első barátnőd lakása, ahol sose jártál, de a kapuban rengeteget ácsorogtál. Ismertél minden repedést, virágágyást, szomszédot. Elhagytad a belvárost, kiértél a vízpartra, a sétány gesztenyefáihoz. Többkilónyi termést vittél haza, hogy otthon elszáradjon az előszobában. Továbbfutottál, sosem látott ligetben vágódtál el a fűben, megválva tüskés burkoddtól narancsosvörös szín táncolt bőrödön. Először nem féltél hazatérésed gondolatától.

Kovács Csonga Anikó: *Deformációk (triptichon)*, 2021
(70 x 100 cm, linómetszet, vegyes technika)

Simonfy József

ÉRZÉSEIMET

Hosszan nézem a semmit
A semmi lát-e engem
Látja hogy teljesen kiürültem
Hosszan nézem

Az vagyok ami s valami
Más szinte már idegen
Kókad szívem kiszárad mint a sár
Az vagyok ami

Nincs stratégiám az öregedés
Ellen legrosszabb az lesz
Ha így támadok fel
Nincs stratégiám

Házamat elhagyom valahol
A szamos parton gaz közt
Bozótosban megrémült csiga
Házamat le hagyom

Holnap tükreből néz rám egy arc
Játszótér volt gyümölcsös erdő
Most nem mutat semmit

ANYÁM

anyám
egy
gyöngykagylót

rejtett
 bennem
el

ha jönnek
 a szűk
esztendők

fölnyitom
 kibukik egy
könnycsepp

*Anna Kodz: Átváltozás I., 2020
(70 x 100 cm, szitanyomat)*

Hegedűs Imre János

VÍZPRÓBA

Ez még akkor történt, amikor nem a kisgyermeket, hanem a telefont takarták le paplannal, párnát is tettek rá, az jobban szigetelte a hangot, ha nagy ritkán vendég érkezett, a házi-asszony szájára tett mutatóujjal intette, csak semmi duma, a falnak is füle van, és a szülők arra tanították a gyermekeket, minden, ami csak létezik ebben a szép, új világban, az jó és tökéletes, eszükbe ne jusson panaszkodni, mert akkor az édesapa a következő éjszakát már nem tölti otthon. Az se legyen sérelmes, mondták, ha születésnapra nem készül el a torta, a helyett olyan puliszkát borít ki anyuka az asztalra, mint egy érett sajt, az a nemzeti eledel, vékony kendercérnával fölszeleteli, és cukorrépából készült sziruppal, amit sógor bácsi szokott felhozni faluról, leönti. Feldarabolása előtt ragyogott, világított ez a gyönyörű világossárga labda, a mesebeli kisgömböcre emlékeztette a családtagokat, éppen csak meg nem szólalt. Akkor hát adjuk meg neki a megérdemelt tiszteletet! Csak semmi grimasz! Csak semmi fintonr! Hát nem jobb az, ha a gyomor mindent befogad és megemészt? Nem jobb az, ha mindenevők leszünk? Bizonyára már ti, gyermekek is hallottatok arról, hogy éppen az ország első asszonyának az irányításával komoly kísérletek folynak a fővárosban a műrostos kolbász és szalámi előállításáról, gyártása már csak idő kérdése, hamarosan az élelmiszer boltok polcaira kerül ez az ételcsoda, hiába, mindenható a tudomány, megállíthatatlanul dübörög, hódít, azt is tudjátok, legalábbis hallhattátok, hogy a borjakat tyúktrágyából és szárított fenyőgallyból örölt táppal etetik. Így van ez jól! Mit mond a darwinizmus? Hogy az erős egyedek életben maradnak, a kényesek, a válogatósok, a gyengék elpusztulnak. Nem azt magyarázta nektek Kóródi tanár bácsi, hogy a pozitív szelekciónak köszönhetjük ezt a magas civilizációt? Hogy jött az létre? Azok a nők, férfiak, gyermekek maradtak életben, akik mindent kibírtak: éhséget, hideget, fagyot, barlang-dohot, akiknek erős és éles volt a tépőfoguk, s megnyerték az élet-halál harcot a vérmed-

vével a barlangok birtoklásáért, akik csapdába tudták ejteni a mamutot, ezt a lábon járó élelmiszerraktárt.

Egészen más beszélgetések folytak suttogva, halkán a hálósobákban. Le tudták halkítani annyira a hangjukat a házastársak, hogy a telefonvagy villanyvezetékek dobozaiba beszerelt fali poloskák nem érzékelték. A Szeder házaspár suttogó beszélgetéseinek sztereotip mondatai általában így hangzottak:

- Mi lesz velünk? Mi lesz a gyermekeinkkel? Jaj, Istenem, nehogy terhes maradjak! Nem akarok rabszolgát szülni, ez a két leányka éppen elég.

A kisvárosban mindenki tisztelte őket. Az édesapa a tervezőintézet igazgatója volt, szaktekintély, két nagy lakótelep panelháza az ő irányításával épültek fel, nem volt nehéz dolga, a modelleket, sokszor a tervrajzokat is a fővárosból kapták, azt csak hallomásból tudta, hogy a település fölött többször átrepülő helikopterből parancsolta meg az ország vezércsillaga, hol, mit kell lebontani, s helyére mit kell építeni. Szisztematizálásnak nevezték akkor ezt az országos méretű grandiózus tervet, mindenki beleszólhatott abba, egyedül a szakértők, a valódi építők nem.

Szép ember volt Szeder Kolozs, a mérnök, magas, nyurga, filigrán, párducmozgású, szertornára járt, de a romantikára hajlamos feleség szívét nem a domború mellkas, a daliás termet, hanem a szokatlan árnyalatú, királykék színű szem, az ajkak állandó mosolya és a világosbarna haj, a pompás frizura dobbantotta meg, különösen, ha ő fésülte csupa gyöngédségből, s közben simogatta hosszú, kecses ujjjaival.

Az édesanyát, Szeder Fruzsínát zöld szeme és büszke fejtartása miatt egyetlen szóval intézte el a város, rá is ragadt az állandó jelző, mint az eposzok hőseire: Fruzsina, a Méltóságos Asszony. Vagy egyszerűen csak a Méltóságos. Nem volt megszokott névadás ez az elvtársak világában, éppen ezért csak bizalmas körökben hangzott el. A zeneiskolában tanított, ha énekesek léptek színpadra a szakszervezeti kultúrrotthonban, zongorán mindig ő kísérte őket, szemfényvesztő sebességgel vibráltak az ujjai a billentyűkön, professzorai az egyetemen ki akarták nevezni asszisztensnek, nagy jövőt, fényes karriert jósoltak neki, de akkor már jegyben járt Kolozssal, akit ide, ebbe a hegyaljai

kisvárosba helyeztek építésznek, és ő szerelmes rajongással követte a férjét, mert már az egyetem utolsó évében összeházasodtak. Nem érzett szúrást a szíve tájékán, amiért lemondott a nagyvilág híres pódiumairól, a boldogságot a családban képzelte el. Kezdetben a férje, s ahogy akkorára nőttek, a leánykák is, egymással versenyezve kapkodták ki kezéből a konyhakést, a húspotyolót, a seprűnyelet, nehogy megmerevedjenek az izmok az ujjában, aki zongorán játszik, ne végezzen kemény fizikai munkát; álomszép keze volt, megfeshette volna azt Leonardo is, keskeny, hosszú, kecses csoda, és a két karja két szál lilium; amikor az egyetemi város parkjában egy padon, szürkület tájt Kolozs megkérte a kezét, ő két tenyere közé fogta a férfi arcát, s azt mondta, igen, szerelmem, tied ez a kéz, ha már megkérted, életre szóló nászajándék, vigyázz rá nagyon, mosolyod, amit legjobban szeretek, konkurens-harcban legyőzte a zongora fekete-fehér billentyűit, követlek a világ végére is.

Egy kicsit hasonlított a világ végére S. kisváros, Európa kulturáltabb felének keleti peremén, félig síkságon, félig dombon terült el, s amíg nem indult meg az iparosítás gőzhengere, élhető település volt, rajongva meséltek erről az idősebb nemzedékek, a főtér helyét hatalmas park foglalta el, közepében emeletes filagória, amelyre a hajdani békeidőkben, vasárnap délutánonként kivonult a tűzoltó zenekar, rendszerint keringőket játszott, s volt rá eset – ezt is az öregektől tudták –, hogy több száz ember, sokszor az egész város táncolt a sétányokon. A fiatal párok, de a középkorúak is, hol körbe-karikába, hol sarló alakban, egymással versenyezve, egymást űzve rogyásig ropták, táncoltak a csillagos ég alatt.

Ők, Szeder Fruzsina, Szeder Kolozs és a két lányuk, Juci és Diana lekéstek erről a táncos időről, későn születtek, vagy túl korán, komor üzemek, a harckocsik és a tankok kapcsolószekrényeit gyártó épület-monstrumok nőttek ki a földből, azok kéményei ontották a füstöt, szürke lett az ég, megváltozott a fény tulajdonsága, a ragyogást fölváltotta a derengés, szmognak nevezték szaknyelven, addig nem is hallották ezt a szót, de más változásokon is átesett a nyelv, a klasszikus filozófia helyébe lépő dogma, ideológia patetikus nyelvet hozott létre, csírátlanította a szavakat, kilúgozta azokból a gondolatot, és belevitte az indulatot, harcra, ádáz küzdelemre szólított fel, s pusztításra,

mindent eltörülni a föld színéről, ami régi, és megteremteni helyébe az örök boldogság édenkertjét.

Kényelmesek voltak az igehirdetők, nem mocskolták be a kezüket közelharccal, az idegenlégióhoz hasonlítható hadsereget szerveztek, amelynek katonái nem jártak egyenruhában, de azért volt megkülönböztető jelük.

A dzseki.

Honnan származik a szó, nem tudták az emberek, de már a hangzásától lúdbőrös lett a hátuk, nem a magyar nyelv dallamosságától elütő, recsegő hangzása miatt – mintha harákolna egyet az ember! –, a tulajdonosoktól rettegetek, rendszerint köpcös, tagbaszakadt férfiak viselték, merev tartású nyakukon dudoros fej trónolt, soha nem nézték a földet, mint a város lakói általában, és amikor végigmentek a város utcáin, látszott rajtuk, hogy nem ismerik sem a félelmet, sem az alázatot, erről már lehetett tudni, az idegenlégióhoz tartoznak, így nevezték a város lakói az alakulatot. Az exlex felelőtlen, boldog állapotában éltek a bördzsekisek, mindenekelőtt a munka kötelezettsége alól mentette fel őket a törvény, illetve törvényen kívüliség, ők csupán figyeltek, pontosabban megfigyeltek, és minden eszközzel – vesztegetés, zsarolás, megfélemlítés, hazugság, félrevezetés, verés, sőt kábítószer –, arra kényszerítettek egyéneket és közösségeket, hogy vallják be bűneiket, ismerjék el, hogy bontják, rombolják, befeketítik azt a csodálatos építményt, amit, akárcsak a Babel tornyát, milliók építenek véres verejtékkel.

Szeder Kolozs és Szeder Fruzsina úgy védekezett a miazmák ellen, hogy otthonukban külön világot hoztak létre. Önmagukba burkolóztak. Társaságba nem jártak, színházba se, a mozit messze elkerülték, ehelyett színpaddá léptették elő a nappalit, Juci fuvolán játszott, Diana gordonkán, az édesapa, Kolozs tűrhetően gitározott, s mindhárman igazodtak az édesanya zongorafutamaihoz. Mozart volt a kedvencük, de játszottak Beethovent, Haydnt, Bachot, Bartókot és sok, nagyon sok gregorián dallamot, madrigált. Kezdetben próbálkoztak Kodállal is, a *Psalmus hungaricus* egy-egy részletével, de azt meghallotta egy jó szándékú szomszéd, és figyelmeztette őket, ne magyarkodjanak, könnyen rájuk húzzák emiatt a sovinizmus, az irredentizmus vádját, így hát maradtak az idegen klasszikusoknál.

Halkan, finoman, hogy senkit ne zavarjanak (vékonyak voltak a panelház falai), amikor idejük engedte, muzsikáltak, a zene pótolta az önfeledt társalgást, az utazást (amúgy is csak két évente adtak útlevelet baráti, szomszéd országba), a zene behozta otthonukba a madárcsicsergést, a hegyi patakok csobogását, a háztetőkön vagy a templomok csúcsán forgó rézkakasok csikorgását, a föld gyomrának morajlását, az ég haragjának csattogását, a Föld apró népségének, a bogaraknak a ciripelését, zümmögését, dallammá formálódottak kezük nyomán a fekete fejű, hosszú szárú hangjegyek, ritmusfutamok születtek, a harmónia diszharmóniába csapott át, sőt az édes női hangokat és a mély, férfias basszusokat is hallani vélték.

- Érzitek? - mondta az édesanya, ha szünetet tartottak. - Zenélés közben történik valami az idővel. Mintha megszűnne! Legalábbis lelassul. Az emberek idejük nagy részét elpocsékolják, észre sem veszik a semmittevést. De ha muzsikálunk, velünk zeng, zúg, zümmög, néha üvölt az idő. Azzal áztatjuk magunkat, hogy a zenével magányos szigetre menekülünk, holott az univerzum, a szférák zenéje szól általunk.

Ilyen s ehhez hasonló elmélkedések folytak szinte naponta a Szeder családban, de szó sem volt arról, hogy ők valaha is lefordították volna a zenét, azt nem lehet lefordítani, a szavak szürke, kopár képződmények a zenéhez képest, azt tudták Fruzsina elmélkedéséből, mi történik az idővel, de hogy velük mi történik, azt csak sejtették. Muzsikálás közben, felesleges okoskodás nélkül változtak légies alakokká, a zene a felsőbbrendűség érzetével ajándékozta meg őket, előjogot élveznek, akárcsak a dzsekisek, csak hogy más volt ennek az előjognak, kiváltságnak, privilégiumnak az előjele, ők nem az exlex préri végtelen földjének hiénái voltak, mint a bőrdzsekisek, hanem a kasztok fölötti régiók nimfái.

A ház asszonya apró figyelmességei növelték az áhítatot, illatos gyertyát gyújtott, az ablakokon összehúzta a tüllfüggönyöket, leoltotta a csillár égőit, csak egyik sarokból derengett fény, a zene temploma lett így a panellakás nappalija.

Legszebb ruhájukba öltöztek hétköznap is, ha zenéltek, Fruzsina fűzöld selyemblúza és kasmír vállkendője elmaradhatatlan volt, Kolozs ragaszkodott kockás ingéhez, a lányok csupavirág-köntöst húztak magukra, nyakukon csokorra kötött kendőcske. Ez volt a legszebb álca,

a legszebb rejtőzködés, a menyasszony arcát is eltakarja a fátyol, ő látja a világot, de a világ nem látja őt.

Az édesapa nem volt bőbeszédű, szavak nélkül elmélkedett, medítált, mekkora ajándék a sorstól, gondolta, hogy a genetika vízvázasztója ilyen tökéletesen működött, Juci, a nagyobbik lányom rám hasonlít, az én arcvonásaimat hordozza, Diana megörökölte az anyja türkiz zöld szemeit, nyurga termetét, liliomkarjait.

Így élt a Szeder család. Illetve két élete volt. Egyikben robotmunkával győzték le a napi gondokat, a másikban az öntudatlanság boldog állapotában lebegtek.

Azt már házasságkötésük utáni hetekben megfogadták, hogy eljövendő gyermekeik semmiben hiányt nem fognak szenvedni, mindent megadnak nekik, bármilyen szűkös a világ, ha karjuk kisuvad a helyéből, akkor is meglesz mindenük.

Fruzsina magánórákon fogadta azokat a kedves tanítványokat, akik zenei pályára készültek, Kolozs fusizott, a negyedik, kicsi szobát tervezőműhelynek rendezte be, hatalmas, rézsútosan eldöntött táblán szerkesztette magánlakások tervrajzait, feketemunka volt, de senki nem jelentette föl, mert törvény előtt a megrendelő is cinkosnak számított. Azt viszont tudták, a hatalom is tudta, hogy a Szeder család gazdag, hogy tagjai jó módban élnek, drága, sokszor külföldről becsempészett ruhákban járnak, titkos kapcsolatok révén, pult alatt a déli gyümölcsök is eljutnak hozzájuk, és az első Fiat gépkocsit is meg tudták venni, amit behoztak a megyébe.

Az esti, az éjszakai szuttogások csak részben változtak:

- Jó nekünk - mondta a feleség. - A fogadalmunk szerint élünk, ha megveszünk egy szép ruhát, magas nyakú pulóvert, feszes farmert Jucinak, Dianának, azonnal megjelenik az a nőgyógyászok, a főorvosok gyermekeink is, mi irányítjuk a divatot a városban. A kamránk sem üres, a vasárnapi ebédek igazi lakomák, s amióta bejárónőt tudunk fogadni, a lakásunk ragyog a tisztaságtól.

- Éppen csak terhes ne maradj, kedvesem - szuttogta Kolozs -, nagyon szeretjük egymást, a szenvedély virtuális veszély számunkra a mai világban, az abortusztvörvény miatt retteg az egész ország, te is tudod, húsz- vagy harmincezer fiatalasszony halálával számoltak a

központban, ez a világtörténelem legaljasabb, leghitványabb kalkulációja.

- Vigyázni neked kell, szívem, most a férfiak kezében a feleségek sorsa, mit tehet a nő, ha...

- Igen, persze, tudom én ezt, legnagyobb baj, hogy betiltották az óvszerek árusítását, fogamzásgátlót külföldről még csillagászati összegért sem lehet beszerezni, bedutyizzák, ha az árusításával lebukik valaki.

Sok ezer, ehhez hasonló suttogás hangzott el akkor az országban, s jöttek a hírek bebörtönzött nőgyógyászokról, szülésznőkről, bábákról, konyhaasztalon elvégzett abortuszokról, ijesztő, hátborzongató beavatkozásokról, szeptikus állapotokról, utcán összeesett, lázas lányokról, asszonyokról.

Sokat, túlságosan sokat beszéltek az emberek a magzatelhajtás régi és új keletű módjairól, káliumpermanganát oldatot, asszonygyökér levét vagy sósavat, esetleg ricinus olajat kell fölfecskendezni, petrezselyem vagy fehér üröm gyökeret kell feldugni, katéterrel kell leválasztani a magzatot a méhfalról, nehéz tárgyakat emelni, hatalmas súlyokat helyezni a hasra, forró fürdőt venni...

Virágzott ez a szomorú folklór, szájról szájra járt, azok is terjesztették akaratlanul, akiket nem érintett, az ember betegesen élvezte a szörnyűséget.

Másfél év telt el az abortusztörvény kihirdetése óta, amikor a Szeder család hálósobájában elhangzott a vészes suttogás:

- Édesem, baj van. Nem jött meg.
- Biztos vagy benne?
- Még várhatunk néhány napot, de azt hiszem, felesleges. Elszámítottuk magunkat. Úgy látszik, a ciklus utolsó napjai sem veszélytelenek. A kálvária útjára léptek.

Azt a gyötrő, állandóan visszatérő gondolatot, hogy esetleg meghagyják a gyereket. Elvetették. Az egzisztenciájukat féltették, s kialakult egy különös, hamis ál-szégyenérzet: egy okos értelmiségi nő nem esik teherbe, az tud vigyázni magára. Nyakra-főre csak a cigányasszonyok kölykeznek. Ők mégsem cigányok. Utolsó, legsúlyosabb érvük az volt, hogy nem dőlnek be a hatalom önkényének, nem szaporítják a

rabszolgák számát. A lázadás egyik formájának számított a dac: nem szülünk janicsárokat.

- Ez a vízpróba, kedvesem - mondta Kolozs a feleségének. - Nem először említetted ezt a hasonlatot. A boszorkányüldözések korában vízbe dobták a kezén-lábán összekötözött áldozatot, s ha lemerült, ártatlan volt, ha fennmaradt, akkor bűnös, hisz csak ördög segítségével úszkálhat a felszínen. Senki sem kerülheti el ma ezt, új boszorkányüldözések korát éljük, mindenkinek bizonyítania kell az ártatlanságát, ami éppen annyira lehetetlen, mint a megkötözött és vízbe dobott áldozat szabad cselekvése. Mi mostanig úgy álltuk ki a vízpróbát, hogy önként alámerültünk, elrejtőztünk a világ elől, zenébe burkolóztunk, de, látod, rés támadt a burok falán.

Érezték mindketten, hogy a középkor szele söpör végig rajtuk, az abortusztörvény csak az egyik tünete, visszabukott az ország az ötszáz év előtti korba.

A hálósobai suttogások most már csak a számba jöhető személyekről szóltak. Kik tudnának segíteni? Kihez lehetne fordulni, mert feljelentési kötelezettség van, egy rossz lépés, s már vége, nyilvántartásba veszik Fruzsínát, tele az ország besúgókkal, feljelentőkkel.

- A nőgyógyászommal jó a kapcsolatunk, még a szilveszteri mulatságára is meghívott egyszercs, próbáljuk meg.

- Nem bízom benne. Félénk ember, s bármekkora összeget ajánlunk fel neki, visszautasítja. Megszedte magát a sok hálapénzzel, a bőre alatt is lej van, nem kockáztat.

- Na, és a te házi orvosod? Barátok vagytok.

- Éppen ezért nem fordulok hozzá. Hitványság lenne részemről, ha börtönbe juttatnám.

Jöttek lefelé az egészségügyi nomenklátúra ranglétráján: asszisztensek, nővérek, bábák.

Mivel sok hasonló esetet, rémtörténetet hallottak, tudták, hogy el kell távolodni a lakóhelytől, más megyében, városban, községben kell angyalcsináló személyt keresni, a dzsekisek így nyomot tévesztenek.

A szomszéd megye székhelyén élt Kolozs unokatestvére, Zsiga. Még nem nősült meg, de volt élettársa, egy román lány, Măriuța.

Hozzuk mentek el, őket avatták be először a titkukba.

Kínos és feszült volt a beszélgetés, bekapcsoltak a lakásban minden készüléket, harsogott a rádió, a tévében éppen az ország vezércsillaga kiabált, és ők négyen sorra vettek minden számba jöhető személyt.

- Tudjátok, mondta Măriuța, hogy én faluról származom, ott szinte minden vénasszony ért a kuruzsláshoz, vajakoláshoz. A rokonságomban van egy bába, moaşă Paraschiva, most már nem hívják vajúdo asszonyokhoz, mert megöregedett, menjünk el, kérdezzük meg, garantálom, hogy nem fog feljelenteni. Rossz esetben visszautasít.

Nem utaztak a Fiat autójukon, az feltűnő lett volna, buszra szálltak, de csak hárman, Zsiga azt mondta, ő nem avatkozik ilyen dolgokba, nem gyávaságból marad itthon, irtózik, nem áll legjobban az idegeivel.

A faluvégen lakott moaşă Paraschiva, az udvarán a pajtától a kapuig acél drótot húzatott ki, azon rohangált és ugatott veszettül egy hatalmas tarka kutya, be nem tehetta a lábát oda senki a tulajdonos engedélye nélkül. Bekopogtak az ablakon, akkor a bába kijött, s megkötötte a kutyáját a szín lábához.

Megrázkódtak, amikor beléptek a házba. A szagok, a különleges szagok miatt rázkódtak meg, bürök, petrezselyem, torma, odakozmált edények szaga állt össze, fulladoztak a szúrós, dohos ajertől, Fruzsínát hányinger kínozta. Akkor is rotyogott valamilyen kotyvalék a kályhán, s a falak, a bútorok bevették a bűzt. Különbem nem az látszott, hogy nyomorúságban él a bába, a falakon üvegre vagy deszkára festett ikonok lógtak, Kolozs értett a népművészethez, megvillant a fejében, vagyont érnének ezek egy nyugati műtárgy-árverésen. Az egyetlen nagyszoba régimódi, de jó állapotban lévő bútorokkal volt berendezve, úgy látszik, az angyalcsináló mesterség bőven hozott a konyhára.

Fruzsina a kezektől irtózott meg. A vénasszony bogos, görbe ujjai, akárcsak a karvaly karmai, távol álltak egymástól, amikor kezet fogott vele, a körmei belevágtak a csuklójába. Olyan volt ez a bába, mint egy hatalmas, fekete ragadozó madár.

Félelmetes volt a két szeme is. Az álla alatt bogra kötött, fekete fejkendő alól úgy sütöttek, hogy aki szembe nézett vele, akaratlanul elkapta a tekintetét, hipnotikus erő sugárzott azokból. Hangja rekedtes volt, rikácsoló, s mivel egyetlen foga sem maradt, kilátszott a fogíny, nyála kispriccellt.

- Ai o șoansă nemaipomenită - Hallatlan szerencséd van - mondta neki Măriuța.

Miután megtudta a bába, miért jöttek a vendégek, be nem állt a szája, de olyan szélsőséges dialektust használt, hogy Kolozs és Fruzsina alig értették a szavát, pedig perfekt tudtak mindketten románul. Măriuța nyugtatta őket, hagyjátok, beszélje ki magát, így szokta fölfelé srófolni az összeget, azt mondja, olcsón nem viszi vásárra a bőrért, tudja, mivel jár, össze sem tudja számolni, hány bába ül börtönben.

Süket volt a vénasszony, ezért kiabálni kellett, megtehették nyugodtan, mert itt nem szereltek poloskát a falba a dzsekisek, kinn a kutya veszettül ugatott, Măriuța közel hajolt a füléhez, úgy nyugtatta, biztatta, a szipirtyó rázta a fejét, de amikor Kolozs kivette irattáskájából a hatalmas köteg pénzt, elvigyorodott, fogatlan ínyét kimutatta, és megragadta Fruzsina csuklóját. Intett neki, hogy jöjjön vele, s károgó hangon parancsolta a többieknek, maradjanak a szobában.

Volt a háza bütüjében egy nyári konyha, egy sütőház, kamrának, raktárnak is használta, oda mentek be, s a vénasszony bezárta az ajtót. Alig szűrődött kívülről fény, mert kicsi volt az ablak, a bába félretaszított a faltól egy szekrényt, akkor látta Fruzsina, milyen erő van még ebben a szíjas, izmos vénasszonyban, egy deszkalemez üreget takart, azt félretolta, kihúzott egy ládát, s előszedte a felszereléseit. Volt ott minden: gumilepedő, irrigátor, tégelyek, csövek, katéterek, különleges csípőfogók, fecskendők, sötét színű üvegekben növénykivonatok.

Nem volt teljesen dilettáns. Nagy pohár zöld folyadékot itatott meg Fruzsínával, amiól hamarosan elszédült, elkábult, fölfektette a fal melletti szelonra, és iszonyatos karmaival mindent letépett az altestéről.

Az volt borzalmas, hogy a szétvetett, felhúzott lábai közé térdepelt a bába, arcán torz vigyor jelent meg, amit bizonyára nyugtatásnak, biztatásnak szánt, először valamilyen folyadékot fecskendezett be, majd egy ruganyos katétert dugott fel, azt csavargatta, forgatta. Fruzsina összeszorította a fogait, beharapta az ajkait, előre elhatározta, bármi történjék vele, hang nem hagyja el a száját. Iszonyatos nyilallásokat érzett, pillanatokra elájult, aztán magához tért. Lelkét nem a katéter zúzta szét, hanem a szipirtyó iszonyatos ábrázata, fogatlan szája, karvalyorra, torz vigyora. Mostanig, ha ő hanyatt feküdt, Kolozs derűs, férfias arca, kék szeme és csodálatos mosolya röpítette a mennyországba.

Itt, ebben a ronda vityillóban a pokol ördöge vicсорított rá.

Miután elvégezte a dolgát a vénasszony, lezökkent a sezlonról, csomag vattát vett elő, hogy szívja fel a vérzést, gumibugyit húzott az áldozatára, az is a felszereléséhez tartozott, felöltöztette, s csak egy szót mondott, amit könnyű volt megérteni:

– Gata! – Kész!

Úgy szédelegtek ki az állomásra, mint kocsmából hazatérő alkoholisták, Fruzsina az út csak egy-két mozzanatára emlékezett, kimaradoztak az útszakaszok, akárcsak az idő fázisai, a fájdalom és az erős főzet, amit megivott, delíriumos állapotot idézett elő.

Nem beszélgettek. Kolozs szörnyű lelkiismeret-furdalást érzett, ő idézte elő ezt az állapotot, Fruzsina a lányaira gondolt, éppen csak azok ne vegyenek észre semmit, mit szólnának ahhoz, hogy megölték a testvérüket. Azt mondták a szülők, gyomorgyulladás és súlyos hasmenése van az édesanyának, feküdnie kell, egyelőre nem megy munkába, apa esténként főz, s ruhájukat rendezzék maguk.

Éjszakára különváltak. Fruzsina maradt a kedves hálószobájukban, Kolozs behurcolkodott a tervezőirodájába, ott aludt egy priccsen.

Az első napokban viszonylag jól érezte magát az édesanya, csak vérzett. Nagyon vérzett. Amikor a lányok iskolában voltak, kíváncsorgott a fürdőszobába, kiszedte a véres vattacsomagokat, és megfürdött. Egy idő után a nagy vérvesztéstől annyira legyengült, hogy nem tudott belemászni a fürdőkádba, akkor csak mosakodott. Fekete nejlonzsákba gyűjtötte össze a véres vattacsomagokat, amelyeket a férje hordott ki az utca nagy szemeteskonténerébe.

Másfél hétig tartott az agónia. Akkor már Kolozs sem mehetett munkába, ült az ágy szélén, fogták egymás kezét, s néztek a semmibe. Nem beszélgettek. Miről is beszélhetek volna? Lelkükben ürességet éreztek, tompa volt az agyuk, s egy addig ismeretlen érzés uralkodott el rajtuk. A közömbösség.

Éjszaka történt. Kolozs zuhanás hangjára, erős koppanásra riadt föl, beszaladt a hálószobába, de Fruzsina nem volt ott.

A lányainál találta meg. Az ágy mellett feküdt. Oda esett le, utolsó erejével vánszorgott ide, el akart búcsúzni Jucitól, Dianától.

Kolozs a keze után kapott, a pulzusát tapogatta ki, de az már nem lüktetett. Utolsó csepp vére is elfolyt, szív működése leállt.

A temetés népi felkeléshez hasonlított. Hiába állították ki Kolozs kérésére a szakorvosok, hogy felesége agyvérzésben halt meg, az emberek tudták az igazat, egy kisvárosban semmi nem marad titokban. Több ezres tömeg gyűlt össze, a koporsó és a családtagok mögött a zeneiskola dalárdája, zenekara haladt, s csak magyar zenét énekeltek, játszottak. Négyes sorba rendeződtek, s lassú, méltóságos léptekkel kísérték utolsó útjára a város első asszonyát.

A sír szélén a pap az élet szentségéről prédikált.

*Dobó Bianka: Műemlék II., 2022
(70 x 100 cm, foltmaratás, mezzotinto)*

Horváth Ildikó

BAJUSZ

A tanító nénink elég öreg már, nem értem, mért nem megy nyugdíjba. És kövér is, nehezen mozog. Tömszierzsinek nevezték el a nagyobbak, de mi, fiúk, csak Bajuszmacának hívjuk egymás közt, mert olyan jó kis bajsza nő időnként. Haragszom rá, mert undok és kőszívű. Egyszer tíz oldalon át kellett körmöljem, hogy „egymás között”, mert „egymás közt” írtam. És a szépírás miatt mindig kaptam a vonalzóval a körmömre, merthát a szépírás az sehogy se megy nekem. A múltkor meg a fiúkkal fociztunk az udvaron, s elkobozta a labdánkat. Pedig aznap jól támadtunk, és éreztem, gólt tudnék rúgni én is. Azt mondta, túl hangosan játszunk, ez nem játszótér. Bezárta a szekrénybe, és lelakatolta. Már régóta bosszút akarok állni a tanító nénin.

Aznap reggel is el kellett énekelni a himnuszt, mert a himnusszal kezdődött a nap. Bajuszmaca idegesen csapkodott, csak úgy feszült vaskos karján a tigrismintás blúz. Azt mondta, nehogy valakinek eszébe jusson belefirkálni a tankönyvekbe, főleg nem ráfirkálni Ceaușescu elvtárs, szeretett kondukátorunk képére. Még viccből sem. Mert az megrovással jár. Így mondta: megrovással. Nem pontosan tudtuk, az mit jelent, de gondoltuk, hogy nem jót.

A szünetben kiszivárgott, hogy az egyik felsős osztályban valaki bajuszt rajzolt a tankönyvben Ceaușescu bácsi orra alá, és valamiért nagy cirkusz kerekedett ebből. Hallottuk az igazgató bácsi ordítózását a tanáriból.

Nagyapámtól nemrég kaptam egy fekete kariókat. Látta, hogy szeretek firkálni, rajzolgatni, hát meglepett vele. Magamnál hordtam a táskám rejtett zsebében, de még sosem rajzoltam vele, vártam a megfelelő pillanatot. Nem is szóltam róla senkinek. Ha majd jól sikerül egy rajzom, neki mutatom meg először, gondoltam.

Az utolsó órát nem Bajuszmaca tartotta, mert énekóra volt. Az énektanár nem volt túl szigorú. Ma sem kellett szolmizálni, inkább csak énekeltünk. A Repülj, te lángoló, tűzszínű zászlót nagyon szeret-

tük, csak úgy zengett az osztályterem a dalunktól. Talán egy kis bátorságot is kaptam tőle.

Istenem, már a cuccainkat csomagoljuk. Nem akarok utolsó maradni, kislisszolok a mosdóba, és megvárom, míg mindenki elmegy. A fiúknak nem fog feltűnni, ha nem jövök, ma épp edzésre rohannak.

Óvatosan visszatípegek a IV. B-be. Csend van. Talán először látom így az osztálytermünket, ilyen csupaszon, árván. Szemben, a katedra fölött Ceaușescu bácsi mosolyog a falon. A torkomban dobog a szívem. Sietnem kell. Előveszem a kariókat. Ha a katedrára lépek, ott maradhat a nyomom. Hamar kitepek két dupla lapot az énekfüzetemből, rá a székre, majd az asztalra, és hopsz, fellépek. Kinyújtózom a kariókéval, épphogy felérem. Félő, hogy megcsúszom. Jókora bajuszt kanyarítok Ceaușescu orra alá. Aztán uzsgyé, meg uccu neki, vesd el magad, szaladok kifelé az iskolából, de még a világból is. Útközben a kariókat a Marosba dobom. Nagypám cinkos mosolyát látom a habok felett. Nem haragszik.

Másnap reggel Tömzsierzsi lesújtva ül a katedránál. Könnyektől maszatos arcát még csak el se takarja. Csak sír és sír.

TEMETÉSI HAJCIHÓ

A mi családukban évszázadok óta nem volt temetés. Most is úgy tűnt, nagypánk örökké akar élni. De valahogy mégiscsak betoppant végre a Kaszás, megkoronázta az enyészet komótos, kitartó munkáját. Nem csoda, hogy meg akartuk adni a módját. Ki tudja, hány évtized, míg újra lehetőségünk lesz koreografálni. Megválasztani a helyet, a kellékeket, a díszletet, a szertartás apró-cseprő részleteit, elhelyezni a rokonok és földiek mindahányát az őket megillető helyre.

Csakhogy nem egy dudás volt ám a családi csárdában. Minimum kettő. Főként nagypa két leánya. Mintha a színdarabot nem egy rendező, hanem két feldúlt néember igazgatná, bajosan vergődtek zöld ágra. Milyen fából legyen a láda? És milyen színű? Ha egyáltalán a húsvér földelés és nem a hamvasztás mellett döntenek. Milyen szöveg

kerüljön a koszorúkra, és milyen betűtípussal írják? Gerbera legyen vagy szegfű? (Jó lesz a szegfű, úgymint másnap lelopják a sírról!) Ki kínálgassa a pálinkát meg a kalácsot? És mit meséljenek a papnak a prominens professzor úr életéről, akinek a szakma volt a mindene? Az egyik zárt koporsót akart, a másik richtig, hogy nyitottat. Lássák csak a népek a vén zsupori képét, ha egyáltalán eljön valaki a temetésére! – ordította anyám magából kikelve. És szokják a látványt az unokák is! Úgysem láttak halottat, csak filmen. Igenis, hozzátartozik a rítushoz! Apám alig tudta lecsillapítani, úgy begerjedt. Hagyd, az öcséd majd intézi! – mondta szelíden. Mégiscsak ő a férfi a házban. De hát a nagybátyánk, szegény, alig jutott szóhoz a két zsémbes nővére mellett. Ő jött az ötlettel, hogy a négy fiúunoka vigye a koporsót a vállán. Na, ebben végre egyetértettek. Cipeljék csak, szokják, úgymint elég terhet rakott rájuk az életével! – morogta anyám a bajsza alatt. De ezt csak én hallottam. Ennek mondjuk a sírásók is örültek, addig is elszívhatnak egy cigarettát, nem ők kell lavírozzanak a koporsóval a sárban.

Nagyanyánk szegény csak kapkodta a fejét, még ki se tudta sírni magát rendesen. A tányérokat meg az eszcájgokat számolgatta, hogy elég lesz-e, ha mindenki eljön. Meg a tiszta ágyneműt.

Aztán itt voltunk mi heten, unokák. Nem sok közünk volt a nagyapánkhöz, nem rendített meg a halála. Talán engem egyedül, legidősebbként. Három héttel ezelőtt nekem ajándékozta a hegedűjét. Muzsikáltunk is egyet közösen. Aznap este mintha erőre kapott volna, derűsen duruzsolt a szájharmonikája.

Elővettem hát a hegedűt, és a pap kissé álszent prédikációja után a koporsó köré álltunk heten, és igenis elénekeltük a nótáját:

*„Ha meghalok, jóanyám, zöld erdőbe vigyetek,
egyenest a tölgyfa alá tegyetek,
nem kell szóljon nékem a gyászos harang,
fejem fölött, jóanyám, sírni fog egy vadgalamb.”*

A szüleink nagyanyát támogatták. S tán észre se vették, évszázadok óta először összeborulva dúdolták nagyapa dalát.

*Hegedűs 2 László: A növény is nő, 2021
(80 x 57 cm, digitális nyomtatás)*

F. Bakó Enikő

IDILL

Kellemesen meleg a reggel. 6 óra van. Készen állok a reggeli kocogásra. Halkan záródik az ajtó mögöttem. Indulok.

Ma a nagy körhöz van kedvem, a két tó nyolcása között, a golfpályák mellett. Lassan haladok, majd néhány sprinttel változatossá teszem a futás monoton lüktetését. A nap megcsillan a víz tükrében, ahogy a házunk előtti felhajtóhoz érek.

Beütöm a kódot, beengedem magam. Izzadt testem megszabadítom a textiltől és csak élvezem a zuhany hús vizét. Felrisszít. A köntösöm puhasága igazán jólesik. Friss narancslevet facsarok és a terasz árnyékos sarkában lévő szekreter elé ülök. Jegyzetfüzetem az asztalon. Papírra vetem a futás közben összerendezett gondolataim.

Nyolckor hívom a lányom, ma nem igénylik az unokák a nagyit, így a szellemi munkától elfáradva, a medencében úszom a távokat. Nem tudom kikapcsolni állandóan dolgozó képzeletem. Ejtőzők fél órát, beleélem magam a könyvemben lévő konfliktusba, majd teniszruhára váltok. Ben és Gloria már a ház előtt vár. Párost játszunk 10-től a klubban.

Kellemesen ütögetünk, igyekszünk minél tovább játékban tartani a labdát. Az első szett szünetében Erna pezsgőt és tejszínhabos epret tesz le elénk. Ezek a rituálék igazán kellemessé teszik a létet. Beszélgetünk, ütögetünk, az eredmény mindig döntetlen, erre már figyelni sem kell, mert érezzük, hogy ez így a fair.

Lassan itt a dél, Erna rákkoktált szolgál fel a klubépületben. Igazán csinos a poharakban tálalt ebéd, már a színekavalkád is élvezetet nyújt. Jóllakni nem lehet vele, de nem is ez a cél így hatvan felett. Fitt nyugdíjas légy, ez a fáma itt Floridában.

Hazasétálok, a teniszütőm hol a fejem fölé emelem és akkor lábujjhegyen lépkedek, hol leengedem a hátam mögé és akkor sarokjárást gyakorlok. Senki nem néz hülyének, mert itt mindenki minden percet megragad egy kis nyújtásra, mozgásra, edzésre.

A konyhába lépve átengedem a szűrőn a vizet és már a medence szélén kortyolom a tiszta egészséget. Elszenderedem. Húha, még gyorsan át kell nézнем a jegyzeteimet. Ma Gloriánál van a könyvklub. Én moderálok, mint önkéntes könyvtáros, és mert van érzésem hozzá. A következő 2 órában megírok egy fejezetet, nehogy elillanjon az agytekervényeimből az ihlet. Mégiscsak ez lesz az első angol nyelvű regényem. Tartanom kell a határidőt. És van egy ügynököm, ezt is meg kellett tanulnom, hogy itt minden művészt az ügynöke képvisel.

Ránézek a faliórára, szednem kell a lábam, hogy időben odaérjek a golyók homokba dobálásához. Petanque. Akik reggel hódoltak e sportnak, azok most teniszeznek. Egy percem nincs unatkozni, foglalkoztatnak itt rendesen. Az 55+ lakóparkban megéljük a második fiatalságunkat.

Az idő száguld, újabb zuhany, lófarokba fogott haj és színes ruha. Küldök egy üzenetet az európai hatórás időeltolódás miatt a mentoromnak, majd hűtőtáskába teszem a tegnap elkészített padlizsánkrémet. Ez még a szülőföldem öröksége, igaz ott vinettának hívták. Jaj, de régen is volt! Mielőtt időm lenne elérzékenyülni, észreveszem Ernát, aki engem vár a kis golfautójában. Ő is tagja a könyvklubnak, ráadásul Brassóban született, mint az első férjem. Van egy közös kelet-európai titkos nyelvünk, amit a telepen csak mi ketten értünk. Eminescut szavalunk, hangosan és együtt, az Esthajnalcsillagot. Így suhanunk a pálmafák szegélyezte úton. Furcsa, hogy az ember 50 év távlatából sem felejtí el a gyermekkorában tanult verseket.

A selymesen puha gyepen parkolunk negyedikként. A ház mellett tartunk a tóra néző kertbe. A férfiak itt gyülekeznek, a grillen való süttögetés ma is az ő reszortjuk. Köszönünk és már a gyöngyöző roséval a kezemben ereszkedek le a nappali kényelmes fotelébe.

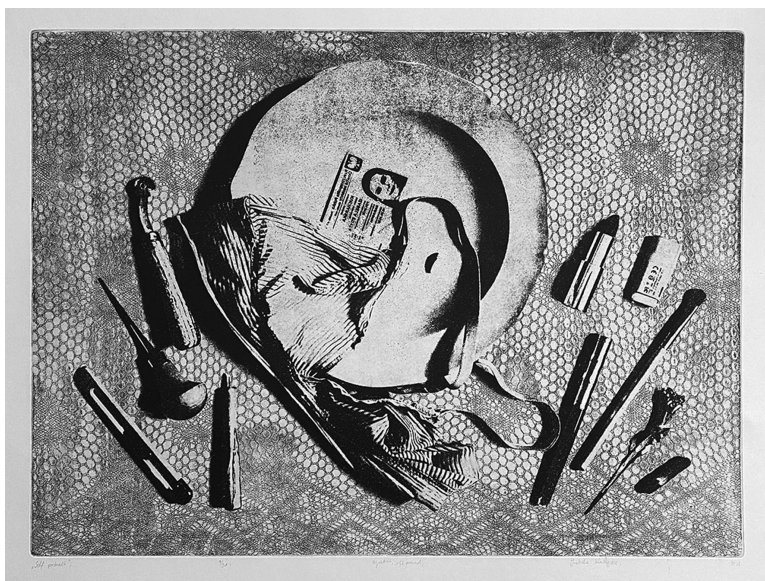
A kezembe veszem a könyvet, karácsonyi és krimi, mosoly fut végig az arcomon, mikor bejelentem a meglepetésemet. A könyvet írói álnéven publikálta anno a magyar pártfogóm. Szóval, a Skype-nak hála, ma ő is velünk lesz élőben. Megtapsolja őt a társaság. Örömük igazi.

A kert felől az illatok bekúsznak a nappaliba. Eltoljuk az ajtókat, egyesül a társaság. Ben, Gloria férje, aki a házigazda is egyben, swinggel emeli az est hangulatát. Frank Sinatra, My way zenéje betölti a teret. Kezdődik az eszem-iszom olyan arisztokratikus visszafogottan.

Sétálni van kedvem hazafelé. Mintha egy arborétumban lagnék. Bár pihennek a békák, kacsák, kócsagok és mókusok. A tóban jelzett aligátorokkal és kígyókkal még nem találkoztam beköltözésem óta. A mai nap először jut eszembe, hogy ennek az idillnek lassan vége szakad. Meglátogat a férjem, aki a nyugodt élet ellensége. Még nem tudom, hogyan fogadják majd a többiek.

Hazaérve belépek a sejtelmesen sűrű sötétbe. Nem árasztom el fénnel a szobát. Hűvös szellő fúj a tó felől. Megborzongok. A világító holdfény sugara vezet a teraszajtó felé. A lábam beakad valami nehéz és keménybe, ami a nappali és terasz között pihen. Nem akarom megszavarni, kilépek a kertbe és a tóparton indulok tovább.

Zsong a fejem. Nem hagytam nyitva a teraszajtót, ebben egészen biztos vagyok. Lehet, hogy megérkezett és szokása szerint tárva-nyitva hagyott mindent. Ha így van, ő kereste magának a bajt. Már tudom, hogy honnan nézem meg a napfelkeltét, ezért abba az irányba haladok tovább. És akkor mi van, ha egy betörő nyitott ajtót az aligátornak?

*Izabela Kucharska: Őnarckép, 2021
(56,5 x 44 cm, rézkarc)*

Zeck Julianna

HÓANGYAL

Ernő a vashíd alatt várta Pétert. Korán sötétedett, így el tudott bújni a híd alatt. Tudta, hogy vallásóra után Péternek erre kell hazamennie. Számításai szerint már rég jönnie kellett volna. Amíg várakozott, rágyújtott egy cigire. Pont, mint egy gengszterfilmben, amikor a sikátorban egy pillanatra felizzik a cigaretta és megvilágítja a gyilkos arcát. Mélyen leszívta a füstöt és hangosan, hosszan fújta ki. Hét eleje óta készült erre a feladatra, de csak péntek reggel határozta el magát véglegesen. Még nem vert meg senkit. Nem számított rá, hogy egy magyar gyerek lesz az első, szívesebben kezdte volna egy románnal.

Már a második vonat zakatolt el a feje fölött, de Péter még mindig nem jött. Rágyújtott egy második cigire, és Eszterre gondolt, hogy ma este találkozik vele. Nem adta magát könnyen, azt is nehéz volt elérni, hogy egyáltalán szóba álljon vele. Hogy fogja rávenni, hogy lefeküdjenek? A bárban fognak találkozni, ahol a barátaival is, köztük pedig ma nagyon menő lesz, ezt biztosan tudta, csak jöjjön már az a nyámnyila gyerek, meddig várjon még!? Egy nagyobb társaságot látott közeledni, felé tartottak, hallotta, hogy románul beszélnek, messziről meg lehetett ismerni őket a hanghordozásukról és a stílusukról. A magyar címeres harcos kabátja és a medálja is rajta volt, kopasz feje szinte csillogott a sötétben. Most nem akart összetűzésbe kerülni velük, más dolga volt. Kisértelt a híd alól, hátat fordított, és úgy tett, mintha telefonálna. Közben a havat rugdosta a bakancsával. Mikor a románok kissé eltávolodtak, visszasétált a híd alá. Rágyújtott még egy cigire, kissé ideges volt, nem értette mit számolhatott el, hiszen látta a gyereket a suliban, látta, ahogy bemegy vallásórára, tehát egyszer ki is kell jönnie onnan, és haza csak errefelé vezet az út. Félt, hogy elkésik az esti találkozóról. Szép szeme van Eszternek, nem beszélve a feszes melléről, melyeket olyan hívogatóan és finoman emelnek ki a ruhái. Hirtelen ágaskodó vágy ébredt benne, a szájában érezte a rózsaszín bimbókat. Abban a pillanatban megjelent Péter, de messze volt még. Eltaposta a

cigit, megigazította magán a kabátot, ökölbe szorította a kezét, és várt. A sötétből nézte, ahogy a ropogó hóban füttyörészve tart hazafelé, a hétvége ígéréstől megrészegülve. Megvárta, amíg belép hozzá a sötétbe, akkor füttyentett egyet, és megszólította.

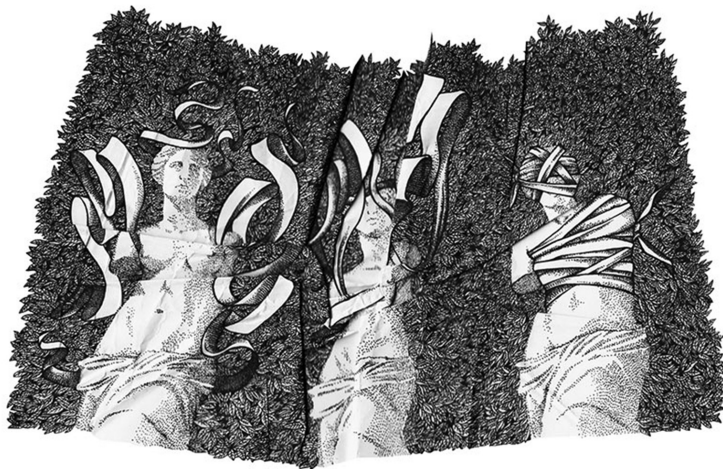
- Hé, itt vagyok - kurjantotta éles hangon és vidáman. - Ki? - kérdezte Péter meglepődve. - Ideérsz és meglátod - mondta Ernő még mindig játékos, baráti hangon. Péter lassan odaért Ernőhöz, nem számított semmi rosszra, gondolta, biztos valamelyik haverja szórakozik vele. - Van cigid? - kérdezte Ernő. - Te vagy az? - kérdezett vissza Péter enyhe bizonytalansággal a hangjában. - Én hát. Adsz? - Persze - válaszolta Péter, és már nyújtotta is Ernő felé a dobozt. Nem voltak haverok, de egy iskolába jártak, és sokszor együtt bandáztak az iskolaudvaron. Mikor adta volna Ernő kezébe az öngyújtót, Ernő elkapta a csuklóját és behúzott neki egy nagyot. Megtántorodott, de nem esett el. Ernő látta a meglepettséget a szemében, mint aki nem hiszi, hogy ami történt, megtörtént. Mielőtt Péter bármit is kérdezni tudott volna, még egyszer megütötte, és aztán még egyszer, addig ütötte, amíg a földre nem zuhant. Hallani lehetett, ahogy kínlódva próbálja formálni a szavakat, de Ernő nem várta meg, hogy egyet is befejezzon, mert minden rúgással egyre inkább vérbe fagyasztotta ezeket a próbálkozásokat. Péter orrából ömlött a vér, megfestette maga körül a friss havat, mintha rózsaszín habkrémbe fuldokolt volna. Ernő nem tudta már leállítani magát, maradéktalanul meg akart felelni a feladatnak, hogy jól megverje a srácot. Mivel még nem csinált ilyet, nem tudta, mikor következik el a pillanat, amikor azt lehet mondani, hogy valaki jól meg van verve, ezért belerúgott még néhányszor az acélbetétes bakancsával. Akkor hagyta abba, amikor a srác furcsán nyekkent egyet, és elkezdett sírni. Nem bírta a sírást, gyengeségnek tartotta, és mivel katona akart lenni, nem engedett meg magának semmilyen elérzékenyülést, és másoknál sem bírta elviselni. Kicsit sajgott az ökle, de nem zavarta, olyan könnyen ment, hogy kedve lett volna még valakit megverni. Mostantól meggondolja a kis puhapöcs, ha a haverjaival akar szórakozni. Ha csak 50 lejjel tartozott is, akkor sem lehet velük szarzkodni, sem neki, sem senki másnak. Egy pillanatra végigfutott az agyán, hogy talán haza kéne menni vacsorára, különben balhé lesz, és hogy az anyja biztos nem örülne, ha megtudná

mit csinált. Csak ha az anyjára gondolt, akkor érzett némi megbánást a tette miatt, egyébként teljesen helyénvalónak tartotta. Jobb, ha az anyja sohasem tudja meg, és akkor nem lesz gond, ő meg végre ünnepeztetheti magát a bárban.

Nem csalódott, a haverok ott várták már sörökkel és pálinkával felszerelve. Eszter a barátnőivel beszélgetett egy félreeső asztalnál, állandóan feléjük pillantgattak, de ahogy ők is odanézték, egyből elkapták a fejüket. Ernő végre igazán a helyén érezte magát, büszke volt és elégedett, szeretet vette körül, elismerő tekintetek, immár teljes értékű bandatag lett. Mikor már eleget ivott, vette a bátorságot és odament Eszterhez, hogy felkérje egy táncra. A cigányok is lassan szállingózni kezdtek, kicsit megijedtek, mikor meglátták a sok kopasz gyereket, de felvilágosították őket, hogy ők csak a románokra specializálódtak, nem kell félni. Elkezdtek húzni a talpalávalót. Ernő jól megtáncoltatta a lányt, ki is izzadtak a végére, felkapta, megemelte, és szájon csókolta, az meg hirtelen felindulásból felpofozta. Elhallgatott a zene, meg sem mukkantak az emberek, amíg a pultos be nem ordított egy számot a cigányoknak, azok meg azonnal elkezdtek húzni. Eszter visszaült a lányok közé, Ernő meg dühtől könnyesen a haverokhoz. Itta egyik pálinkát a másik után, közben Eszter minden mozdulatát követte a tekintetével. Végignézte, ahogy felöltözik, felveszi a kabátját, nyaka köré kanyarítja a sálját, gondosan betűri rakoncátlan szőke hajfürtjeit a vastag kötött sapka alá, ugyanis kint sűrű pelyhekben hullt a hó. Eszter az ajtóból még vetett egy szikrázó pillantást Ernő felé, majd kilépett a hóesésbe, hagyta, hogy az ajtó hangosan becsapódjon mögötte. Ernő felpattant, elköszönt, mondván, hogy neki dolga van.

Kitartóan baktatott a lány háta mögött, csak a hó ropogása hallatszott a talpuk alatt. Eszter nem bírta tovább a hátában sűrűsödő feszültséget, és megállt. – Mit akarsz? – kérdezte, de Ernő nem mondott semmit. Erre a lány közelebb ment hozzá, kihívóan belenézett a szemébe, de mielőtt bármit is tudott volna mondani, Ernő magához rántotta a derekánál fogva és csókkal tapasztotta be a száját. A lány hiába ellenkezett, Ernő nem engedte el. Minden megkezdett mondatnál csókot nyomott az ajkára és nem hagyta megszólalni. Csak rövid és éles „ne” szócskákat lehetett elkapni a szájából, de azt is csak alig hallhatóan, mert nem kapott levegőt, Ernő annyira szorította. Eszter

minden erejét bevetve próbálta ellökni a fiút, de az erőlködésben annyira elgyengült, hogy feladta, és átadta magát Ernőnek. Ő meg kibontotta a lány kabátját, és benyúlt a ruhája alá, hogy végre megfoghassa azt a gyönyörű mellét, amire hónapok óta vágyakozott. Forró volt és kemény. Az égető szégyentől – hogy a lány visszautasította pont abban a fontos pillanatban, amikor rendeződni látszott a státusza a csapatban, pont akkor, amikor megerősítésre lett volna szüksége Esztertől, hogy ő is elfogadja győztesnek – bedühödött és nem tudott már megállni. – Nekem te nem kellesz – mondta Ernő, és meglökte. Azt a pillanatot Ernő nagyon megjegyezte. Ahogyan elesett. Úgy maradt meg a fejében, mint egy lassított felvétel. Eszter könnybe lábadó szeme, kibomló haja, a nyaka, ahogy hátracsuklik, a levegőbe kapaszkodó, tehetetlen kar, és a puffanás a hóban. Pont úgy nézett ki, mint egy hóangyal.

*Boros Máttyás: Hogyan rejtünk el egy gondó..., 2020
(42 x 59 cm, digitális nyomtat)*

Mirk László

MÁRIA ÉS JÉZUSKA RUHÁI

Az erdélyi Mária Rádió csíksomlyói stúdiója évekkel ezelőtt egy számomra módfelett érdekes beszélgetést sugárzott az akkor már a kilencvenes éveiben járó P. Márk József OFM atyával (1927–2020) és P. Urbán Erikkal, a somlyói kegyhely akkori templomigazgatójával arról, hogy a kegyhelyeken, így Csíksomlyón is évszázadokig bevett szokás volt a csodatevő Boldogságos Szűz Máriát és a kis Jézust ábrázoló szobor korabeli díszes ruhákba való öltöztetése. A téma engem is megragadott, ezért örömmel láttam hozzá – a már rendelkezésemre álló kellő forrásanyag birtokában – az alábbiak ismertetéséhez. Kutatásaim lelegején arra kerestem választ, hogy nagy általánosságban mikortól, melyik századtól vált bevett gyakorlattá a katolikus templomokban a szobrok, különösképpen a búcsújáróhelyek kegyszobrainak öltöztetési kultusza Közép-Kelet-Európában, kiváltképp a Kárpát-medencében, és mi lehetett ennek az oka?

A német Wolfgang Brückner néprajzkutató ezt írta egy 2010-ben közölt tanulmányában: „*legkésőbb a 18. századra elképzelhetetlen volt a ruha nélküli Mária-ábrázolás*”¹. Tehát a megelőző századokban a zarándokok, a mélyen vallásos katolikus hívősereg felöltöztetve láthatta a Szűzanyát, akit rendszerint a kis Jézussal a karjában, ölében jelenítettek meg a korabeli szobrok a templomokban, kegyhelyeken.

E téma egyik legavatottabb ismerője, a neves magyarországi néprajzkutató, Frauhammer Krisztina jeles tanulmányt² szentelt e kérdésnek, ahol kijelenti: a mély vallásos lelkiület és érzelmi állapot indította el és tartotta életben a szobrok évszázados múltra visszatekintő öltöztetési gyakorlatát – sok helyütt – napjainkig. Már az egyik fejezete (Történeti kitekintés a szobrok öltöztetéséről) tételelesen közli az olvasóval: „A szen-

1 Brückner, Wolfgang: *Die Sprache christlicher Bilder*. Kulturgeschichtliche Spaziergänge im Germanischen Nationalmuseum. Band 12. Verlag des Germanischen Nationalmuseums, München, 2010. Idézi Frauhammer Krisztina: *Egy öltöztetett Mária-szobor titkai*. In *Vallási kultúra és életmód a Kárpát-medencében*. 9. Veszprém, 2014, Laczkó Dénes Múzeum, 85. p.

2 Frauhammer 2014. 82–96. p.

tek szobrainak öltöztetése a 17. századtól válik általánosan elterjedt gyakorlattá a katolicizmusban”³, hogy aztán a továbbiakban a még távolabbi múlta irányítsa a figyelmet: „E kultusz felvirágzásának hátterében elsősorban az 1563-as Tridenti zsinatot kell említenünk, amely külön is foglalkozik az ereklyék és szent ábrázolások tiszteletével. Az ügy tárgyalását a protestánsok és a husziták ereklyetisztelet elutasító tanai tették szükségessé. A zsinat határozatában kiemeli a tárgyi kultusz személyre vonatkozó jellegét. (...) A szobrok, ereklyék öltöztetésének népszerűvé válásában a Róma alatti katakombáknak, a Roma Sotterranea-nak a felfedezése is nagyot lendített. E felfedezés a kereszténység hőskorára irányította a figyelmet, és a nagy mennyiségű vértanú-ereklyéknek köszönhetően az ereklyetisztelet fénykorának beköszöntéséhez vezetett.”⁴ Ezzel egyidőben egyre erőteljesebbé vált az ereklyék díszítése, a szebbé, ünnepélyesebbé tétele iránti törekvés. Ugyanez mondható el a későbbiekben a kegyképek ékesítéséről is, amire kiváló példa lehet a máriaradnai főoltáron elhelyezett csodatevő szentkép is, ahol a Szűzanya és a Kisjézus koronát visel (Rudnay Sándor⁵ esztergomi hercegprímás ajándéka). Mindkét díszítmény esetében nagyon meghatározó szerepe volt a látványnak a korabeli nézőre gyakorolt hatása, hiszen bennük nagyon hangsúlyos volt az érzéki, kézzelfogható megjelenítés, ami minden bizonnyal erős hatással volt a szemlélőre. Ugyanezek mondhatók el a szobrok, különösen pedig a Szűz Mária-ábrázolások ruhával való díszítéséről is, ami a körmenetek alkalmával hordozható, körbevihető szobrokra is hasonlóképpen érvényes, hiszen része volt az egyéni és közösségi áhítatgyakorlatnak – hívja fel a figyelmünket a szerző. Mindezekhez Brückner a már idézett írásában még hozzáteszi: „a szobrok díszítésének legfőbb funkciója az élővé tételben rejlett, hiszen a körmenetek az események vagy a tiszteletben részesített szent felelevenítését szolgálták”.

Ezt még jobban nyomatékosítja Frauhammer Krisztinának egy nem mindennapi élménye: „Portugáliában magam is láttam ruhával, igazi

3 Uo. 83. p.

4 Uo. 83. p.

5 Rudnay Sándor (1760–1831) a magyar nemesi Rudnay családból származó római katolikus egyházi személy, 1815 és 1819 között Erdély püspöke, majd 1819-től esztergomi hercegprímás, bíboros 1831-ben bekövetkezett haláláig. Az esztergomi bazilika építetője.

hajjal élővé tett kereszthordozó Krisztus-szobrokat. Ezek funkciójukat a nagypénteki körmenetek alkalmával nyerték el, mint egy élő kép jelenítették meg a keresztút eseményét.⁶

Mindezek ismeretében a fent említett szerző – mintegy összegezésként – kérdést fogalmaz meg: „Mi célt szolgál az ép, kimunkált és »felöltöztetett« szobron a ruha?” Válaszában Thaddäus Zinggnek egy 1974-ben megjelent tanulmányára⁷ hivatkozva írja: „e folyamatok mögött a művészeti élmény felett álló intimitás a meghatározó. Vagyis, a pasztikus művészi helyébe az öltöztetett kegyeszobroknál a festőien emberi kerül. Eszerint tehát a zarándok a kegyképben, szoborban nem elsősorban a művészetet és a művészeti élményt keresi, hanem valamiféle emberi kapcsolatot akar létesíteni vele, úgy tekint rá, ahogy adatközlőim is többször megnevezték, mint királynőre, mint égi édesanyára, mint szülőfaluja lokalizált, saját Máriájára, akihez személyes viszony fűzi, hiszen hétről hétre, meg búcsúk idején ellátogat hozzá, megosztja vele gondjait.”⁸

Ezekkel a gondolatokkal keresünk fel néhány híres csodatevő kegy-szoborral ékes búcsújáróhelyet, ahol évszázados hagyománya volt/van a Szűzanyát a kis Jézussal megjelenítő öltöztetett szobroknak.

Indulunk az ausztriai Mariazellbe, amelynek Szűz Mária a névadója. Közismerten Ausztria legfontosabb zarándokhelye, amely az osztrákoknak és a szláv népeknek éppúgy, mint Nagy Lajos király korától a magyaroknak is (Magna Domina Hungarorum) az egyik legnagyobb búcsújáró helye.

A háromtornyú templom kegyoltárának közepén látható a híres Mariazelli Madonna, a késő román stílusú, 47 cm magas, hársfából faragott, 1300 körül készült Mária-szobor, az ún. „köpönyeges Mária”. Nevét a kiszélesedő, köpönyegszerű palástjától kaphatta, aminek még szimbolikus jelentést is tulajdonítanak: Mária oltalmat, menedéket nyújt az üldözötteknek, közbenjárást a rászorulóknak. Jótéteményeit a „trónoló Madonna”⁹ megnevezés is fennen hirdeti ma is számunkra, hát még amit a Szűzanya és a kis Jézus fejére helyezett aranykorona

6 Uo. 84. p.

7 P. Thaddäus Zingg: *Das Kleid der Einsiedler Muttergottes*. Benzinger, 1974, Verlag Einsiedeln, 10. p.

8 Frauhammer: i. m. 90. p.

9 Forrás: <http://lexikon.katolikus.hu/M/Mariazell.html>

látványa mond nekünk, amiről a *Jelképtár* így fogalmaz: „Istentől származó hatalom jelképe.”¹⁰ A koronákat különben ugyancsak Rudnay Sándor hercegprímás, az esztergomi bazilika építtetője adományozta a kegyszobornak 1812-ben.

Egy 1520 körüli zárandokjelvény és egy 1610-es mariazelli gyónócédula¹¹ alapján bizton állítható: a kegyszobrot a 16. századtól öltöztették, ami a naptári év három legfontosabb ünnepén történt: nagypénteken, Mária születésének ünnepén, szeptember 8-án és a város alapításának (1157) napján, december 21-én.

Már korábban, a 14. századtól kezdődően bevett szokássá vált menyasszonyi ruhákat is följánlani a zelli kegyhelynek. E téren élen jártak sok esetben maguk az uralkodók. Kettőről is van tudomásunk: I. (Nagy) Lajos, Magyarország, Horvátország és Lengyelország királya (ur. 1342–1382), a maga és a felesége nászruháját hagyta Mariazellre. Hasonlóképpen járt el II. Lajos (ur. 1508–1526), az utolsó középkori magyar király és neje, Mária királyné is, akik esküvői ruhájukat ajándékozták a mariazelli zárandoktemplomnak. A ma látható ruhák zömmel a 19. és a 20. századból származnak.

Arra a kérdésemre azonban, hogy ki vagy kik öltöztették a zelli kegyszobrot, máig nem kaptam választ a kutatott forrásokból. Feltételezem, mint ahogyan más helyeken is történt, hogy többnyire az apácakolostorokból kerültek ki a nemes szolgálattevők, valamint olyan lányok, asszonyok végeztek, akik kitűntek erényekben, mély vallásosságukkal és erős hivatástudatukkal. Ők vállalták tehát a kegyszobor gondozását, beleértve az öltöztetést, de még a ruhák tisztán tartását, a liturgiához kötődő színek megválasztását is. A templomba járó, mélyen vallásos hívők sok helyen tiszteletmegadó névvel illették őket évszázadokon át: „Mária dajkája”, „Mária gondozó”¹². De ezeket az elnevezéseket inkább Nyugat- és Észak-Magyarországon ismerik, mássutt nem használják.

10 Hoppál Mihály – Jankovics Marcell – Nagy András – Szemadán György: *Jelképtár*. Budapest, 1988, 125. p.

11 Kelényi Borbála: *Késő középkori magyar fő- és köznemesi női végrendeletek (1440–1526)*. Doktori disszertáció. ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2015, 90. p.

12 L. Imre Mária: Szűz Mária dajkája. In *Szentemberek – a vallásos élet szervező egyéniségei*. Szeged, 1988, Néprajzi Tanszék, 149–159. p.

Térjünk ki a Mária-ruhák típusaira, mert az egyiket épp Mariazellről nevezték el. Összesen három típusát tartja számon a szakirodalom: Mariazell – kúp alakú köpeny, Loretto – szűk ruha és Altötting – kötény. De vannak olyan korabeli feljegyzések is, amelyek a szobrok „öltöztetésének” szokatlan formájáról adnak hírt, olyant, ami szerint ezek fémruhát kaptak, és olyanról is tudunk, hogy az egykori Poroszországban számos helyen ezüstruhába öltöztették a Mária-szobrokat.¹³

Nem kell feltétlenül a cseh fővárosba utaznunk azért, hogy közelébe kerüljünk a csodatevő Prágai Kis Jézus (csehül Milostné Pražské Jezulátko) öltöztető kegyszobrához a Győzedelmes Szűz Mária-templomban, mert ennek az osztrák–cseh barokk újjászületés egyik legjellegzetesebb ikonográfiai és kultikus szimbólumának számos másolata ismert széles e világon, természetesen, a mi távoli és közeli környezetünkben is, mint például a székesfehérvári karmelita és a szombathelyi ferences templomban, ahol külön oltára van, de már a pesti Jézus Szíve-templomban is helyet kapott a mintegy 50 cm magasságú kisgyermek Jézus-szobor, az egyik legszebb magyarországi kegyszobor-másolat.

Pálösszentkút kegyhelyen életnagyságú szobormásolatát láthatjuk, a győri karmelita templomban karácsonykor kilencedet szoktak végezni a tiszteletére. A szabadkai Szent György-templom Prágai Kis Jézuskájának ruháit különösképpen azok az asszonyok varrták/varrják – liturgikus színű anyagokból természetesen –, akik gyermekük megsegítéséért vagy gyermekszületési áldásért imádkoznak hozzá. Leírása a *Magyar Katolikus Lexikon* szerint: „A világmindenség gyermeki Ura koronával a fején, királyi palástban, baljában a földgömböt jelképező almával, gyűrűs jobbával mellesztes főpapként áldást oszt.”¹⁴ Egy körülbelül hároméves gyermek arcvonásait hordozza, a barátságos tekintete a „*Mosolygó Isten*” képe.¹⁵

A szobrocskát – nevéhez híven, hiszen csak 47 cm magas és viaszból készült – eredetileg nászajándékba kapta egy Lobkowitz Polyxenia nevű hölgy Spanyolországból, de 1628-ban elajándékozta a nyomorral küszködő prágai karmelita kolostornak. A hagyomány szerint a szer-

13 Frauhammer: i. m. 85. p.

14 Forrás: <http://lexikon.katolikus.hu/P/Pr%C3%A1gai%20Kis%20J%C3%A9zus.html>.

15 Forrás: <https://jezsuita.hu/a-pragai-kis-jezus-kegyszobor-a-pesti-jezus-szive-templomban/>

zetesek ínsége egyszerre megszűnt, úgyszintén Prágát is megvédte a pestistől, valamint a harmincéves háború pusztításától. Mindezeknek köszönhetően a kis szobor tisztelete villámgyorsan elterjedt a prágai nép körében. A szobrocška kultuszának fénykora a 18. század volt. Történetét épp akkoriban írta meg, majd 1737-ben publikálta is (Pragerisches Gross und Klein) a prágai születésű, de magyar származású Imre karmelita atya, akinek még arra is volt gondja, hogy előjárói az ő kezdeményezésére a rend valamennyi kolostorában elrendeljék nyilvános tiszteletét.¹⁶ Mint már említettem, öltöztető szobor, a Kis Jézus gardróbjában ma is több mint 70 ruha található, melyeket a világ minden részéről adományoztak, és amelyeket rendszeresen cserélnek a szobron a vallási naptár alkalmainak megfelelően. Idővel hagyományá vált, hogy a szobrot gazdagon hímzett díszruhába öltöztetik, és az is, hogy gyakran a köpenykéket fogadalomból ajánlják fel, amelyekkel Mária pártfogását, közbenjárását köszönik meg a hívek, a családok vagy a közösségek. Tudomásunkra jutott, hogy Mária Terézia magyar királynő egy maga hímezte köpenykével ajándékozta meg Jézuskát. Mivelhogy a kegyszoborhoz a világ minden tájáról érkeznek zarándokok, ezért a prágai Győzedelmes Szűz Mária-templomban 17 nyelvre lefordítva helyezték el P. Cirill atya¹⁷ Kis Jézushoz írt imádságát, amelyből álljon itt néhány sor: „*Óh, kisdéd Jézusom, hozzád fohászokodom, / És szűz Anyád által esdve fohászokodom. / Ezen szükségemben segíts meg engemet, / Mert hiszen hatalmas segítő szent kezéd. / Minden reményemet Tebenned helyezem, / Engedd, hogy kegyelmet találjak szívémben.*”

A Balatontól 20 km-re délre fekvő ezer lelkes Somogy megyei község Nagyboldogasszony-bazilikájában, annak is a 14. századi szentélyében szemet gyönyörködtető palástban láthatjuk az Andocsi Máriát. A régészek szerint a szobor 700 éves és a 13. századi Fekete Madonna másolata. Középtermetű, 160 cm magas, fából készült, szépen faragott, festett és öltöztetett gót szobor, karjában a kisdéd Jézust tartó Szűz Mária, mindketten koronával, mellettük az ősegyház két szűz vértanúja, Szent Katalin és Szent Dorottya. És mintha hallanók a búcsúsok ajkán

16 Forrás: <http://lexikon.katolikus.hu/P/Pr%C3%A1gai%20Kis%20J%C3%A9zus.html>.

17 Forrás: <https://jezsuita.hu/a-pragai-kis-jezus-kegyszobor-a-pesti-jezus-szive-templomban/>

felcsendülő imaének kezdő sorait: „Hozzád menekszünk, édes jó anyánk, / Andocsi Szűz Mária”, akit a legenda szerint angyalok hoztak Kalocsáról Andocsra a szentéllyel együtt. Mária titulusa „Regina Angelorum”, Andocs ezért az Angyalok Királynéja búcsúhelye. Itt kezdték el öltöztetni a ferencesek pasztorációja (lelki gondozása) alatt 1716-tól, más források szerint a kegytemplom szentelésének évétől, 1747-től, és teszik ezt ma is különféle ruhákba. Az ajándékruhák száma azóta is évről évre gyarapszik. L. Imre Mária *Szűz Mária dajkája* című dolgozatában olvastam, hogy „a ferencesek által őrzött hagyomány szerint kezdetben a Mária-palástokat menyasszonyi öltözetből varrták, és csak később készítették palástot az e célra vásárolt ruhaanyagból. Feltehetőleg ez időben élt az a szokás, hogy a beteghez, a haldoklóhoz elvitték és ráterítették Mária palástját.”¹⁸

A palást oltalmat kifejező szimbólum, adományozásának lelki motívuma az áldás, a kegyelem elérése. Az elsőt Széchenyi Katalin grófnő adományozta, a legidősebb, épségben maradt ruha pedig 1852-ben készült, vagyis 170 éves. Erről mondhatta Herkovits Ferencné Huszár Julianna Mária-öltöztető, akiről a későbbiekben még szó lesz: „foszladozó, lenvászon anyagból készült, és olyan volt a többi között, mint a szegény asszony két fillérje”, és még hozzátette: „tudja, a régi ruhákban több volt az áhítat, sokan ma már kivagyiságból varratnak ruhát, de ez nem kelt áhítatot...”¹⁹

A legtöbb köntös nem csak a történelmi Magyarország területéről érkezett/érkezik, de Írországból, Kanadából, Dél-Amerikából, Kínából valók is vannak köztük. Számuk 2016-ban elérte a 338-at! Ez azért ilyen nagy, mert akik ide zarándokolnak a kegyszoborhoz, nem márványtáblával fejezik ki ragaszkodásukat, köszönetüket a jótéteményekért, hanem egy-egy Mária-ruhával. Esetenként a rájuk hímzett évszám is igazolja, hogy a várt csoda, a meghallgatás megtörtént... Napjainkban a szobrot általában kéthetenként a liturgia (egyházi szertartásrend) szerint öltöztetik, de az is igaz, hogy az 1850-es évekig

18 L. Imre Mária: Szűz Mária dajkája. In *Szentemberek – a vallásos élet szervező egyéniségei*. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár, 1998, 150. p. (Lásd még: L. Imre Mária: Öltöztethető Mária-szobrok Magyarországon. In Horváth Pál – Lovik Sándor [szerk.]: *Néphit, népi vallásosság ma Magyarországon*. Budapest, 1990, MTA Filozófiai Intézet, 49–61. p.)

19 Uo. 152. p.

ez minden hónap újhold vasárnapján történt. A ferencesek, akik a kegyhely őrzői századok óta, jó ideje már a szobor öltöztetését 14-16 éves lányokra bízják. Erre a megtisztelő feladatra csak vallásos, hitből élő családok lányait jelölik ki. Az imént említett szerző a múlt században hosszasan elbeszélgetett Herkovits Ferencné Huszár Julianával (1899–1986), a kegyiszobor öltöztetőjével, aki saját bevallása szerint „*Mária szolgálatában*” élte le évei nagy részét. Az 1940-es évektől gondozásába vette Szűz Mária ruhatárát, és ekkor határozta el, hogy a rendházban a különféle ajándékokból és Mária-palástokból múzeumot rendez be, amit aztán 1947. december 8-án, Szeplőtelen Fogantatás ünnepén a rendfőnök ünnepélyesen felavatott a zárándokoknak és az andocsi híveknek.

Az asszony a második világháborúban elvesztette katonafiát az orosz fronton, nagyon sokáig várta haza, reménykedett, szerzett egy fekete bársonyanyagot, fia hátha mégis megjön, s ebből lesz esküvői ruhája. 1956 őszéig várt. Ekkor vesztette el végleg reményét és a fiát. És most őt magát idézi a tanulmány szerzője: *„Mivel Máriának nem volt fekete ruhája, Halottak estéjére csináltattam meg számára a palástot ebből az anyagból... Halottak estéjén a plébános úr elmondta, ...látjátok híveim, a Szűz Anya feketébe öltözött, mivel itt ül köztetek egy édesanya, aki fiának szánta esküvői öltözékre, most fiát elvesztette, ezért Máriának varrta meg a fekete ruhát... Tudta mindenki, ki ez az édesanya... amíg élek, mindig ezt a ruhát adom fel Halottak napján Máriára... A ruha készítésekor eszembe jutott, hogy sokan haltak meg a háborúban, ezért nemcsak fiamért tettem, hanem fiainkért készítettem. A palástot a Hétfájdalmú Szűznek ajánlottam fel. Ő is olyan fájdalomban élt, mint amibe én kerültem... Nekem a Mária lábainál nem a boldog égi királynő jut eszembe, hanem a Fájdalmas Anya, a Fájdalmas Szűz... A Szűz azért hétfájdalmú, mert először fiát istállóban kellett megszülnie; üldözték kiskorában a gyermeket; menekülnie kellett neki; Jézust elvesztette és kereste; Jézust üldözték; keresztre feszítették; az ő ölébe tették és fiát a sírba tették...”*

A szlovákiai Máriavölgy (Marianka) kegyhelyen még ma is a papok, szerzetesek dolga az ülő Boldogasszony és a térdén ülő áldást osztó gyermek Jézus öltöztetése. Mária jobbában országalma, gyermeke a jobb kezében könyvet tart. Ábrázolásain a kútból kiemelkedő öltöztetett

szobor jelenik meg, mert a legenda szerint egy kútban találták. Legtöbbször fehér, krémsárga vagy piros ruhát viselnek. Ahogy mondják: mikor milyen mise van, olyan ruhába öltöztetik. Mivel a pálos kolostort és templomot Nagy Lajos király alapította (1377-ben), a kegyszobor *Patrona Regni Hungariae* néven is ismert. A koronával ékes, festett, öltöztetett kegyszobron Mária-monogram szerepel, alatta a holdsarlóval és a három lángnyelvvel, amelyeken a *Salve Regina* antifóna (a zoltárokot bevezető és befejező kétszólamú ének) bezáró fohászai olvashatók: *O clemens, o pia, o dolcis Virgo Maria* (Ó áldott, ó drága, ó édes Szűz Mária). Az Istenanyát még aransugarak ölelik körül.

A Pozsony-Mélykút (Bratislava) Havas Boldogasszony kegyhely a pozsonyi kálvária közelében kereshető fel. A két alkalommal is (a 17. század végén és a 18. század első harmadában) dülő döghalált követően több helyen, így Mélykúton is fogadalmi kápolnát építettek Szűz Mária tiszteletére. A helyén 1820 és 1825 között egy 20 m hosszú és 10 m széles új kápolnát építettek önkéntes adományokból, Pozsony város segítségével, és az eddig is többször emlegetett Rudnay Sándor hercegrímás engedélyével, hogy végül 1943–1948 között felépüljön az új plébániatemplom. A főoltára és a szentségháza fölött pompázik a homokkőből készült Madonna plasztika (közismert szóval, szobor) méretét tekintve 45 x 50-cm-es, a mariazeili kegyszobor utánzata, tehát „köpenyes Mária”. Ma is, mint régen apácák öltöztetik a liturgia megkövetelte színes brokát (arannyal vagy ezüsttel átszőtt, kissé kiemelkedő mintázatú, nehéz selyemszövet) ruhába, amiből csak az Istenanya feje és a kisded Jézus látszik ki. Sokan azt tartják, hogy ezek a ruhák a kegyszoborral érintkezve megszentelődnek.

Azért, hogy a ruhákat profán célra ne használják fel, hiteles iratok igazolják²⁰, hogy a közelmúltban elégették a felvidéki Dénesd (Jánosi-ková) Mária-szobrának évszázadok alatt megsokasodott ruhatárát...

Magyarország legősibb búcsújáróhelye a 2006-ban Nemzeti Kegyhellyé nyilvánított Mátraverebély-Szentkút. A 13. században vált kegyhellyé, miután – a legenda szerint – a Szűzanya, karján a kis Jézussal

20 Bálint Sándor – Barna Gábor: *Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza*. Budapest, 1994, Szent István Társulat, 208. p.

megjelent egy verebélyi néma pásztorfiúnak, és azt parancsolta neki, hogy ásson a földre, és az előtörő vízből igyon. A fiú engedelmeskedett, és visszakapta beszélőképességét. Azon a helyen már 1210-ben templomot építettek. A ma is látható barokk templom, a Nagyboldogasszony-bazilika (1970 óta Basilica Minor) szomszédságában találjuk a Szent Kutat, melynek vize nemcsak a néma fiút gyógyította meg, hanem másokat is, a helybeliek szerint. Talapzatán ez a latin felirat található: *Statua Mir. Vera*, ami magyarul: „*Ez valóban csodatevő szobor*”. Szűz Máriát ábrázolja jobb karján a kis Jézussal, bal kezében jogarral. Hársfából faragott, barokk alkotás a 17. század végéről, azóta ékesíti korona mindkét szobor fejét. Eleve öltöztető szobornak készült, a jobb karja kivethető, mert csak így tudják az öltöztetést megoldani. Régebben a ruhákat évente cserélték, ma már a liturgia színeinek megfelelően öltöztetik. Tegyük hozzá, azokkal a ruhákkal, amelyeket az eltelt húsz évben a helybeli Varga Ottóné Magdolna tervezett és készített: az egykori palóc népi öltözet egyszerűsített változatát, a pünkösdi bársonyruhát, a Magyarok Nagyasszonya ruhát, vagy a több ezer gyöngygyel díszített Gyöngyök ruháját. Ezekből nemrégiben kiállítást szerveztek a kegyhelyen, ahol Varga Ottóné elmondta: „*A Szűzanya ruháinak elkészítése és ruhatárának karbantartása értelmet adott az életemnek, és szebbé és tartalmasabbá tette. Munkám során kitartásra, hűségre, pontoságra tanított.*”²¹

A Győr-Moson-Sopron megyei kis település, Máriakálnok kegykápolnájának kivételes szépségű szobra Frauhammer Krisztina érdeklődését is módfelett felkeltette. „*A szobor egy álló Boldogasszony ábrázolás, bal kezében az áldást osztó gyermek Jézussal, kezében földgömbbel, jobb kezében kormánypálccával, fején koronával. Anyaga hársfa, amelyet nagyon vékony fémlemez borít, rajta mesterien finom 18. századi, rokokó festéssel. Alkotója, csakúgy mint eredete, ismeretlen.*”²²

A szobor öltöztetésének kultusza az 1820-as évekre tehető. Az 1830-as Canonica Visitatióban már arról értesülünk, hogy a szobornak van már öt rend ruhája: egy fehér, egy sötétkék, egy piros, egy világoskék és

21 Bővül a Szűzanya ruhatára... 20 év alatt 20 viselet készült a kegyzobornak. *Új Misszió*, 2019, 31. évf. 10. szám, 3. p.

22 Frauhammer: i. m. 86. p.

egy fehér virágdíszekkel. Jelenleg 13 ruhája van, az adományozások folyamatosak. Általában már elkészült ruháról levett szabásminta alapján történik a készítésük, természetesen szakavatott kezek által. Különös, talán példa nélkül álló az a mód, ahogyan Máriakálnokon öltöztették a szobrot: mindig kulcsra zárt ajtók mögött történt, senkinek se szabadott ilyenkor a templomba lépnie. A szobor gondozói még jelenleg is csak komoly huzavona után engedélyezték a néprajzkutatóknak, hogy lefényképezze. Azzal érveltek, hogy nekik a szülei mindig azt tanították, hogy ruha nélkül nem szabad senkinek látnia a Szűz Máriát. *„Így merülhetett a szobor megkapó egyszerűségének és finomságának bája egyre inkább a feledésbe”* – vonja le a következtetést Frauhammer Krisztina.

„Ott áll magas trónusán a kegytemplom főoltára mögött, ezek előtt közismerten. Egyes-egyedül az összes ősrégi helybeli ferences emlékek közül. Viharverten, győztesen, valóban csodálatosan fennmaradva.”

P. Benedek Fidél (1907–1979) tudós ferences könyvében²³ áll ez a pár szavas lírai ihletésű feljegyzés a csíksomlyói csodatevő Szűzanya-szoborról. Pontos leírását P. Boros Fortunát (1895–1953) *Csíksomlyó, a kegyhely* című forrásértékű könyvében találhatjuk: *„A hársfából²⁴ faragott, emberfeletti magasságú (2,27 méter magas²⁵) szobor a boldogságos Szület ábrázolja karján a kis Jézussal. Lába alatt a föld, azon a hold*

23 P. Benedek Fidél: *Csíksomlyó (Tanulmányok)*. Kolozsvár, 2000, Szent Bonaventura, Új sorozat. 22. 259. p.

24 A legújabb kutatások és vizsgálatok kiderítették, hogy egyértelműen juharfából származik: „A 18–19. századi helyi források és az ezekig visszanyúló leírások egybehangzó megállapítása szerint az embermagasságot jóval meghaladó szobor hársfából készült, noha már korábbi vizsgálataink során felfigyelhettünk arra, hogy a szobor talpazatán, a sok érintéstől a nyers fáig lekopott holdsarló felszíne a hársnál rajzosabb, inkább a juharra emlékeztető mintázatot mutat. A kérdés eldöntése érdekében a szobor fejtetején, a korona leemelése után láthatóvá vált nagy repedésből vett parányi faminta laboratóriumi vizsgálatát kezdeményeztük. Egy másik mintát a szoborral egyazon fából faragott talpazat aljából vettük. A vizsgálat kiderítette, hogy mindkét minta egyértelműen juharfából származik.” Benkő Elek – Mende Balázs Gusztáv – Mihály Ferenc – Muckenhaupt Erzsébet: A csíksomlyói középkori kegyeszobor a roncsolásmentes vizsgálatok és a történeti kutatások tükrében. In Dáné Veronka – Lupescuné Makó Mária – Sipos Gábor (szerk.): *Testimonio litterarum. Tanulmányok Jakó Zsigmond tiszteletére*. Kolozsvár, 2016, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 17–39. p.

25 „A teljes magasság, tehát a talpazat aljától a Szűz Mária fején levő barokk korona keresztje tetejéig 253 cm, ugyanez a méret korona nélkül 210 cm, ebből Mária magassága 191 cm, tehát életnagyságúnál jóval nagyobb alkotásról van szó.” Lásd előző jegyzet 21. p.

A csíksomlyói kegyszobor

(Forrás: Erőss Vilmos: *Csíkszereda és környéke régi képes levelezőlapokon*. 2020, 192. o.)

sarlója, amelynek középső része emberfőt ábrázol. (»Azt mondják, hogy ez Áriusnak, a Szűz Mária istenanyasága tagadójának a képe«²⁶ Máriát hosszú, testhezálló ruha takarja, melyet derékon öv szorít a testhez, amely fölé bő redőkben szedett palást borul. Jobbjában királypalcát, baljában pedig a mezítelen kis Jézust tartja. Arca mosolygós, kibontott hajfürtjei a vállára omlanak s azokat befödik. A fején nehéz korona van. Ugyancsak korona van a kis Jézus fején is, aki jobb kezét áldólag emeli fel, s baljában rózsát látunk...»²⁷ Megjegyzem, hogy a „nehéz korona” valójában tiara, hármaskorona, ami Mária balra hajló fejét ékesíti. A szakemberek szerint az 1510-es évek legelején készülhetett reneszánsz stílusban a katolikus székelység legkedveltebb szobra, amelyet tetőtől talpig aranyos sugárkéve ragyog körül. Az obszerváns ferences²⁸ kegyeletet és gyakorlatot őrzi a „Napba öltözött Asszony”, akinek a fejét tizenkét csillagból álló korona övezi. Eredetileg a szobor a négy mellékoltár egyikén állott, 1664-ben Domokos Kázmér házfőnök helyezte a főoltárra.²⁹ A szobor megmaradása is csodálatosnak tűnik, kezdődően a tatár dúlással, amikor is a legenda szerint, a tatár vezér a Madonna-szobrot lándzsával szerette volna ledönteni, de karja megbénult. Az arcon ma is láthatók a sérülések, karcolások, melyek nagyrészt a 17. századi török-tatár betörésekkel keletkeztek. Úgy tartja a hagyomány, hogy Papp Miklós oltárépítő, szobrász 1848-ban megpróbálta befesteni a Mária jobb arcán lévő karcolást, de nem sikerült.

Amikor 2014–2015-ben megünnepelték a csodákkal jeleskedő szobor elkészülésének 500. évfordulóját, a ferences előjárók, pápai jóváhagyással, meghirdették a Jubileumi Mária-évet, melynek mottóját egy szép Mária-ének első sora adta: „Oltalmad alá futunk”. Ezt teszik századok óta a kegyszoborhoz özönlő zarándokok pünkösdi szombatján, s az esztendő többi napján úgyszintén, és régi szokás szerint a zarándokok Isten anyjához könyörögve megsimogatják a szobor lábát, ruhájukat, kézkendőjüket, kegytárgyaikat hozzáérintik.

26 Lásd bővebben: P. Márk József OFM: *Csiksomlyói mozaik*. Kiadta a Szent István királyról elnevezett erdélyi ferences rendtartomány. Csík-somlyó, 2014, 49. p.

27 Dr. P. Boros Fortunát OFM: *Csiksomlyó, a kegyhely*. Csíkszereda, 2009, Pallas-Akadémia, 53. p.

28 A ferencesek egyik ága, egy sarutlan, a Kisebb Testvérek Rendje (OFM). A 15. század elején indult megújulási mozgalmak révén jött létre, a ferences rend szigorúbb ága.

29 Uo. 26–27. p.

A szobor hitelességét az 1746, 1747, 1779, 1784-es években lefolytatott tanúkihallgatások jegyzőkönyvei hitelesen bizonyítják, valamint a Batthyány Ignác erdélyi püspök 1798. szeptember 20-án Kolozsvárott kelt levele is – nyilatkozta Hegedűs Enikő művészettörténész, a jubileumi évben szervezett nagyszabású kiállítás rendezője. Erdély főpásztora, aki a Somlyói Segítő Szűzhöz (mert ezen a néven is tisztelik), fohászkodva gyógyulást nyert, a szobrot „csodákról is híres és koronára is érdemes”-nek ismerte el, ugyanakkor kinyilvánította, hogy *Csodálatos anya, az eretnekek ellen Segítő* (lat. Mater Admirabilis et Auxiliatrix contra haereses). A püspök maga ajándékozott két ezüstkoronát, amely egykoron Mária és a gyermek Jézus fejét díszítette, valamint a Szűzanya kezébe helyezhető ezüstjogart. A 17. század végétől azok stilizált változatával rendre cserélték az eredetit.³⁰ „Az, hogy a 16–17. században öltöztették a kegyszobrot a Jézuskával együtt, onnan tűnik ki – írja P. Márk József OFM atya *Csiksomlyói mozaik* című olvasmányos kis kézikönyvében³¹ –, hogy a szobor fején apró szegecsek helye látható. Valószínű, hogy kis szegekkel erősítették fel a ráadott ruhát, hogy ne csússzon le a szoborról. Drága hímzett anyagokból, selyemből, csipkékből, esetenként drágagyöngyökkel is kivarrt ruhákkal díszítették, melyeket előkelő főnemesi, nemesi osztályok hölgytagjai készítették és ajándékozták.” Az öltöztető ruhákról elsőként P. Kájoni János, Johannis Kajoni (1629–1687) tesz említést 1684-ben, a *Fekete könyv – Az erdélyi ferences kusztódia története* című munkájában.³² Leírja, hogy nemes Nagyasszonyok értékes adományokkal járultak a kegyszobor ruházatához. A Benefactores Conventus Csikiensis című fejezetben felsorolja a kolostor jötevőit adományaikkal együtt, ábécérendben. Két bejegyzés is olvasható a C. betűvel indított fejezetben: „*Csaki Laszlonge ugyan Kalnoki Kata Rosalia atta, az aranyos viragokkal varrott fatyolt a boldog Asszony kepere.*” A másik: „*Csaki Laszlonge ugyan, atta amaz szept aranyas fatyol keszkenöt, a kinek végére varrottak a Napot es a Holdot aranyal.*”

30 A csiksomlyói Mária-szobor 500 éve – Mária-tisztelet Erdélyben című kiállítás a Csíki Székely Múzeumban. A tárlat anyagáról Hegedűs Enikő művészettörténészt, a kiállítás egyik rendezőjét kérdezte Daczó Katalin. *Hargita Népe*, 2015. szeptember 15.

31 P. Márk József 2014. 51. p.

32 *Fekete könyv. Az erdélyi ferences kusztódia története. Kájoni János kézírata, 1684.* Újrakiadás: Szeged, 1991, Scriptum Kft., 61. p.

A csíksomlyói kegyszobor Jézuskájának ruhái

A Szűzanyát is öltöztették, de nem tudjuk, meddig. Azt azonban igen, hogy a 20. századtól csak a kis Jézust öltöztették az 1960-as évek közepéig, amikor is a II. vatikáni zsinat liturgikus intézkedései véget vetettek az öltöztetés hagyományának. Csíksomlyón igen, de már attól keletre, Csíkborzsovában ma is öltöztetnek egy régi Mária-szobrot...

Az a szerencse ért nemrég, hogy megismerhettem, elbeszélgethettem csíksomlyói otthonában Bartalis Máriával, Manyikával (szül. 1944), aki a zsinat előtt utolsó öltöztetője volt évekig a kegyszobornak, 36 évig pedig kántora és sekrestyése is a kegytemplomnak.

„20 éves koromban, 1964-ben kerültem a csíksomlyói ferences kolostorba. Akkor Kovács Jenőné, Annus néni, a nyugdíjas tanító néni volt a kegytemplom kántora és egyben a karnagya is. Kislány koromtól ismertem, a tollfosztó kalákában mi lányok együtt énekeltünk vele. A misék alatt néhányan körülálltuk őt, és együtt énekeltünk. Mise közben engem kért meg, figyeljem, mikor kell a kántornak elhallgatnia. Észrevette, érdekel a kántorság, meg az, ahogyan játszott a harmóniumon. Előbb ő tanított orgonálni, aztán Désen, a ferenceseknél Valér testvér. 1985-ben sikeresen kántorvizsgáztam. Akkoriban Lukács atya, Daczó Árpád (1921–2018) volt a mindenes: pap, sekrestyés, és néha egy öreg néni helyett harangozó is. Nagy erénye volt, hogy szeretetteljesen közeledett mindenkihez. Felfigyelhettem rá, szüksége is volt kiegészítőre, és mivel láthatta, hogy készséges vagyok

minden munkára, rám bízta a sekrestyét, és én lettem Annus néni után a kántor is 36 évig. Megkért, hogy időnként töröljem le kehelytörlővel a kegyeszobrot, amit évekig egymaga végzett, úgyszintén a Jézuska öltöztetését is. Akkor mondta: „Figyeld meg, hogy a Szűzanya arca nem lesz poros, de már a ruhája igen”. Különbösen érdekes fénye van az arcának, nem fogja a por. De erre később kaptam választ. Ez már arra az időre esett, amikor Écsy László, János atya (1919–1982) volt a házfőnök, aki megbízott egy gyergyói illetőségű szakembert, hogy újra aranyozza be az oltárokat, szobrokat. Mária arcának különös fényét azzal magyarázta, hogy nagyon simára lecsiszolták, majd ráhúztak valamilyen finom enyves gipszréteget azért, hogy amikor az aranyozás rákerül, ne sérüljön meg. Lukács atya aztán reám bízta Jézuska öltöztetését, és csakis azt, mert akkor már Máriát évtizedek óta, vagy már azelőttől nem öltöztették. Akkoriban a legszebb ruhákat a kolozsvári módos zenész Nátyi családtól kapta a kolostor. Csíkszeredában rokonságuk volt, ezért gyakran megfordultak itt, és hozták a szebbnél szebb ruhákat. Egykor a főúri családok a menyasszonyi ruhát ajándékozták a kegyeszobornak, abból készítették Máriának a ruhát. Sok volt a selyemből készített, de brokát (arany-, ezüst- vagy selyemszálakkal végig átszőtt, az alapból kiemelkedő mintázatú szövet) is, sötétzöld színűek körbe virágokkal, de volt még másféle ruha is. Különbösen valamennyi ruhácska egyetlen darabból állt, hátul nyitott volt, a nyaknál kapoccsal össze lehetett fogni. A szoborhoz lépcső vezetett fel, mellette egy keskeny, szűk léptető van, oda fel kellett állni, amikor Jézuskát öltöztettem. A Szűzanyához csak létrával lehet feljutni, felkapaszkodni. Érdekes, csak 11 csillag van a feje körül... Az én időmben csak ennyi volt. A ruhák színéről? Azok liturgikus színek, tehát adventben lila, karácsonykor, húsvétkor, Mária-ünnepekkor fehér vagy világoskék, aminek Mária-kék a neve, nagyböjtkor lila, pünkösdkor piros, évközi ünnepeken zöld.

Jól emlékszem a dátumra, 1966 júniusában történt, de a napra már nem, Lukács atya, alighogy beléptem a kolostorba, azzal fogadott: „Mától nem öltöztetjük Jézuskát”. Megmagyarázta, hogy miért. Én ezzel nyomban egyetértettem, és elfogadtam a változtatást. Igazat adtam Boros Fortunát atyának is, mert öltöztetés nélkül életszerűbb, valóságosabb a szobor.”

Röviddel e beszélgetés után, P. Guia Hugótól megkaptam egy másolatát annak a Domus Historiában olvasható bejegyzésnek, amely-

ben Lukács atya megindokolja, miért állt el a továbbiakban a rendház Jézuska öltöztetésétől. Íme a szöveg szó szerint:

„Jézuskát nem öltöztetjük többé

A csíksomlyói Szűzanyának a kegyoszobra immár több mint 450 esztendeje az idejövő zarándokok áhítatának a tárgya, mindannyiunknak féltve őrzött kincse. Csupán művészeti szempontból is nagy kultúrtörténeti emlék.

Emberemlékezet óta az volt a szokás, hogy a hívek áhítata a Mária karján ülő Jézuskát köntöskékkel öltöztette fel, mégpedig az ünnepek méltóságának, vagy a liturgikus időknek megfelelő színű ruhácskába.

Ez a gyakorlat a maga nemében kedves volt.

Azonban az ilyen régi szobor patináját erősen rontotta a tőle teljesen elütő, rendesen nagyon is egyéni ízlésű köntös.

Különösen a művészi szakértő szemeket zavarta erősen ez a stílustalan-ság. Mindig ki is fejezték rosszallásukat, s kérték, vegyük már le az oda nem való ruhát.

A műveltség mind nagyobb terjedésével immár nemcsak a máshonnan jött látogatók, hanem a saját fiatal nemzedékünk szemét is bántani kezdte a Jézuska ruhája. Többen ki is fejezték véleményüket, hogy jobb volna nem öltöztetni a Jézuskát.

A turista forgalom is mind jobban fejlődik. Miért ne lássák úgy a kegyoszobrot, amint azt faragták, minden sallang nélkül?

Ezért határoztuk el, hogy lehetőleg többet nem öltöztetjük fel Jézuskát.

A sok szép Jézuska-köntös megmarad emlékül.

Egyben arra is kérjük az áhítatos híveket, hogy ne hozzanak több Jézuska ruhát. Ha valami adományt akarnak a kegytemplomnak, azt másképpen is meg lehet oldani.

1966. június 12.”

Ide kívánczik P. Boros Fortunátnak egy 1942-ben tett megjegyzése, amivel már akkor, 25 évvel a Lukács atya intézkedése előtt elhibáztattak tartotta a kegyoszobor öltöztetését: *„A szobrokat régen festették, s ekkor kezdték – nagyon helytelenül – a kis Jézust, néha a Madonna szobrát is mindenféle tarka ruhába öltöztetni.”*³³

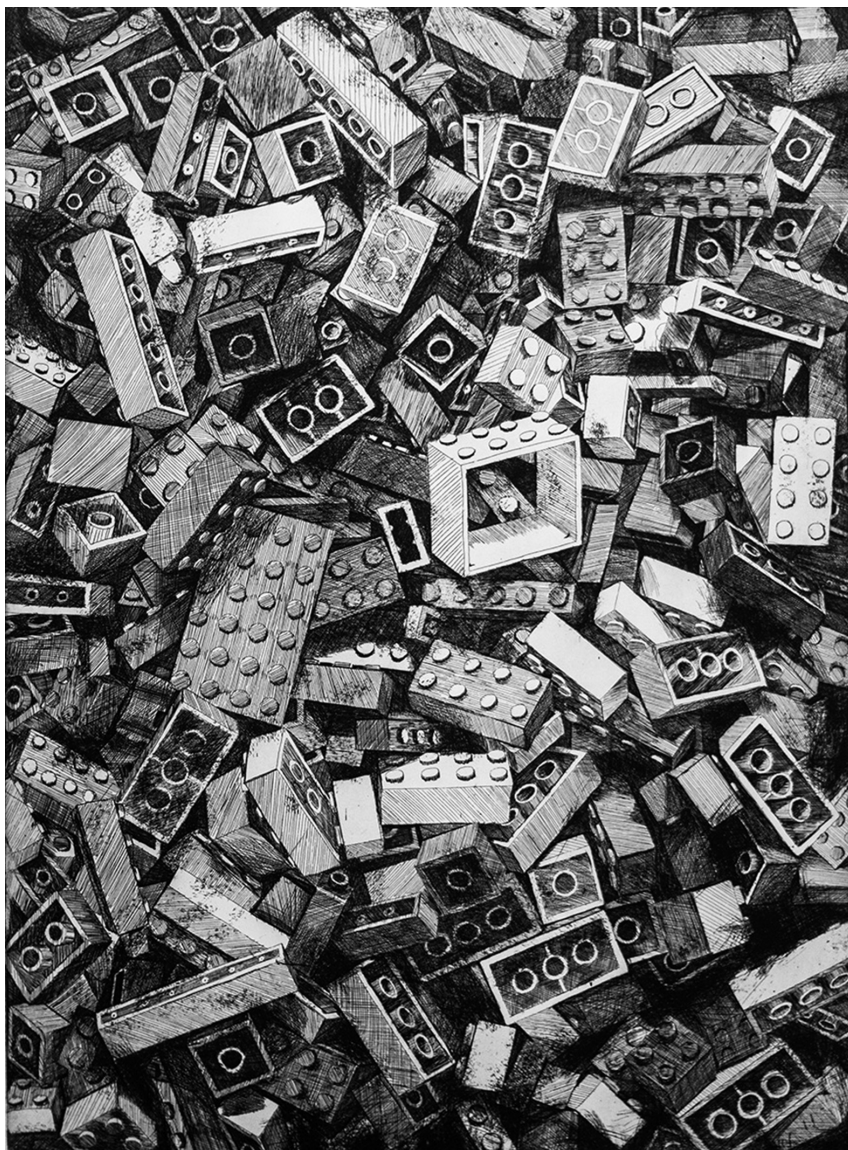
Adott a kérdés: kultusztárgy vagy/és műtárgy-műemlék a kegyszobor?

Amikor a Szűzanyát a kis Jézussal ábrázoló szobrot az áhítat tárgyának tekintik a katolikus hívők, tehát kultusztárgynak, akkor az öltöztetett szobrot szebbnek, emberközelinek látják/érik. Vagyis az öltöztetés sajátos többletjelentéssel ruhazza fel a kegyszobrokat. De ha alkalmuk lenne megtapasztalni, hogy a ruha alatt sokszor milyen csodálatos, remekművű szobor „rejtőzik”, akkor műtárgyként is becsülnék. Vajon nem ennek mentek szembe a máriakálnoki szoboröltöztetők, amikor az avatatlank távoltageásával, zárt ajtókat mögött öltöztetik a szobrot? Ez csak feltételezés a részemről. Arra sem érzem hivatottnak magam, hogy döntőbíró szerepében eldöntsem, kinek van igaza: annak, aki kultusztárgyat lát a kegyszoborban, vagy aki műtárgynak is tekinti? Én az utóbbival értek egyet, és ebben megerősít Wolfgang Brückner, aki megírta, hogy 1975-ben a németországi Dimbach településen kiderült, hogy a hosszú ideje öltöztetett kegytárgy ruhái egy csodálatos középkori szobrot takarnak. A felfedezés egy olyan elementáris hatást gyakorolt legfőképpen a helyiekre, de a művészettörténészekre is, hogy azóta nem öltöztetik többet fel. Így aztán a kultusz részét képező kegykép művészeti alkotássá, profán műemlékvédelmi tárgygyá, egyszóval egy műemlékké alakult át.³⁴ Bizonyára Lukács atyát is ilyen gondolatok vezérelték, amikor leállította a kis Jézuska öltöztetését. Azóta eredeti szépségében tündökök a fél évezredes csíksomlyói kegy-szobor, a Napba öltözött Asszony, akit minden hónap első szombatján – az Ünnepeles Mária-köszöntőn – zarándokok százainak ajkán felcsendülő 14 szakaszos ének köszönti, szövegét és dallamát is P. Márk József atya írta, és így kezdődik:

*„Eljöttünk hozzád, Szűz Anyánk,
Hallgass meg minket s tekints ránk!
Köszöntünk Somlyó szép Csillaga:
Üdvözlégy áldott Szűz Mária!”³⁵*

34 Frauhammer: i. m. 90. p.

35 In *101 vers és ének Csíksomlyóról*. Válogatta Mirk László. Kolozsvár, 2010, Kriterion Könyvkiadó, 153–154. p.

*Zoran Mishe: Az igazság - játszunk III., 2021
(66 x 50 cm, rézkarc)*

Oláh Sándor

KÖZTULAJDON, EGYÉNI ÉRDEKEK
AZ UDVARHELY RAJONI
KOLLEKTÍV GAZDASÁGOKBAN,
A HATVANAS ÉVEKBEN¹

„Nagy volt az elkeseredés. Mindenki kesergett. Mondjuk, ma valaki tízhektáros gazda, s holnap nincs semmije... Elkeseredés volt, de el kellett tűrni... Hát nézze meg, három gyermekem van, jól vannak hála istennek, de mind a hárman Déván vannak, el kellett innen menjenek... A család szerteugrott, mert itthon nem volt semmi. El kellett menni máshova dolgozni. Osztották el az embereket, mint a vágóhídon a barmokat. V. M., s ezek úgy osztották el az embereket, mint a rabszolgákat. Hívtak be, s osztottak el. V. M.-ék. Ezért kellett elmenekülnön a falu népének fele.”²

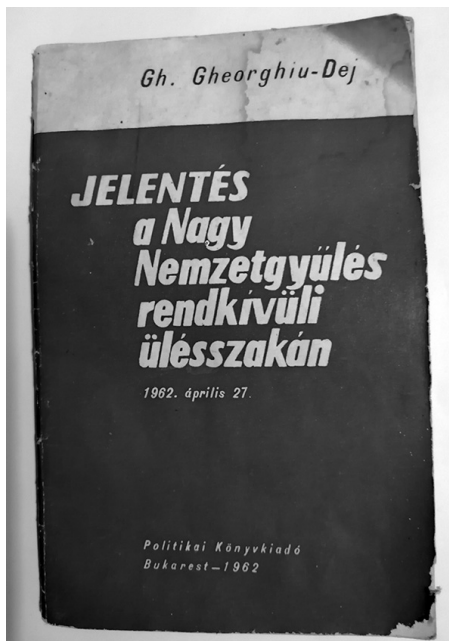
A székelyföldi szocialista mezőgazdasági szervezetek működésének három (az ötvenes évek elején kollektivizált falvak esetében négy) évtizedes története az erdélyi magyarság társadalomtörténetének még feltáratlan területe: a kutatók eddig többnyire a kollektivizálás folyamatának vizsgálatával foglalkoztak, érvényes ez a helyzet a román társadalomtörténeti kutatásokra is.³ Az 1950–1962 tavasza között megszervezett közös gazdaságok későbbi működésének feltételrendszerét, e termelőszerzetek típusait, működésük változási folyamatait nem vizsgálták. Romániában az országos kollektivizálás folyamatának kutatását nem követte az ennek nyomán átalakuló falusi társadalom

-
- 1 Írásunk a NEB. szerződés keretében 2018-ban végzett kutatásunk 2019. évi folytatásának anyagából készült.
 - 2 Bodó Julianna: *„Így kollektivizáltak minket...”* Kulturális antropológiai elemzés két székelyföldi településről. Csíkszereda, 2004, Pro-Print Könyvkiadó, 145. p.
 - 3 Călin Goina: „Ce poți face azi nu lăsa pe mâine”: cazul colhozului-model „Viața Nouă”, Sântana. In Dorin Dobrinco - Constantin Iordachi (szerk.): *Tărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949–1962)*. Iași, 2005, Polirom, 368–393. p.

új gazdasági környezetének vizsgálata. Annyi azonban megállapítható a gyér források, illetve a közelmúlt emlékezetanyagából, hogy a központi, politikai akarattal létrehozott termelőszervezetekre, gazdasági erejüket, típusaikat, működésük feltételrendszerét tekintve (munkaerő, a termőföld minősége és mennyisége, éghajlati viszonyok), jellemző volt a nagy változatosság. Általánosnak mondható, hogy a termelés mezei és állattenyésztő brigádok keretében folyt, ugyanakkor melléküzemi tevékenységekre is kötelezte a központi irányítás a közös gazdaságokat. A két legfontosabb gazdasági ágazat azonban a székelyföldi termelőszervezetek esetében a növénytermesztés és az állattenyésztés volt. A növénytermesztésben a gabonatermesztésen volt a fő hangsúly, a nagyobb (700-800 ha fölötti területen gazdálkodó) kollektív gazdaságok általában a kezdeti nagyarányú élőlombot igénylő, állati igaerőt használó gazdálkodástól a fokozatos gépesítéssel, a vegyszerek és a termelékenyebb vetőmagfajták használatával, a korszerűbb agrotechnika alkalmazásával és szakszerű üzemvezetéssel növelték termelési eredményeiket.

A termelőszövetkezetek vezetése és a helyi állami intézmények (elsősorban a néptanácsok) vezetése közötti viszony formálisan hierarchikus volt: a termelőszövetkezetek fölötti állami hatalomgyakorlás közvetlen eszközei a helyi adminisztratív intézmények voltak.

A központosított gazdaságirányításban a politikai hatalom korlátozta a szocialista termelőszervezetek tervezési, döntési jogosultságait, sok vonatkozásban teret sem engedett az önállóságnak. A kollektív gazdaságok a hatvanas évek első felében még rendelkeztek bizonyos fokú önállósággal a termelésszervezésben, anyagbeszerzésben, terményelosztásban. Ezt az önállóságot a nyolcvanas évekre teljesen felszámolta a hatalom. A központi irányítás ekkor a tervezésben például azt jelentette, hogy a termelőszövetkezetek év elején megkapták minden termelési ágazatban a termelvényekre, termékekre lebontott terv mutatószámait, ezeket a helyi vezetők felosztották negyedévi, havi teljesítési mutatókra. A tervek mutatószámainak teljesítése kötelező volt, ezek évről évre emelkedtek. Az állammal, illetve a gép- és traktorállomásokkal kötött kötelező szerződések alapján, az ezek által nyújtott szolgáltatásokért cserébe a termelés jelentékeny részét a

Propagandafüzet a kollektivizálás befejezéséről, 1962

központosított állami alapba kellett átadni; a termelőszövetkezetek csak a tagoknak osztalékba adott és vetőmagnak visszahagyott terményeket tárolhatták.

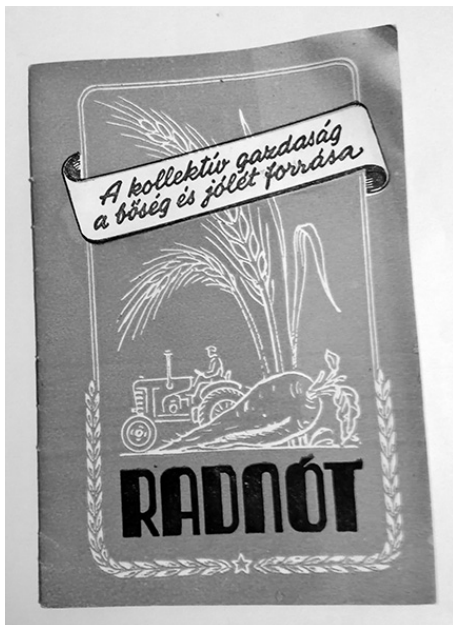
A gazdaság teljes politizálása a kötelező termelési tervekben, a gazdálkodás részletes szabályozásaiban, a piaci csere kiiktatásában, mulasztások esetén pedig fenyegető szankciókban nyilvánult meg. Az egyre magasabb tervelőirányzatok, a növekvő állami elvonás, a szigorodó szüntelen ellenőrzések, a szűk korlátok közé szorított gazdaságirányítási jogosultságok következményei a tagság életviszonyainak alakulására is kihatottak: egyre gyakoribbá vált

az agrárium elhagyása, az életformaváltás, a vidéki térségek demográfiai folyamatai pedig szintén egyre kedvezőtlenebbül alakultak (ennek megnyilvánulási formái voltak az előregedés, illetve a születéskorlátozás).

A termelőszövetkezetek gazdálkodásának feltételrendszerét az irattári forrásokból csak részlegesen lehet rekonstruálni. Ennek oka, hogy a függőségi viszonyok között keletkezett iratok termelési adatainak hitelességét fenntartásokkal kell kezelnünk. Ezt a bizonytalanságot erősíti meg a közös gazdálkodás ma már egyre halványuló emlékezete is. Az irattári adatok a termelésben használt erőforrások és eredmények arányait jelzik (nem tudni pontosan, hogy mennyire hitelesen), ugyanakkor a termelőmunka hatékonyságáról keveset tudunk meg belőlük. A kérdés alaposabb megismerésére csak akkor volna lehetőség, ha pontos adatok állnának rendelkezésre a termelési költségekről, ha

szét lehetne választani a termelőszövetkezeti gazdálkodás idején a központi kiutalásokból adományként kapott erőforrások (termelési hitelek, gabona, takarmány, vegyszer, üzemanyag stb.) és a saját gazdaság nyereségéből fedezett költségek, erőforrások arányait.

Szükszavúak az irattári források a termelőszövetkezetek tagságának élettapasztalatairól, illetve mindazokról a kísérletekről, küzdelmekről is, amelyek által egyrészt érdekeiket próbálták érvényesíteni, másrészt saját helyzetükön kívántak javítani. A kutató e tekintetben csak az egyéni vagy közös cselekedetek, viszonyulások következményeivel szembesül.

A kollektív gazdaságot népszerűsítő brosúra

Jelen tanulmányban a közös gazdálkodási keretekbe kényszerített agrárnépesség életviszonyait, mozgásterét, érdekarcait vizsgáljuk néhány Udvarhely rajoni termelőszervezet példáján. Ez a témaválasztás az alulnézeti szempont érvényesítését feltételezi, következésképp olyan forrástípusokat vizsgáltunk,⁴ amelyekben a gazdálkodó szervezetek tagságának viszonyulás- és magatartásmódja, cselekvési környezete, érdekei, céljai azonosíthatók. Irattári kutatásokat végeztünk Székelykeresztúron, Énlakán, Homoródalmáson, Homoródszentmártonban, szóbeli interjúkat pedig Székelykeresztúron, Homoródalmáson, Oklándon, Nagyalambfalván készítettünk.⁵

4 Közgylések, brigádgylések jegyzőkönyvei, beszámolók pénzügyi tervekről, munkaszervezésről, ellenőrző bizottságok tevékenységéről.

5 Ezek mellett Bodó Julianna: *Így kollektivizáltak minket* című kötetéből idéztünk interjúrészleteket.

Az interjúhelyszínek kiválasztásánál a következő szempontokat vettük figyelembe: az illető termelőszövetkezet gazdasági kapacitása, a rajonon belüli táji differenciáltság. Így került a mintánkba az Udvarhelyi medence legkisebb termelőszövetkezetei közé sorolható énlaki termelőszövetkezet, illetve a jobb természeti, földrajzi, közlekedési helyzetű területeken gazdálkodó, fejlettebb ágazati gazdálkodást folytató székelykeresztúri mezőgazdasági termelőszövetkezet.

FÜGGŐSÉGEK, FESZÜLTSEGEK LOKÁLIS MILIÓKBEN

A kollektivizálás befejezése után rövid idővel az állami irányítás alá került agráriumban sor került a központosított gazdaságirányítás kereteinek megerősítésére, a hatékonyabbra tervezett termelés-szervezésre: „Közben csináltak ilyen kollektív összevonásokat, már hatvan-kettő nyarán, amikor már májusba Keresztúr és Fiatfalva egyesült, s aztán máshelyt nem kettőből, hanem háromból, négyből a kicsi falvakban összevonták a kisebb gazdaságokat. Ez a kettő elég nagy volt, mert Keresztúrnak kétezernyolcszáz, Fiatfalvának is kétezer fölötti hektár területe volt összesen. Az állami gazdaságé nem tartozott belé, s akkor még az erdészetnek is volt valami, s ezek mind csökkentették az összterületet, voltak állami legelők, az sem a kollektív tulajdona volt. Arra csak használati jogunk volt. Hatszáznegyven tagja volt a kettőnek, kezdetben volt kilenc brigád.”⁶

A kisebb gazdaságok összevonásához hasonlóan rövidesen a mezei brigádok összevonását is napirendre tűzték. A cél az adminisztratív személyzet csökkentése, illetve a munkaszervezés és irányítás hatékonyságának növelése volt. Az összevont brigádokban a brigádosok feladatait a csoportfelelősök vették volna át. A székelykeresztúri Győzelem kollektív gazdaság kilenc brigádjának tagságát öt brigádba osztották volna. Az intézményi hierarchia felsőbb szintjein hozott határozatokkal a kollektív gazdaság vezetőtanácsa azonban szembeszegült, szintén a termelés eredményességének fontosságát hozva fel ellenérvként.

Jegyzőkönyv

Készült 1964. február 23-án a Székelykeresztúri Győzelem koll. gazd. székházában a vezetőtanács gyűléséről. Jelen vannak a Városi Pártbizottság részéről: Sz. Vilmos elvt. a Városi Népt. V. B. részéről M. Ferenc elnök elvt. B. Attila mérnök elvt. vezető tanácsi tagok 11 személy.

Napirend

- 1. Az 1964 évi termelési tervben jóváhagyott brigádok megszervezése.*
- 2. Kérések letárgyalása*
- 3. Különfélék*

H. János elvt. üdvözli a megjelenteket a fenti napirendi pontok elfogadása után a vezetőtanácsi gyűlést megnyitja. Kéri a jelen levők hozzászólásukat és véleményüket a brigádok megszervezésében tegyék meg.

H. Sándor elvt. hozzászólásában: a meglátása alapján a jóváhagyott brigádok nem fogják tudni elvégezni a munkájukat mivel a területek nagyon szétszóródva vannak, a csoportvezetők még nincsenek annyira öntudatosan felkészülve, hogy jelen pillanatban el tudják végezni a rájuk háruló feladatokat.

Gy. Lajos elvt. hozzászólásában: jól meg kell nézzük a brigádok kérdését és a brigádok megszervezését, csökkentését, Keresztúr viszonylatban nagyon nehéz össze fogni a népeket brigádos nélkül, de viszont figyelembe kell vegyük a felsőbb szervek utasításait, a munkanap spórolása szempontjából, úgy kell csináljuk, hogy jó legyen.

F. Aladár elvt. hozzászólásában javasolja, hogy maradjanak meg a brigádok, ahogyan voltak a múlt évben azzal a munkanappal, ami jóvá van hagyva a tervben és még csoportvezetőket is tudnánk alkalmazni azzal a munkanap előíránnyal.

B. Attila mérnök elvt. hozzászólásában: véleménye szerint, ha a brigádokat csökkentjük és a csoportvezetőket növeljük, az ellenőrzés szempontjából nem fog olyan hatásos lenni, mert a csoportfelelősök még nincsenek olyan felkészítésben részesülve. A másik hatása az, hogy a brigádvezető már nem érzi magát olyan felelősségtudatban.

A munka átvétele és a fisa írása nehézségekbe ütközik, nem fogják tudni elvégezni az öt brigád, tekintettel arra, hogy az előirányzott munkanapot nem fogjuk tudni túlszárnyalni, így a brigádok, véleménye szerint ahogy a múlt évben volt a brigádok megmaradása.

V. János hozzászólásában brigádok megmaradása, ahogyan volt inkább realisabb, mert minél több kézen megy keresztül a fölmérések és felírások tévedéseket és zavarokat okozhat, vagy kimaradást.

A városi pártbizottság küldötte azonban nem fogadta el a vezetőtanácsi tagok érvelését, továbbra is a brigádok összevonását tartotta helyesnek:

Sz. Vilmos elvt. hozzászólásában nagyon helyesnek tartsa, hogy a vezetőtanács elemzi a brigádok kérdését, hogy a mezőgazdasági munkák jól meg legyenek szervezve és tanulva az 1963 évi tapasztalatokból nem tartsa jónak, hogy a brigádos egyedül végre tudja hajtani, házalni, minden egyénhez elmenjen és mozgósítsa a népeket, nem fogja tudni elvégezni éppen ezért kell csoportfelelősöket alkalmazni. Tehát több személyt foglalkoztatni és a brigádokat csökkenteni, ahogyan a közgyűlés jóváhagyta az 1964 évi termelési tervet.

A vezetőtanács tagjai a továbbiakban az összevonás ellen a termelés előrelátható csökkenésével érveltek: „Gy. Lajos elvt. hozzászólásában keresztúri viszonylatban a brigád csökkentése jelen pillanatban a termés rovására mehet, mert nehézséget okozhat.

B. Attila mérnök elvt. hozzászólásában: a közvetlen felelősök csak brigádosok lehetnek, a csoportfelelősök keveset aktiválnak és a felelőség alól tartózkodnak még jelen pillanatban. A vezető tanács csak őket tudja felelősségre vonni a munkálatok átvétele és más munkák átadásakor.”

A továbbiakban a kollektívelnök és az alelnök hozzászólása bizonyult mérvadónak, a városi néptanács elnökének véleménye ellenében is:

H. János elnök elvt. hozzászólásában: nehézségbe ütközik a brigádok csökkentése, nagy területek vannak, és nem tudják összefogni a területeket

a lecsökkentett brigádok, 200-300 személy egy brigádban, nehéz összefogni, nem fog menni jól. Czire János elvt. hozzászólásában: a véleménye egyezik az előtte valók véleményével, a múlt évben nagyon jól ment, a meglévő brigádok minden terület részletet tudtak, hogy mekkora terület és hol van az a részlet, a brigádosok helyesen tudták átfogni és ez évben is maradjunk úgy, mert helyesebb az átfogása úgy a területeknek, mind a tömegeknek a munka megszervezetten fog menni és nehogy a termés rovására menjen, a vezető tanács ezt jól nézze meg és most kell döntsünk és a felsőbb szerveknek tudomásul is adjuk.

A nyomásgyakorlás ellenére ekkor „a vezető tanács egyöntetű határozata, hogy hét brigád maradjon, mivel a felsőbb szerveknek tudomásul adják, és ha nem értenek egyet, akkor újra meg fogják vitatni a brigádokat...”⁷ A későbbiekben a mezőgazdasági termelés irányításának intézményes szervezeti kiépülésével kialakuló hierarchikus viszonyok sok esetben kompromisszumos megoldásokra kényszerítették a termelősövetkezet vezetőségét.

Az 1965. évi tervelőirányzat ismertetésére, amit „a Rajontól kapott a gazdaság”, az 1964. augusztus 14-i vezetőtanácsi gyűlésen került sor. Ekkor még el lehetett térni a tervelőirányzattól: a rajoni mezőgazdasági ügyosztály meghatározta, hogy 135 ha területen kell cukorrépat termesztetni; ezzel szemben a vezetőtanács a vetésterületek elosztásánál csak 80 ha-t tervezett cukorrépával bevetni.

Jegyzőkönyv

Felvétel a székelykeresztúri Győzelem Koll. gazdaság vezetőtanács gyűléséről.

...V. János elvt. hozzászólásában igen soknak találja, de viszont a vetőmagvak beszerzése elég sok nehézségbe, kiváltképpen a burgonya, a beültetett területekre elég sok nehézségbe ütközik.

Gy. Lajos elvt. hozzászólásában, az ellenőrző biz. dolgozza ki mindezeket, és hogy lehetne megoldani, hogy a cukorrépa terület kevesebb lenne bevetve,

7 Jegyzőkönyv, készült 1964. február 23-án a székelykeresztúri Győzelem koll. gazd. székházában a vezetőtanács gyűléséről.

de nagyobb átlagtermést érnének el. Ilyen javaslattal kellene felfele menni, tonna területeket adjanak a tervben.

B. Attila mérnök elvt. a fenti hozzászólásokhoz megemlíti, hogy azokat a feltételeket, amit itten elmondtak nem fogják tudni csökkenteni olyan formában.

Gy. Lajos elvt. hozzászólásában: igen sok a kapás növény az volt a baj az idén is, a burgonyának területeket kell biztosítani és honnan, ha nincs. A cukorrépa terület igen sok, nem tudjuk megvalósítani a kapott tervet.

B. József elvt. hozzászólásában: igen sok a terv, a kapás területek bevetésére nincsen terület a 135 ha cukorrépa megtermesztéséhez.

A vezetőtanács határozata az 1965. évi vetési terület bevetésére a következőket határozta a főbb növényeknél: Búza 360 Ha, árpa 40 Ha, cukorrépa 80 Ha, kukorica 200 Ha, Borsó 39 Ha, siló kuk. 30 Ha, Dugvány 55 Ha, elit répa 20 Ha, burgonya 55 Ha, zöldség 11 Ha, cirok 5 Ha, len 12 Ha, here 136 Ha, lucerna 28 Ha, baltacím 23 Ha. Összesen 1104 Ha.⁸

Egy év múlva, amikor a távlati terveket kellett megvitatni egy rendkívüli közgyűlésen, ugyanezek a problémák kerültek napirendre: sokan úgy vélték, túl nagy területre terveztek cukorrépát vetni, ráadásul oly módon, hogy az a tagság érdekeit is sértette. A tagok ugyanis éveken át követelték a háztáji területek kicserélését: azt kérve, hogy a számukra kimért parcellák a Lokra, a Nagyküküllő termékeny árterületére essenek a terméketlenebb domboldalak helyett, ahová cukorrépa-termesztést javasolnak. Az állami szerződések teljesítésének kötelezettsége a fenti igény mellett érdektelennek bizonyult: jóval kevésbé találták fontosnak, mint a háztáji földek jobb termőhelyekre való kimérését. A rajoni vezetés baromfityényszetet javasolt, de a vezetőtanács ezt azzal érvelve utasította el, hogy nem természetnek annyi gabonát, amennyi a meglévő állatállományuk abraktakarmányának elegendő legyen.

8 Jkv. Vezetőtanács, 1964. aug. 14.

1967 januárjában a termelőszövetkezet brigádgyűlésén a vezetőség az új munkanorma tervezetet ismertette. A termelőszövetkezeti tagok elégedetlenek voltak „a központi Unió”-tól kapott normatervezettel: sokallták a normázott munkaegységért meghatározott teljesítményeket a különböző munkaféleségeknél, kifogásolták, hogy a munkateljesítést nehezítő helyi környezeti adottságokat (pl. a művelt területek távolsága a lakóhelytől) nem vették figyelembe a munkanormák megállapításánál.

A kollektívtagokat munkára ösztönző brosúra

Néhány nap múlva a termelőszövetkezet közgyűlése a következőképpen zajlott le:

Jelen van J. Árpád elvt. a Mezőg. Tanács alelnöke, ismerteti a megjelent munkanormákat. A közgyűlés egyhangúlag elfogadta, hogy a férfiaknál a kötelező munkanap 160 munkanap, és a nőknél 70 munkanap legyen

Ezek után a mérnök elvtárs ismerteti a növénytermesztés munkanormáit a megadott utasítások valamint a vezetőtanács és a brigád gyűléseinek javaslatai alapján.

V. János: vannak olyanok, még a norma nincs megállapítva, pld. várják a remorkát⁹ a tagok és nem jön, várják a népek mi a javadalmazás ilyen esetben, úgy szintén a cséplés esetében is történik ilyen szabálytalan normázás, ami nincsen megszabva, mert az a brigádos nem tudja, hogy hova normázza a várakozásokat.

T. Dezsőné: a kuk. kóré vágás normáját igen soknak látja, vágás, kötözés, ezen kéne módosítani valamit.

F. Juliánna: a szőlőgondozásban voltak olyan kemény férfiak, rossz munkát végeztek, mü pedig azon igyekeztünk, hogy jó munkát végezzünk, de mások nem, mégsem kaptam prémiumot a jó munkáért.

P. Sámuel hozzá szólásában rámutat, hogy nem lehet megcsinálni az ismertetett normát sem a permetezésnél, sem kapálásnál, sem gyökerezésnél és metszésnél, nem hajlandó így tovább dolgozni a szőlőben. P. Lajosné hozzászólásában kevésnek találja a vezetésért az egy napot, a dugvány ültetés a legnehezebb, ezen változtatni kell. M. Irma hozzá szólásában sokallja a burgonya ültetését és kiszedését.

L. Mózes elvt a búza és a here kaszálást kérdezi, ha le van dőlve, hogy lesz fizetve? F. Károly elvt hozzászólásában a területek távolságát említi és távolsági %-ot kér. F. Domokos elvt a gépi kapálást, 1,60 Ha, nem lehet megcsinálni jó minőségben. S. Domokos elvt hozzá szólásában rá mutat, hogy a normák mind magasabbak és a távol lévő területeket más kép kellene elszámolni.

B. elvt. javasolja, hogy a 3-km.en túl levő területekért távolsági %-ot lehessen elszámolni.

F. János brigádos hozzá szólásában rá mutat, hogy az új normát a központi Unio küldte ki azzal a céllal, hogy a normákat rögzítsék és a munkanap értékesebb legyen.

Cs. Domokos elvt hozzá szólásában azt mondja, hogy a munka nap értékesebb nem lesz, mert a távlati teruban 1970-re még kevesebb osztás van tervezve, mint 1966-ban.

H. János elvt hozzászólásában megmagyarázza, hogy egy bizottság lesz alakítva, amely a normát megállapítja évközben, ahol vitás, és a javaslat szerint kevesebb munkanappal kell gazdálkodni.

K. Irma hozzá szólásában kéri, a távol lévő területek után 20%-ot elszámolni.

Az elégedetlenségnek, tiltakozásoknak azonban a fennálló viszonyrendszerben nem lehettek a tagság számára kedvező következményei. A társadalmi tér fennálló erőviszonyait a termelészövetkezet agronó-

musa így összegezte: „Mérnök elvt. megmondja, hogy a brigád gyűlések a norma ismertetése végett vannak össze hívva és kevesen vagyunk ahhoz, hogy változtatni lehessen, a javaslatokat mindenki megteheti.”¹⁰

Hasonlóan eredménytelen volt a tiltakozás év végén is a gyógynövények kötelező termesztésének megakadályozásában. Hiába érveltek a tagok az előző évben már megtapasztalt veszteségekkel, a munkaerőhiánnyal, a városi néptanács elnökének az álláspontja döntötte el a vitát: eszerint a 30 ha területen tervezett gyógynövény termesztése „nem nagy dolog”, és mivel a városnak szüksége van a megépítendő gyógynövény szárítóra, a termelőszövetkezetnek 30 ha-on vállalnia kell a gyógynövénytermesztést.

Az 1968. évi beszámoló gyűlésen a tagság továbbra is elégedetlen az ipari növények termesztésére tervezett területekkel, ugyanakkor bírálják az adminisztratív személyzet javadalmazásának módját is.

...L. Pál nem ért egyet a 90 Ha cukorrépa területtel, mivel nincs elegendő munkaerő. Nem helyes, hogy a vezetőség az adminisztráció személyzet prémiumát a tagok prémiumából vonják le, beleértve az összes terményeket. Javasolja, hogy kevesebb pénzfizetéses személyzet legyen.

F. Károly: Nem ért egyet a 90 Ha cukorrépa vetés területtel, nem javasolja a gyógynövény vetését, mivel nagy kár volt a gazdaságnak az előző évben.

L. Domokos véleménye: nem ért egyet a gyógynövény termeléssel, mivel a tavalyi évben is 70-80 ezer lej kára származott a gazdaságnak. Ugyanez a véleménye a cukorrépa tervel kapcsolatban is. Az ellenőrző bizottság jelentésével kapcsolatosan, csak a Fiafalvi részlegről voltak személyek felolvasva, mint azok, akik a közvagyonot károsították.

S. Lajos véleménye szerint a tervezett 90 Ha cukorrépa sok. Így az 1. számú brigád munkaerőhiányban nem tudta idejében betakarítani a cukorrépát és a kukoricát.

P. Lajosné véleménye szerint nagyon sok a 90 Ha cukorrépa, ami a tervezett.

¹⁰ Jkv. Közgyűlés, 1967. jan. 12.

A jegyzőkönyv a városi pártbizottság és a néptanács titkáranak hozzászólásával folytatódik. A két felszólaló a hatalmi álláspontot képviseli, ebben a tagság érdekei nem jelennek meg: szempontjaik a fizikai dolgozókéétól eltérőek, a lokális miliőben élet-idegenek. A „kielégítő rend és fegyelem” hiánya, a „munkafegyelem és minőség betartása” állandó követelmények, a káderek, az apparátus sürgetett elvárásai: kétségtelenül azért folytonosak, mert a tagság új viszonyok között kialakult érdektelenségét nem lehetett ideológiai ráolvasásokkal, szómagiával orvosolni.

B. Gyula elvtárs: Tudjuk jól, hogy azért gyűltünk ide össze a zárszámadó közgyűlésre, hogy egyes problémát megvitassunk, hisz egész éven keresztül kerül probléma, de még mindig vannak tennivalók hisz előbb mindig bíráljuk meg magunkat és azután mást, hisz mindig máson kezdjük és utólag, hogy én is. A tagok eltávozása igen sok, és évközben nem engednek ki senkit. Az eredmények Keresztúr viszonylatban nem elegendőek, mert nincs kielégítő rend és fegyelem, s javasolja a jövőre nézve, hogy javuljon meg, mer egyébként így nem lehet dolgozni. Be kell tartani a munkafegyelmet és minőségét. Korrekt és kitartó fegyelmet kell teremteni s mindenki tetteért vállalja a következményeket.

P. Elek elvtárs: Egy pár szóba összefoglalja a mai gyűlés anyagát. Többek közt rámutat arra, hogy a Keresztúri lehetőségekhez viszonyítva szebb eredményeket is el lehetett volna érni. Rámutat a földalap helyes gazdálkodására. Javasolja még nagyobb terület gépesítését. Állattenyésztésben több termelést kell elérni.

Nem ért egyet a %-os műveléssel. Közös fegyelem nélkül nincs közös gazdálkodás.¹¹

A „%-os művelés” a tagság érdekeinek megfelelőbb javadalmazási forma lett volna, mint a munkanapegység alapú elszámolás. Különösen a takarmánykészítéskor merült fel évente ez az igény: a háztáji földekről a szerény családi háztartásokban egy-két nagyállat takarmányozása nem volt biztosítható.

11 Jkv. 1968. évi beszámológyűlésről.

*MUNKASZERVEZÉS, MUNKAVÉGZÉS.
„VANNAK HIÁNYOSSÁGOK...”*

A kollektivizálás befejezése után „az egyik legsúlyosabb jelenség azonban az, hogy valóban és tömegesen beindult a kollektivizált falvakból a férfiak elvándorlása... Anderkó József mezőgazdasági titkár azt javasolja, hogy a tartományi vállalatok csak a kollektívek vezető tanácsának a jóváhagyásával rendelkező munkaerőt alkalmazzanak.”¹²

Ezt a javaslatot a későbbiekben gyakorlatba is ültették a vidéki elvándorlás megfékezésére, de a különböző településeken készült szóbeli interjúkból arra következtethettünk, hogy a fennebb említett kollektív gazdaságokban ez a korlátozás teljes mértékben sohase valósult meg. Ehhez esetenként már kezdettől hozzájárultak a helyi vezetőtanácsok is. A székelykeresztúri Győzelem kollektív gazdaság rendes közgyűlésén, 1962. szeptember 8-án „B. József elvt. hozzászólásában megmondja, hogy hibás volt a vezető tanács, hogy nem tett kellő intézkedést azon tagokkal szemben, akik elmentek a gazdaságból más munkára, vannak olyan esetek, hogy a vezetőtanács határoz és a végrehajtás másképp történik.”¹³

A magántulajdon felszámolása után a másik azonnal tapasztalható, széles körű társadalmi gyakorlat: már az első évben megváltozott a munkaerkölcs, a mezőgazdasági munkavégzés ritmusa:

Csutak elvt hozzászólásában megmondja, hogy a kaszálás nagyon nehezen ment, mert a dolgozók nem vették ki a kaszálásból a részüket. A cséplésnél is voltak nehézségek a széthúzás miatt, vannak azonban olyanok, akik rendes időben mindig megjelennek a munkában.

H. János elvt. Elismeri, hogy vannak hiányosságok, különösen a fegyelem terén, mivel nagy a gazdaság és nem lehetett teljesen átfogni. A jövőben mindent el fogunk követni a helyes munka megosztásért. B. Attila mérnök elvt hozzászólásában rámutat, hogy a munka fegyelem miatt (sic!) sok kár érte a gazdaságot, a kaszálás késése sok sarju veszteséget és takarmány minőség romlást jelent.

12 Gagyi József: *Aki tudta, vitte. Lopás, közösség, társadalom*. Csíkszereda, 2018, Pro-Print Könyvkiadó, 68–69. p.

13 Jkv. Közgyűlés, 1962. szeptember 8.

*M. Ferenc elvt hozzá szólásában megmondja, hogy a kollgazd. 60%a becsületes munkát végzett, de a többi bizony lelkiismeretlenül viselkedett. A kol. gazdaságban mindenkinek dolgozni kell, mert ezt kívánja a közösségi munka.*¹⁴

1962. december 17-én a termelészövetkezet rendes közgyűlésén „M. Ferenc elv hozzá szólásában megmondja, hogy nem vették ki sokan a munkából a részüket, rá mutat, hogy a kóré ott fog kárba veszni a mezőn, mivel többszöri figyelmeztetés után is még mind kin van a kóró.”¹⁵

A javak pazarlása már kezdettől tapasztalható jelenség, végigkísérte a termelészövetkezeti gazdálkodás időszakát. A következő napon, a Győzelem kollektív gazdaság fiatfalvi részlegének közgyűlésén Cz. János, a gazdaság alelnöke „rámutat, hogy a gazdaság egyes tagjai nem szeretnek dolgozni, vagy lesik, hogy hol lehet könnyebb munkát végezni sok munkanapért. Vannak személyek, akiknek rossz magatartásai vannak a munkálatokkal szemben, kilesi, hogy hol lehet lumpolni vagy tekeregni munka rovására és mégis bejelenti a brigádosnak, hogy már neki egy m/n írjon, mert ezt végezte, vagy azt végezte el, de munkába csak 9 órakor ment és már 01 után 2 órakor félbe hagyott, ilyen munkásaink vannak, követelnek, de dolgozni nem tudnak.”¹⁶

A munkafegyelem kérdése, a javakkal, eszközökkel való gondatlan bánásmód, a javak egyenlőtlen elosztásának bírálata, a vezető tanács bírálata, érdektelenség, a saját érdekek, előnyök keresése jellemzi a közös gazdaságok belső nyilvánosságát.

A jegyzőkönyvek, beszámoló jelentések sztereotip szóhasználatából nem minden esetben lehet kideríteni, hogy a „hibák”, „hiányosságok”, a „munkafegyelem hiánya” és más hasonló eufemizmusok milyen konkrét mulasztásokat fednek: gondatlanságot, hanyagságot, munka-kerülést, munkamegtadást, terményeltulajdonítást?

14 Uo.

15 Jkv. Közgyűlés, 1962. december 17.

16 Jkv. Közgyűlés, 1962. december 18.

Jegyzőkönyv

Felvetetett a székeleykeresztúri Győzelem Kol. gazdaság vezetőtanács gyűléséről 1964. szeptember 11-én. Jelen vannak a vezető tanács tagjai 11-ből 8-an, a Párt biz. részéről 5 elvt. az összes mezei és első brigádosok. Gy. Lajos elvt. a pártbizottság titkára üdvözli a megjelent elvtársakat és a gyűlést megnyitja, át adja a szót H. elvt.nak , hogy ismertesse az 1-ső napirendi pont keretében a nyári mez. gazd. munkákról szóló jelentését.... H. elvt. ismerteti a jelentést ami röviden össze foglalja a nyári mezőgazdasági munkák végrehajtásánál felmerült hiányosságokat és elért eredményeket. Gy. elvt. kéri a jelen levő elvtársakat, tegyék meg hozzászólásaikat és kérdéseiket a beszámolóhoz.

Csutak elvt. kérdi milyen említésre méltó hiányosság merült fel a 4-ik brigádban?

P. elvt. kérdi, hogy az átlagtermés megállapításánál figyelembe van-e véve, ami a más brigádokéval cséplődött.

B. elvt. megmondja, hogy sok hiányosság felmerült a munkaszervezésben is, és a cséplő gépek nem feleltek meg a követelményeknek, sokat késleltették a munkálatokat.

L. Pál elvt. javasolja, hogy a jövő évben ki kell próbálni a gépeket, mert így a GTÁ hibájából sok kára származott a gazdaságnak.¹⁷

A gyűlés legtöbbet tárgyalt napirendi pontja a tagság takarmányból való részesedésének évről évre vitatott kérdése. Ha az elosztás egyenlőtlen (amint a jegyzőkönyvből kiderül), küzdelmek folynak a méltányosságért: a tagok nemcsak a vezetőséggel fordulnak szembe, csoportközi feszültségek is kialakulnak, pl. a tehéntartók és a nagyállattal nem rendelkező családok között. Az állattartók különösen az értékes takarmányokból (sarjú, here) való részesedés mennyiségét szeretnék növelni, a takarmány szűkében lévő háztartásgazdaságok a részes művelést előnyösebbnek tartják, mint a munkanap-javadalmazást.

Cz. elvt. hozzászólásában megjegyzi, hogy a takarmány betakarítás volt a legnagyobb probléma, ezért javasolja, hogy a sarjú területeket ki kell osztani a tagok között.

B. elvt. javasolja, hogy a sarjú munkanapra legyen kiosztva.

17 Jkv. Vezetőtanács-gyűlés, 1964. szeptember 11.

*Józsa Gyula, ifjú homoródalmási traktoros 1965-ben
a székelyudvarhelyi gépállomás traktorán*

F. elvt. javasolja, hogy részibe, a tagoknak legyen kiosztva. Fekete elvt. szintén javasolja a kiosztást, L. Pál elvt. szintén javasolja.

H. elvt. hozzászólásában javasolja, hogy első sorban azokat kell kárpótolni, akik nem kaptak a nyáron semmit. Az elnök elvt. javasolja, hogy a tarlóheréből kárpótolni kell azokat, akik nem kaptak semmit. Elnök elvt. ragaszkodik a javaslatához, mivel mindenki aki dolgozik a gazdaságban, joga van kapni takarmányt, nem csak a tehéntartóknak.

Cz. elvt. javasolja, hogy elsősorban azok legyenek megvizsgálva, akik nem kaptak.”

A pártalapszervezet titkára „Gy. elvt. rámutat, hogy törvénytelen volt ez évben a javak elosztása, mivel a takarmány lábön lett kiadva az állattartóknak, javasolja, hogy a tarlóhere m/n arányában legyen kiosztva.

B. Attila mérnök elvt. hozzászólásában rámutat, hogy ha sarjús területeket adnának ki, csappan a munkalendület máshol és mindenkinek az lenne az első dolga. Az elnök elvt. hozzászólását nagyon értékeli, mivel a törvényesség betartását tartotta szem előtt.¹⁸

Érdekek, elvárások ütköztek a mindennapokban, amikor értékteleb-
nebb lett a takarmány, mint a kukoricakóró, akkor a vezetőség
kényszerítő eljárások és szankciók kilátásba helyezésével próbálta
sürgetni a betakarítást. Amikor már kisebbek a tagok esélyei az egyéni
haszonszerzésre, csökken a munkakedv, eredmény nélküli, „szétforgá-
csolódott a munka.”

Jegyzőkönyv

*Felvétetett a székelykeresztúri Győzelem Kol. gazdaság vezetőtanács
gyűléséről 1964. XI.19-én.*

*Gy. Lajos titkár elvt javasolja, hogy a még le nem vágott kóró betakarí-
tására hétfőre minden személy legyen mozgósítva, legyen kiadva minden
személynek a része, s ha nem vágja le, ne kapja ki a cukor és bor osztalékát
m/n-ra, amíg a kórót le nem vágja... B. Attila hozzászólásában kielemezi,
hogy December hónapban még jobban szétforgácsolódott a munka, semmi
eredmény nincsen, egyes brigádos azzal érvel, hogy a jövőben úgysem lesz
brigádos, a vezető tanács vizsgálja meg a brigádosok aktivitását és tisztázza,
ki akar brigádosnak megmaradni, amennyiben nem úgy mással helyettesí-
teni, vagy helyébe másikat állítani.*

*H. János elnök elvt foglalkozik a brigádosok tevékenységével, P. János
brigádos sok esetben végig kimarad a munkából, javasolja munkanap
levonásban részesíteni. Vezető tanács helyesnek tatja elnök javaslatát, ezek
után minden hiányzás legyen nyilvántartva és m/n levonásban részesíteni,
a levonásért feleljen a brigád könyvelője.¹⁹*

Az 1964-es esztendő eredményeit kiértékelő évváró közgyűlésen is
felmerült a munkafegyelem problémája, egyik felszólaló azonban
megtalálta a megfelelő – a tagságot és a vezetőséget felmentő –
indoklást az elhúzódó és veszteségekkel járó takarmánybegyűjtésre,
ugyanakkor a következő termelési évben kialakítandó, a tagságnak
kedvezőbb vetésforgó mellett érvelt:

19 Jkv. Vezetőtanács-gyűlés, 1964. november 19.

Készült 1965. II. 3-án a székelykeresztúri Győzelem Termelő szövetkezet évzáró közgyűlésén N. Sándor elvtárs hozzászólásában rámutat arra, hogy a múlt évben értünk el szép eredményeket, amit a beszámoló is tükrözött, ami hiányosság felmerült, annak nagyobb része a tagság hibájából történt, mert egyes elvtársak nem fogadták el az irányítást és az utasítást.

Cs. Lajos hozzászólásában rámutat arra, hogy a takarmányszéna begyűjtésénél nagy hibák merültek fel, de sem a vezetőszervek sem a tagság nem hibáztatható ezért, hanem a nagy cukorrépa terület és az utána való munkálatok hátráltatták a korábbi széna begyűjtésében. Továbbá javasolja, hogy a cukorrépa legalább 80 Ha területnél ne legyen több.

Ezt a javaslatot a rajoni Mezőgazdasági Ügyosztály kiküldöttje elutasította: „J. elvtárs nem értett egyet Cs. elvtárs javaslatával, mivel a keresztúri részlegesen legalább 100 ha terület kell hogy legyen, mivel a terület is megfelel.”²⁰

A következő hozzászólás olyan problémákat érintett, amelyek a termelőszövetkezeti gazdálkodás történetét végig jellemezték: munkaerőhiány, a szövetkezeti tagság és az idegenből alkalmazott munkaerő – a tagságon belül feszültségeket keltő – differenciált bérezése, az egyéni, vagy csoportos helyzeti előnyök, esélyek kihasználásából keletkező, a közhangulatot befolyásoló feszültségek:

R. Rozália elvtársnő hozzászólásában rámutat arra, hogy a cukorrépa terület is jövedelmet hoz a gazdaságnak és a kaszálókat le lehetett volna vágni rendes időben, ha minden egyes férfi megfogta volna a kaszát és kaszált volna. Így a m/n egység is emelkedett volna, ha pénzes kaszásokat nem kellett volna tartani. Javasolja az egyéni norma bevezetését a kaszálókon is. Továbbá kérdi, hogy miért kap több javadalmazást a belső brigádos, mint a mezei brigádos.

Az öregsegély javadalmazását nem látja jónak a III kategóriát, hanem csak kettőt, mivel vannak olyan elvtársak, akiknek nincs hozzátartozója és abból a csekély segélyből nem tud megélni.

20 Jkv. Közgyűlés, 1965. február 3.

Az ellenőrző bizottság jelentéséből kivette azt, hogy vannak olyan személyek, akik nem jogosultak és mégis esznek a konyhán, kéri, hogy ezt küszöböljék ki és a raktárból vegyenek ki mindent fejadag alapján.

N. József felvilágosítást kér a felsőbb szervektől, miért nem részesítik állami nyugdíjban a szövetkezet dolgozóit? Ebből kifolyólag nem ragaszkodik a fiatalság a Mezőg. termelőszövetkezetben dolgozni.”²¹

Az utóbbi hozzászóló a termelőszövetkezeti tagságra hátrányos, diszkriminatív szociálpolitikával elégedetlen. Bár ezen a helyzeten a hatalom utóbb próbál javítani, sem az alacsony szinten megállapított nyugdíjak, sem a termelőszövetkezeti tagság jövedelmi viszonyai nem jelentettek otthonmarasztaló tényezőt a falusi családokban felnőtt fiataloknak.

Megismerve egy évtized közgyűlési, vezetőtanácsi gyűléseinek jegyzőkönyveit, az ellenőrző bizottsági beszámolókat, tartalmi elemzésükből kiderül, hogy évente újra és újra visszatérő, mindig időszerű problémák foglalkoztatták a termelőszövetkezet vezetőségét és a tagságot: sok esetben a rossz munkaszervezés, az ágazati jövedelmek közötti különbségek, az alacsony javadalmazásból, az önálló döntési hatáskörök hiányából következő érdektelenség, a termelőszövetkezet javainak eltulajdonítása. Az utóbbi jelenségnek volt valamiféle helyi szinteken kialakult, megtűrt vagy elnézett mértéke, illetve arra is voltak példák, hogy a vezetőség a hatósági büntetésektől meg is védte a tagokat. A kisebb tételű mezei lopásokért a rajtakapott vagy feljelentett személyeket cselekedeteikért szankcionálásként „beterhelték”, vagyis az okozott kár megtérítésére kötelezték. A „beterhelés” elbírálása a közgyűlés hatásköre volt és nagyon gyakran megtörtént, hogy a beterhelteket felmentette, az okozott károk megtérítését „elengedte”.

A köztulajdon védelmére kibocsátott 1968/59 sz. törvény értelmében minden termelőszövetkezetben bíraskodási bizottságok alakultak, a kisebb tételű eltulajdonítások büntetésére. A bíraskodási bizottságoknak azt a szerepet szánták, hogy „jelentősen előmozdítják a munkafegyelem erősödését, amely a mezőgazdasági termelőszövetkezeteinkben

21 Uo.

sajnos még igen sok tennivalót hagy maga után.” Az énlaki termelőszövetkezet (ekkor a megye legkisebb termelőszövetkezete) bíraskodási bizottságának 1971. évben kifejtett tevékenységéről beszámoló jelentés szerint „az 1971 év folyamán összesen 4 esetben hozott határozatot a bíraskodási bizottság.”

1. *Id. B. Oszváth kérését, amelyben a vezető tanács által meghatározott 5 kg tavasz árpa beterhelés elütését kéri, a bizottság a következő határozatot hozta. Tekintettel arra, hogy id. B. Oszváth, mint a CIA alkalmazottja nem jogosult arra, hogy gabonát mérjenek neki aratás végett, valamint ifj. B. Oszváth, mint fogatos, már felvételizett az erdészeti iskolába és ugyanakkor a kimérés idejében már eltávozott a falu területéről és a nő személyeknek nem mértek, tehát a kimért terület jogtalanul volt kimérve. A bíraskodási bizottság B. Oszváthot felmenti az 5 kg tavasz árpa beterhelés alul.*

2. *F. Simon kéri a bíraskodási bizottságot, hogy a vezetőtanács által hozott határozat alapján a 150 lej értékű beterhelés alul, amit a Füvesút szedett állítólagos hat zsák alma árát és büntetését képezi, mentsék fel. A bíraskodási bizottság helyszíni vizsgálatot tartott és megállapította, hogy arról a csentereg fáról semmi esetre sem szedhetett le 3-4 véka almát, más termő almafát ezen a környéken nem találtak. Ennek alapján a bíraskodási bizottság azt a határozatot hozta, hogy az alma árába fizessen 50 lejt, ugyanakkor a jogtalan leszedésért fizessen 50 lejt, amit a vezetőtanács büntetésképpen megállapított.*

3. *A termelőszövetkezet vezetőtanácsának 1971. december 12-én gyűlésén hozott határozat alapján a bíraskodási bizottság tudomására hozza és kéri, hogy az ügyet vizsgálja ki és hozzon határozatot a következő ügyben. A vezetőtanácsnak jelentést tettek, hogy 1971. október 28-án R. Domokos id. a széna alatt 3 esetben kívét méretett be. A bizottság kivizsgálta az ügyet s a tanúk meghallgatása és nyilatkozataik alapján felmenti a vád alul mivel nem találja hibásnak.*

4. *A F. József major kérése amennyiben kéri, hogy a vezetőtanács által határozott 24 kg árpa beterhelése alul mentse fel a következőt határozta.*

5. *tekintettel arra, hogy a határőr megfogta az ő juhnyáját is a Tömlec nevű dűlőben lévő árpa területben a bizottság a kérését elutasítja és kötelezi a kirótt büntetésnek a kifizetését a gazdaság pénztárába.*

A bíraskodási bizottság munkáját hathatósan támogatta és irányította a T-sz. pártalapszervezete és vezetőtanácsa. Meggyőződésünk, hogy a bizottságok fontos szerepet töltenek be, a bíraskodási bizottságok a T.SZ. életében hozzá járulnak a szocialista társadalmunk tökéletesítéséhez, a tagok jobb magatartásának munkahelyen való kialakításához s nem utolsósorban a szövetkezeti közös tulajdon megvédéséhez és a munkafegyelem megerősítéséhez.

Énleka 1972. január 20. Bíraskodási bizottság”

Más esetekben a termelőszövetkezetek vezetősége igyekezett megakadályozni a terményeltulajdonítás lehetőségét, korlátozásokat vezetett be az ígáslovak használatban:

Brigádgyűlés 1968. IX. 26-án

H. János elvt megnyitja a gyűlést és ismerteti a gyűlés fő célját, az őszi betakarítási munkálatok megszervezése. Elnök elvt egyben értesíti a brigád fogatosait, hogy a vezetőség a takarmány haza hordásának megakadályozása érdekében megtiltja minden fogatosnak, hogy szekérrel haza menjen,

Sándor Mihály, „kollektív fogatos” (Homoródalmás, 1964)

csak a gazdaságba szabad bejönni a mezőről.... G. mérnök elvt. elmondja, hogy központilag foglalkoznak az apró lopások leleplezésével és figyelmezteti a tagokat, hogy ne történjen ilyen eset.

Gy. elvt. vállalja, hogy a maga részéről személyesen vesz részt a burgonya szedésben.

*Figyelmezteti a fogatosokat, hogy többet nem megy a milíciára megvédeni azokat, akik a mezőről hordanak. Most az ilyen dolgokat bűncselekménynek tekintik, mindenki legyen figyelmeztet, mert nagy bajt okoz magának.*²²

A kollektivizálás befejezése után jelentősen csökkentették a lóállományt, mivel a tagoknak tiltott volt az igáslovak tartása, a családok fuvarigénye miatt közvetlen előnyszerzésre volt lehetőségük a termelőszövetkezet fogatosainak, akik saját érdekükben is használták az igásállatokat.

A székelykeresztúri termelőszövetkezet vezetőtanácsi gyűlésén (1967. november 14.) „Gy. elvtárs javasolja, hogy vasárnap, akik követ hordtak B. Samunak legyenek a fuvar értékével beterhelve. Javasolja D. András elvtárs, hogy minden nap 2-3 vezetőtanácsi tag járja végig a gazdaság központjait. Azon fogatokat és fogatosokat, akik kukoricát etettek meg, személyenként 20 kg csöves kukoricát kell beterhelni, pénzben 1,50 lej kg-ként. H. Sándornál levő kimutatás alapján. Ugyanennyi mennyiséggel lesz beterhelve F. Dénes ifjú.”

Két év múlva, 1969. XI. 21-én²³ a fiatfalvi részleg 1964 vezetőtanácsgyűlésén az agrármérnök kifejtette:

...november hónapban nem mentek a munkálatok úgy, mint az előző hónapokban, mely azt jelenti, hogy a fegyelem meglazult. A V.T. kezébe kell vegye a fogatok, gépjárművek irányítását, amelyek a kampány érdeke idejében csak a gazdaságnak dolgozzanak. Javasolja, hogy 1969. XI. 22-től Fiatfalván és Keresztúron is nyissunk egy blokkötmböt és minden fogat, amit a tagok használnak, legyenek beterhelve és évvégén a V.T. elüti a közgyűlés által megszabott öt ingyenes fogatot. Így meg lehetne akadályozni, hogy egyesek ne használják hetente a fogatot. A fogat használat olyan, mint más kampány.

22 Brigádgyűlés, 1968. szeptember 26.

23 Jkv. Vezetőtanács-gyűlés, 1969. november 21.

A V. T. határozata a fogathasználattal kapcsolatosan.

1. A blokkokat a fiatfalvi részlegen V. János adja a fogatosoknak és a keresztúri részlegen pedig H. József adja ki a blokkokat a fogatosoknak. A blokkot minden esetben az váltja ki, akinek szüksége van a fogatra.

A V. T. tagjai ha megfognak, hogy blokkon felül vagy blokkon kívül mennek a fogattal 5-x-ét fogja megfizetni a fogatos.

Nem termelőszövetkezeti tagoknak nem szabad blokkot adni.

A blokk kiadás megszabott időben lesz megállapítva.

Erdőlés kedd, péntek és vasárnap lehet csak.²⁴

Ugyancsak évente ismétlődtek a panaszok a rossz munkaszervezés, a különböző okokból (ilyen volt pl. a javak szűkössége, a brigádosok részrehajlása) tapasztalható egyenlőtlen esélyek, a méltányos javadalmasítás elmaradása miatt.

F. Béla elvt hozzászólásában javasolja, hogy mindenki vegye ki részét a munkából, akik széna területet kaptak azok a burgonyát is fel tudják szedni.

Gy. Gergely elvt hozzászólásában megmondja, hogy a csoport felelősök nem mennek ki a mezőre, mind a maga dolgát rendezi, javasolja, hogy minden embert be kell szervezni.

O. elvt hozzászólásában javasolja, hogy csak azok kapjanak burgonya prémiumot, akik a burgonya szedésnél is részt vettek.

N. Anna javasolja, hogy a kertészet és a melléküzem dolgozói is legyenek beosztva a burgonya szedéshez. S. Sándor fogatos javasolja, hogy intézkedjenek, hogy legyen burgonya hányó eke, mert nincs mivel dolgozni... N. Dénes elvt hozzászólásában javasolja, hogy más munkásokat is be kell osztani, mert ez az erő nem tudja betakarítani. A norma olyan, hogy a mezei munkás olyan keveset keres, hogy nincs kedve a néznek a mezőn dolgozni.

K. József elvt hozzászólásában javasolja, hogy a népet érdekelté kell tenni, hogy tudja este miért dolgozott nappal.²⁵

24 Uo.

25 Brigádgyűlés, 1968. szeptember 26.

Az 1969. június 10-i közgyűlésen kevesen vesznek részt a termelőszövetkezeti tagokból. Egy felszólaló szerint a gyűlésbe „azért nem jönnek el a tagok, mert nincsenek megelégedve azzal, hogy egyes határozatokat megmásítanak. Egyes növényápolási munkálatokat nem végeztek el megfelelően, ezért a brigádokat kell felelősségre vonni és egyben az ellenőrző bizottság felelős. Kéri, hogy a normázó bizottság vizsgálja felül egyes növényápolási munkák normáját. A kaszálóterületek nincsenek egyenlően szétosztva brigádonként. Javasolja, hogy a vetett takarmányokat 25%-ra adják ki a tagoknak, ellenkezőleg nem lesznek lekaszálva a vetett takarmányok.” A hozzászólók javaslataikkal helyzetük javítását, a javak méltányosabb elosztását szerették volna elérni, hátrányos helyzetükkel is érvelve:

F. Károly: Vezetőtanács ismerje el, hogy nehéz körülmények között dolgozik a tagság a mezőn. Kéri, hogy a vetett takarmányok kaszálását ehhez mérten adja ki a tagoknak százalékra. Nem helyes 20%-ra kiadni a takarmányokat. Több százalékot javasol, amely által a tagoknak nagyobb munkakedvük lesz, és a fogatosoknak is érdekük, hogy a takarmányok időben raktárakba kerüljenek. Nem helyesli, hogy a Vezetőtanács nem

Aratás a homoródalmási kollektív gazdaságban, 1965

osztotta ki a kukorica területeket, hogy paszulyt és tököt ültettek volna a tagok, valamint a természetes kaszáló területeket is.

*O. József kéri, hogy a kaszálókat osszák ki. A vetett takarmányokat nem lehet 20%-ra lekaszálni, javasolja, hogy legyen 15% és munkanap, vagy 30% munkanap nélkül. Kéri, hogy az elnök és a mérnök gyakrabban járjanak ki a tagok közé.*²⁶

A termelőszövetkezeti tagok munkájának szervezését, közvetlen ellenőrzését és a teljesítmények normázását a brigádosok végezték. Az adott függőségi viszonyok között ez a pozíciónak nem volt megfelelő anyagi ellentételezése, ennek a helyzetnek hatása volt a munkaszervezésre is:

A vezető tanácsa javasolja a brigádvezetőket, mert a munka nem megy, az emberek nem tudják hova tartoznak. H. elvt. javasolja, hogy a felszegi brigádban F. János legyen a brigádos, F. elvt. Nem akarja vállalni. H. elvt. ismerteti, hogy a kevés javadalmazás miatt vonakodnak a brigádos-ságtól.

B. Attila mérnök elvtárs hozzászólásában rá mutat, hogy a közgyűlések között a vezető tanácsra hárul a vezetés, de a gyakorlatban a vezető tanács határoz és a végrehajtás az elnökön és a brigádosokon múlik, ezért nem mindegy, hogy ki a brigádos és dacára, hogy a brigádos kinevezése a brigád gyűléshez tartozik, a vezető tanács meg kell nézze, hogy munka erőben levő öntudatos ember legyen a brigádvezető. Javasolja F. János elt.at.

A fizetésekre vonatkozóan a jövőre javasolja, hogy legyenek megfizetve legalább átlag 38m/n-al, mivel a helyi viszonyoknak megfelelően kell eldönteni, a közgyűlés van hivatva törvényesen eldönteni a problémát. L. Pál elvt javasolja a rendes fizetés megadását. F. János elvt javasolja, hogy a brigádosokkal szembe be kell vezetni a m/n levonás büntetést, mert nem igazságos, hogy az egyik brigádos erre felé sem jön, a másik mindig jelen van és a fizetés egyforma.

*Cz.elvt javasolja F. elvtsat brigádosnak és figyelmeztetni kel a brigádosokat a familiarizmus elkerülésére mert elégedetlenséget szül a tagokkal szembe.*²⁷

26 Jkv. Közgyűlés, 1969. június 10.

27 Jkv. Vezetőtanács, 1967. december 12.

A „familiarizmus” a rokoni kapcsolatok szerepét jelzi az új munkaszervezési viszonyok között, a termelészövetkezetek belső viszonyrendszerében. Az interjúkban több adalékot találunk arra, hogy a kapcsolatoknak az új érdekek mentén való átrendeződése általános jelenség volt. Ez a helyzet a termelészövetkezeteket elhagyásának egyik oka is lehetett. „S nagy volt a gazembórság! Pofára ment minden. Aki nem ment el, az azért nem ment el, mert nem szeretett dolgozni, vagy seggnyaló volt, vagy a másik oldalon csinálta. Én olyan helyt dolgoztam, s engem azért tartottak meg ott, hogy én nem tudtam soha semmiről semmit. Én tíz esztendő alatt a mérnököt, vagy az elnököt soha meg nem kérdeztem, hogy hova megyünk ma.”²⁸

A HÁZTÁJI FÖLDEK „RENDEZÉSE”

A székelykeresztúri termelészövetkezetben a hatvanas években folyamatos társadalmi vita zajlott a háztartásgazdaságok és a szocialista nagyüzem termelés-szervezésének szempontjai között. A tagok a szántóhatár legtermékenyebb részét kérték háztáji földeknek; ezzel az igénnyel a vezetőség a magas tervmutatók teljesítésének kényszerében nem értett egyet. A Győzelem kollektív gazdaság 1963. február 26-i rendes közgyűlésén a következő jegyzőkönyv készült:

Ismerteti az elnök elvt a tagok használatában levő 0,25 Ha terület rendezését, amit el kell intézni, vagyis kicserélni más területekkel, amely a gazd. több termés érdekében nagyobb hozamot érjünk el ezen a téren a jelen levők vitassák meg és jöjjenek javaslatok és hozzászólások.

G. Dénes hozzászólásában: legalább egy esztendőre hagyják meg mivel megrágyáztam...

Cs. Lajos brigádos elvt hozzászólásában, a területek rendezését el kell végezzük, mind a termelési teruban elő van irányítva bizonyos hektár hozam és ha a cukorrépat vagy más hasonló termént rosz helyre vessük akkor kevesebb termént osztunk a tagoknak.

Á. János hozzászólásában meg említi, hogy ha már kicserélik a 0,25 Ha területet, az öregeknek legalább hagyják meg a jó helyen.

F. Gergely hozzászólásában a 25 ári területet ottan kell hagyni, ahol a múlt évben volt. *L. Dénes* hozzászólásában: én aszt akarom, hogy a 25 ár terület maradjon ottan, ahol volt a múlt évben.

H. János a k.g. elnöke ismerteti, hogy milyen fontossága van, ha kicserélődnek a tagok területei, több termés érdekében, ez mind a koll gazdaság tagjainak lenne a több termelés érdeke, többet kapna m/n után. Tehát egyformára kell hozni a területeket úgy a fiatfalvi részlegen, mint a keresztúri részlegen.

T. elvt nő hozzászólásában: amennyiben a hegyen adnak területet, akkor a leányával engedjék ki a gazdaságból.

L. Domokos elvt hozzászólásában: ha elveszik vagy kicserélik a 0,25 ári területet akkor disznót honnan hizlalunk? A gazd. nem kapunk annyit, hogy még sertés hizlalásra is elég legyen.²⁹

A továbbiakban a termelészövetkezet agrármérnöke és a városi néptanács elnöke hozzászólásaikban feltárják az érdekviszonyokat: „B. Attila mérnök elvt. ismerteti a 25 árak elosztása úgy néz ki mint egyéni érdek a tagoknak és nem gondolnak a közös érdek megvédésére, mivel nagy mennyiségű ipari növényt kell természeteni. M. Ferenc elnök elvtárs hozzászólásában rámutat arra, hogy amennyi kukoricát kaptak a gazdaságtól, abból egy sertést el lehet tartani, és felmerül a kérdés, hogy a 25 árat jobban megdolgozzák, mint a gazdaság területét. Ha a gazdaság területét ugyanúgy megművelnék, mind a 25 árat, akkor az átlag termés átlagunk nőne. Továbbá rámutat, az ország népgazdaságának fejlesztésére is szocialista módon kell gondolkozni.”

A tagság azonban nem „szocialista módon” gondolkozik: a rövid távon biztosabban és közvetlenül elérhető egyéni haszon fontosabb, mint a munkanap értékének hónapok múlva kilátásba helyezett emelkedése.

JAVADALMAZÁS

1964-ben, a székelykeresztúri termelészövetkezetben a tagok javadalmaozása munkanapegységre a következő volt: „Búza osztalék 2,20 kg 1 m/n.ra, Kukorica osztalék 4 kgr, Burgonya osztalék 2.4 kgr, Cukor osztalék 0,07 kgr, Bor osztalék 0,09 liter. Elnök bejelenti, hogy a bor

²⁹ Jkv. Közgyűlés, 1963. február 26.

esetében nem lehet azon tagoknak bort kiadni m/n-ra, akinek használatában termő szőlőse van...” (Az idézett adatok egy dátum nélküli jegyzőkönyvből származnak). A hatvanas évek végére általános tapasztalat, hogy „A kollektívben kicsi volt a jövedelöm. Akinek családja volt, annak. Ami búza lett elvitték, annyit adtak a normára, mert én tíz esztendeig itt voltam, hetvenig, akkor csak annyit adtak már utaja felé, ha valamivel nem pótolta, abból nem lehetett megélni. Mellette tartottunk marhát, úgy ment valahogy de a két gyermek iskolába járt, kellett a pénz s a gyermekpénz. Hát még a feleségöm es itt kellett hagyja, ő es tizenegy esztendőt az öntódébe dolgozott.”³⁰

„Hetvenhétbe mentem el, addig itthon voltam a kollektívbe, tizenegy esztendőt. De hát tényleg annyicskát adtak, Karcsi bácsi örökké mondta, hogy egy nap se menj, mert annyit nem adnak, amennyi ételt elvisztök a mezőre. De ment az ember, mert valamit csinálni kellett. Akármilyen kicsit adtak, s a veteményös pótolta valamit, vakartunk, amit lehetett. Földet vettünk a lövéteibe, béröltünk még az oláhfaliba es, pityókának kellett. Itt a veteményös 15 ár volt személyenként, de abból kiútték a csűrön hátuli kertet, még a csepegést es! Hogyne ütték volna!”³¹

A vezetőség ünnepi alkalmakkor igyekezett enyhíteni az élelmiszerellátás szűkösségén:

Jegyzőkönyv.

Felvétetett a székelykeresztúri Győzelem Kol. gazdaság vezetőtanács gyűléséről 1964. augusztus 19-én.

Napirendi pont

1. Augusztus 23 tiszteletére a tagság kérésére levágandó sertés és szarvasmarha.

2. Különfélék.

H. János eln. elvt. üdvözli a megjelenteket és a gyűlést megnyitja ismerteti a fenti napirendi pontot, amit a vezető tanács elfogadott. Elnök elvt. ismerteti, hogy a gazd. tagsága kérésére jó volna valamit levágni, mert a

30 Interjú, S. K. 2019. január 5.

31 Interjú, S. I. 2019. január 5.

tagság kéri, minden nap munkába vannak és húsfélékhez ritkán tudnak hozzájutni.

A vezető tanács határozata: a fiátfalvi részlegen 1 db szarvasmarhát, 1 db kiselejtezett sertést, vagyis kocát, a keresztúri részlegen 3 db szarvasmarhát, 2 db sertést amit a bizottság kiselejtezett, így a vezetőtanács egyetért a fenti levágásokkal.

1965. február 3-án a székelykeresztúri Győzelem termelőszövetkezet évzáró közgyűlésén egy felszólaló az egyenlőtlen elosztásért bírálta a vezetőtanácsot:

V. elvtárs kérde, hogy hol a hiba, mert a termelési teruban elő volt irányozva széna osztás és a premizálás de ennek érdekében még nem tettek eleget, és jobban jártak volna, hogy lekaszáltatták volna és m/n-ra kiosztották volna, továbbá rámutat arra, hogy amelyik tagok nem kaptak szénafüvet, azoknak adtak here tarlót és a bizottság nem arányosan osztotta el ezt a here tarlót és vannak olyan személyek aki egyáltalán nem is kaptak, azok milyen formán lesznek kárpótolva? Vajda elvtárs rámutat arra, hogy a belső munkálatokba és a kertészetbe nem megfelelő norma szerint dolgoztak, hanem órában, ami le volt szegezve, hogy mindent norma szerint számítnak és javasolja az egyéni normát.

Az 1966. december 22-i közgyűlésen egyik brigádos a tagságot és az ellenőrző bizottságot marasztalta el:

B. József: sokan többet akarnak elvinni, mint amit behozott. Mindenki sok munkanapot akar végezni. A V. T. részletesen megvizsgálta az osztást, de akik nem jöttek el, a munka is így érdekelte. Az ellenőrző bizottság az év folyamán nem tárta fel a hiányosságokat. Az új normákat amikor vitassuk mindenki jöjjön el és vegyen részt a vitán. A gazdaságnak van lehetősége és nehézségek is voltak a gazdaságban. Vannak, akik nem vettek részt a munkában, és aki dolgozik az megkapja a megélhetéséhez szükséges pénzt és terményt. Jobban kell gazdálkodni és akkor többet tudunk elosztani, a gazdaság csak annyit tud adni, amennyit termelünk, de hiányzik az akarat.³²

32 Jkv. Közgyűlés, 1966. december 22.

ÁTALAKULÓ KAPCSOLATOK, LOKÁLIS MILIÓKBEN

Arnd Bauerkamper a kelet-németországi kollektivizálás következményeiről megállapította, hogy: „A termelőszövetkezetek tagjai és hívei közötti társadalmi ellentét sok községben egybekapcsolódott a lakosok közötti hétköznapi konfliktusokkal és részben akár a családon belüli együttélést is ellehetetlenítette. Ráadásul az ötvenes évek elejétől a mind jobban kiterjedő kollektivizálással a család mint termelőközösség felbomlott. Ugyanígy, jóllehet nem teljes mértékben, szétesett a lakó- és munkatér – a paraszti kultúrában messzemenően fontos – egysége is... Jelentősen csökkent a földhöz való kötődés, miután a tagok nem különálló területet műveltek meg, hanem a valóságban – csakúgy, mint az állami gazdaságok dolgozói – mezőgazdasági munkavállalók voltak, akiket a megadott termelési ágakban tevékenykedő brigádokba osztottak be. A kollektivizálás ezért vidéken alapvető átalakulásként, törésként jelentkezett.”³³

A székelyföldi kollektív gazdaságok megalakulása után – de már a kollektivizálási kampány idején – átalakult a lokális miliók kapcsolatvilága. A kölcsönösségekre alapozott gyakorlatok formái átalakultak vagy kihulltak a használatból. A kollektivizálást felnőttként megélt nemzedékek megtapasztalták ezeket a változásokat és valóság-észlelésükben a korábbi kooperációs formák referenciaként jelentek meg. Ugyanannak a közös sorsnak voltak a részesei, ugyanolyan értelmezési keretekben, ugyanazon értékrend alapján látták világukat. Az alábbi interjúrészletekben az átalakuló kommunikatív környezet tapasztalatairól, a változó időhasználatról és kedélyvilágról beszéltek a kérdezettek a mindennapi kapcsolattartás olyan egyszerű formáját idézve, mint a munkavégzés közbeni köszönés, vagy rituális beszéd:

„Isten áldja meg! Jó szerencsés napot, segedelmet s áldást a munkájok után! Ezelőtt, amikor szántottunk, vagy kapáltunk ez volt a szokás. Ez osztán nemigen maradt ki, erősen ritka volt, hogy elmaradjon! Ezelőtt, amikor szántottunk, s vettünk. Erősen ritka dolog volt, hogy ez kimaradt volna. Most inkább azt mondják, jól kapálódik-e? S a más nem mond semmit. Aratáskor megkérdezték a földed mellett

33 Arnd Bauerkamper: Agrártörténet és agrártársadalom az NDK-ban. *Korall. Társadalomtörténeti folyóirat*. 2009. 36. sz. (10. évf.) július. 92–93., 85–102. p.

elhaladók: megért-e, van-e szeme neki? Hát elég súlyos szeme van, mondta a gazda s a kévét emelgette, mutatta, hogy elég súlyos szeme van a búzájának. Ha én dolgoztam a földemön s valaki elment mellettem, anélkül, hogy köszönt volna, én akkor es azt gondoltam, hogy az illető egész biztosan köszönt, csak én nem vettem észre, nem hallottam meg. De most nem szántunk, nem vetünk, s akkor mit köszönj?”³⁴

„Most a nép valahogy meg van vegyülve. A fiatalok nem ismétölik, nem törődnek vele, az öregök, akik még megvannak, azok mondogasák. Akkor még ugaroláskor es az volt a jelszó, hogy jó szerencsés napot, segedelmet, áldást munkátok után! Ezök az embörök megvannak még most es, akik ezt élték, még nálamnál öregebbek es vannak fogatosok. De most nemigen mondják. Most ugye kevés fogat van, elig van húsz. Ezelőtt hatszáz darab ló volt Almáson, s akkor még szarvasmarha. De most, ha vaegy hátramenyen széna eszehordani, s amikor jön haza, valakinek szénát hoz, az nem szívesön mondja meg, hogy honnat hozza, s kinek viszi, mert ugye nem szabadna. Most meg van a nép vegyülve. S ez a vezetés es olyan most, hogy akárhogy jól van, nem törődnek semmivel... Ezelőtt, akkor mindenki védte a magáét, aztán oda szekérrel reamenni (a megművelt földekre – O. S.) ott akkor világvége volt! Ha elutalták a földjit valakinek. Per es volt azért elégszer, ha elutalták a földedet, s nem tudtad megszántani! A magántulajdont erősen becsülték. Most a traktorokkal es úgy járnak, hogy ha itt valamiért nem tudnak menni, nem baj, ha derékig érő búza is van, nem számít, menyen keresztül rajta.”³⁵

„Ha egy család közeledett egy földhöz, ahol egy asszony dolgozott, akkor es ugyanezt a köszönést mondták: Jó szerencsés napot, segedelmet s áldást a munkád után, komámasszony! Azt tartották, aki megy, az köszön annak, aki ott dolgozik a földön. Ugye a földek egymás mellett voltak, a rokonság ugye körül, ott mindenki dolgozott. Mint most a munkatársak, egyik a másikkal kapcsolatban, akkor es a rokonság úgy volt. Most nem mondják, most sietnek. Most úgy van, hogy ezelőtt a kaszálóba fütyöltek, kaszált s fütyörészett az embör,

34 Sándor Albert Homoródalmás, (1926–1997)

35 Csíki Gyula, Homoródalmás, (1919–1996)

most ahol kaszálnak, sehol se füttyölnek. Azért, hogy ejszen nincs akkora kedv, nem annyi a türelme az embörnek, annál idegösebb, hogy ahhoz türelme legyen, hogy füttyöljön a kaszálóba. Nincs kedve, örökké siet, siet. De ezelőtt, amikor odahátra vótunk a kaszálóba Vargyasba, egyik énekölt, a más füttyölt. S a szekérrel, amikor mentek, ganéztak, lehetött hallani az úton, hogy füttyöl s énekölget. Füttyölt az embör s énekölgetött, megállott, szivarra gyújtott, elbeszélgették úgy menetközben az üdöt.

De most, ha munkából hazajó, két-három óra van, s úgy siet kapálni, még azt es bánja, ha valakinek köszönni se kell, hogy minél hamarább odaérjön. Amikor ezelőtt szántottunk, ugaroltunk, délig dolgoztunk csak a marhákkal, azután mentünk örökké véllök etetni egy jó társaság, reggel pedig jöttünk haza, mikor annyira megvirjadt, akkor délig megint dolgoztunk véllök, s délután megint mentünk, nem ettünk itthon. Most ha valaki dolgozni kezd reggel, hát este egész setétig örökké hajtsa azt a marhát. Akkor egy fél nap elég volt. Nemcsak nekünk, mindenkinek. Ha elmentünk szénáért, akkor egy napra egy szekér széna elég volt, nem mind most, hogyha kell, még hármat es fordulnak, ha alkalom van. Ha valaki üresen jött szembe, az akkor azt mondta, hogy jó hazamenetelt, te megkérdözted, hogy, no, szénáért mész-e? Merre mész? Most nem mond senki semmit, lehet még egyet térni akar, meg sem áll, úgy menyen el, úgy siet el, esetleg megkérdi, hol kaptad a lovat, kitől kérted el, mennyiért hozzák haza a szénát, mennyiért adta a lovat oda, egy szekér széna hazahozatala száz lej, százötven lej, ha te hozod haza, akkor es a fogatosnak legalább ötven lejt kell adj, ha oda sem menyen, akkor es. Esetleg ha valaki jó üsmerőssel találkozna az embör, akkor most es mondanók, hogy jó hazamenetelt. Ezelőtt voltak ilyen kalákaszerűségök cséplésnél, építésnél. Ha építettél, annyi anyagot hordtak díjmentesen, hogy szinte egy fél házra valót. Most? Most építhetsz egész nyugodtan, senki sem lát, senki sem törődik veled.”³⁶

ÖSSZEGZÉS

Dolgozatunkban alulnézeti szempontot érvényesítettünk, a társadalmi szereplők tapasztalattörténeteinek felidézésében. Bőven merítettünk a kollektivizálás befejezése utáni időszak olyan irattári forrásaiból, amelyek a közös gazdaságok tagságának mindennapi tapasztalatait, gondolkodásmódját dokumentálják az új függőségi viszonyok között: átalakuló kapcsolatvilágukat, harcaikat érdekeik érvényesítéséért, küzdelmeiket helyzetük, életviszonyaik javításáért.³⁷ A központosított gazdaságirányítás feltételrendszerének főbb tényezői a termelési kényszerek, a termények elvonásának államilag szabályozott gyakorlata és mértéke, a döntési hatáskörök kisajátítása. Ebben a gazdasági környezetben a székelyföldi télesztagság munkához, a javakhoz, közös munkaeszközökhöz való viszonyulása hasonló volt más kollektivizált vidékeken a közös termelőszervezetek tagságának viszonyulásaihoz. A kialakult kettős munkamorál érvényesült a háztáji földek gondos művelésében, ugyanakkor hanyagság, felületesség a közös munkákban, ragaszkodás a terményrészesedésben történő javadalmazáshoz, egyéni előnyök (pl. a lófogatok használata saját célra) keresése, folyamatos volt a közös gazdaságok javainak eltulajdonítása.³⁸

A télesztagság alacsony szintű javadalmazásának, hátrányos szociális helyzetének következménye a székelyföldi falusi térségekben is a társadalmi méretű elvándorlás volt.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

Irattári források

- A székelykeresztúri Győzelem kollektív gazdaság/termelősövetkezet vezetőtanácsai jegyzőkönyvei (1964–1969)
A székelykeresztúri Győzelem kollektív gazdaság/termelősövetkezet közgyűlési jegyzőkönyvei (1962–1970)

37 Itt mondok köszönetet a Székelykeresztúri Polgármesteri Hivatal vezetőinek – Rafai Emil polgármesternek és Vári Ferenc jegyzőnek –, hogy 2019–2020-ban lehetővé tették a helyi termelősövetkezet irattári anyagának kutatását. Az énlaki termelősövetkezet iratainak megismerését Nagy Zoltán (szül. 1954), etédi lakosnak köszönöm.

38 Hasonló viszonyulásmódokat tárt fel Csikós Gábor Jászdózsa termelősövetkezeiben. Csikós, 2019: 242–243. p.

A székelykeresztúri Győzelem kollektív gazdaság/termelőszövetkezet brigádgyűléseinek jegyzőkönyvei (1962–1970)
Az énlaki termelőszövetkezet ellenőrző bizottságának jegyzőkönyvei (1970–1971)

Interjúk

A szerző készítette szóbeli interjúkban megkérdezett volt termelőszövetkezeti tagok:

Báró 2018: Báró Attila (1930), Székelykeresztúr.
Bodor 1986: Bodor Árpád (1928–2017), Homoródalmás.
Csíki 1988: Csíki Gyula (1919–1996), Homoródalmás.
Sándor 1983: Sándor Albert (1926–1997), Homoródalmás.
Sándor 2019: Sándor Károly (1935–2019), Homoródalmás.
Sándor I. 2019: Sándor Károlyné, szül. Gothárd Ilona (1939), Homoródalmás.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bauerkamper, Arnd: Agrártörténet és agrártársadalom az NDK-ban. *Korall. Társadalomtörténeti folyóirat*. 2009. 36. sz. (10. évf.) július. 85–102. p.
Bodó Julianna: „Így kollektivizáltak minket...” Kulturális antropológiai elemzés két székelyföldi településről. Csíkszereda, 2004, Pro-Print Könyvkiadó.
Goina, Călin: „Ce poți face azi nu lăsa pe mâine”: cazul colhozului-model „Viața Nouă”, Sântana. In Dorin Dobrinicu – Constantin Iordachi (szerk.): *Țărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949–1962)* Iași, 2005, Polirom, 368–393. p.
Csikós Gábor: „A mi községünkben megvan az adottság, csak a tagság hozzáállása hiányzik”. A népi demokrácia megvalósulási formái Jászdózsza és termelőszövetkezeteinek példáján (1956–1966). In Horváth Gergely Krisztián (szerk.): *Vakvágány. A szocializmus alapjainak lerakása vidéken a hosszú ötvenes években* 2. Budapest, 2019, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 225–251. p.
Gagyfi József: *Aki tudta, vitte. Lopás, közösség, társadalom*. Csíkszereda, 2018, Pro-Print Könyvkiadó.

*Miklós Kelemen: Raklapok II., 2022
(100 x 70 cm, mélynyomásos kollográfia)*

AZ OJTOZI-SZOROSTÓL A FOGARASI-HAVASOKIG

– Csáky Ernő nyugalmazott mérnök-ezredes rövid élettörténete –

1 981-ben a sepsiszentgyörgyi Megyei Tükör című napilap többrészes sorozatot közölt A hangrögzítés története címmel, amelynek Csáky Ernő mérnök-tanár volt a szerzője. 1991-ben, tíz évvel később az ekkor már Háromszékre átkeresztelt újság olvasói arról értesülhettek, hogy a Székely Nemzeti Múzeum egy nyolc 8 gramofonból, 12–13 patefonból, körülbelül 30 telefonból, 20 rádióból és több mint 700 lemezből álló gyűjteményt vásárolt – szintén Csáky Ernőtől. A tárgyakat a megidézett korok hangulatához illő boltíves teremben állították ki, és a következő év folyamán is meg lehetett tekinteni őket. Végül 2021. február 23-án a lap olvasói újra találkozhattak a mérnök-tanár nevével: ezúttal annak kapcsán írtak róla, hogy Sepsiszentgyörgyön egy olyan intézmény nyitotta meg kapuit, ami tulajdonképpen az általa adományozott, több mint 3500 különböző technikai eszközt számláló gyűjteményre épül. Ez a Sepsi TeleTár; a Háromszék 2021. február 25-i számában megjelent írás szerint egyrészt a hírközlés történetébe nyújt betekintést, másrészt a Székelyföldön elérhető hírközlési eszközöket hivatott átmenteni az utókor számára.

Az említett újságcikkek nagyjából negyven évet fognak át, és talán nem túlzás kijelenteni, hogy majdhogynem egy teljes emberöltőn át tartó szenvedélyről tanúskodnak. A teljes képhez azonban hozzátartozik, hogy Csáky Ernő, aki szerzői és gyűjtői minőségében, illetve mérnök-tanárként tűnik fel a lap hasábjain, katonai főiskolát végzett, és 1966–1999 között hivatásos tisztként szolgált a román hadseregben. Az itt közreadott szöveg, amely egy 2022. október 5-én rögzített beszélgetés alapján került lejegyzésre, főként e katonai pályafutásra fókuszál. A lejegyzés során a lehetőségekhez mérten igyekeztem ragaszkodni az élőbeszédben elhangzottakhoz, azonban a kérdések – részben közös megegyezés alapján, részben pedig azért, hogy ne törjék meg az elbeszélés lendületét – kimaradtak a közlésre szánt változatból. (Magyarosi Sándor)

1944. július 22-én születtem Bögözben, Udvarhely mellett egy pár kilométernyire. Édesapám, Csáky János erdészként dolgozott, és

igazgató is volt egy erdészeti szakiskolában. Édesanyámat Annának hívták, ő háztartásbeli volt. Egyetlen testvérem volt – egy húgom –, ő sajnos már meghalt.

Tanulmányaimat a szülőfalumban, Bögözben kezdtem el 1950-ben, ahonnan előbb Oklándra, majd Barótra kerültem. Ezt követően – 1962–66 között – Nagyszebenben tanultam a tiszti főiskolán, az 1970-es évek végén pedig Brassóban szereztem mérnöki diplomát.

A katonai pályával úgy kerültem kapcsolatba, hogy az érettségi előtt tisztek jöttek a baróti iskolába a Comisariatról¹, hogy tiszti vagy altiszti iskolákba toborozzanak növendékeket a végzős tanulók közül. Egy barátommal együtt én is jelentkeztem a tiszti főiskolára. A felvételi vizsga nagyon kemény volt. Annyit még el kell árulnom, hogy én akkor románul nagyon keveset tudtam – bună ziua és mulțumesc, és ezzel végeztem –, ráadásul még ezeket a szavakat is jó magyar hangsúllyal ejtettem ki.² Mentségemre szolgál, hogy a baróti román tanárunk is elég gyengén beszélt a román nyelvet: a tízéves érettségi találkozók alkalmával szeretett volna valamit mondani románul, de elég nehezen lehetett megérteni, mit is akar. De visszatérve a főiskolára: saját kérésemre magyar nyelven felvételizhettem. Ez 1962-ben történt; vajon ma lehetséges volna, hogy valaki magyarul felvételizzen egy román katonai tanintézetbe? (Tiszti főiskola egyébként ma már nincs is, talán csak tiszti iskola van). Egy magyarul jól beszélő mérnök százados vizsgáztatott. Fizikából, kémiából, matekból nagyon jó voltam, sikerült is a felvételem.

Az első év folyamán románul is elég hamar megtanultam: az osztálytársaim nagy odaadással tanítottak, figyelemmel kísérték a fejlődésemet, és senki nem gúnyolt ki a gyenge romántudásom miatt. (Egyébként volt még nyolc másik magyar ajkú osztálytársunk is, de ők eleve is jól tudtak románul). Ilyen értelemben problémám nem volt – a többiek hamar megnyerték a bizalmamat, és én is az övéket. Kitűnően ment a barátságunk a négy év alatt, mi több, még most is megszervez-

1 Comisariat militar (román) – olyan adminisztratív egység vezetése, melynek feladata a hadkötelesek besorozása és behívása, illetve a hadköteles korú lakosság nyilvántartása.

2 Bună ziua – jó napot; mulțumesc – köszönöm (román)

zük időről időre a hagyományos találkozókat. Ezek alkalmából sem a politika, sem a magyarok nem szoktak szóba kerülni.

A főiskolára körülbelül hatvannyolcan jutottunk be. Az első év során húsz-huszonöt növendék lemorzsolódott: egy részük azért bukott ki, mert nem voltak képesek teljesíteni a tantárgyi követelményeket. Innen még nem mérnökként kerültünk ki, de önszorgalomból sokunk végzett valamilyen civil vagy katonai egyetemet. A többség – majdnem 90% – mérnöki diplomát szerzett, és a hadsereg különböző műszaki alakulatainál töltöttek be meglehetősen magas beosztásokat. Jómagam is ehhez a többséghez tartozom.

A főiskolára úgy érkeztem meg, hogy semmi katonai tapasztalatom nem volt, még talán katonákat se láttam életemben. És akkor bekerül az ember egy ilyen Mária-Terézia idejében épített kaszárnyába, amilyenek Szebenben vannak, méteres vastagságú falakkal... Az első nap az altisztek, akik velünk foglalkoztak, felöltöztettek, mindenki megkapta az egyenruhát – erre nem lehetett panasz. A kiképzést-oktatást, amiben részesültünk, úgy kell elképzelni, mint általában az egyetemi tevékenységet. Az órák ötven-, a szünetek tízpercesek voltak. Persze volt azért lövészet, volt instrukció de front – magyarul alaki kiképzés – is. Az első évben főleg katonai, szakmai és elméleti ismereteket sajátítottunk el. Mivel mi híradósok – transmisionisti – voltunk, az akkor használatos távközlő eszközöket kellett megismernünk. Híradós tisztek lettünk, vagyunk, és azok is maradunk, mert amit akkor megtanultunk, az a szívünkhöz nőtt. Később kiképzőtisztként ezt a tudást kellett átadnunk a katonáknak is.

Az ellátás elsőrangú volt, három fogásos ebéddel. Minden héten volt fürdés és szauna, egyszer egy héten pedig tiszta fehérneműt és

*A nagyszebeni katonai főiskola
növendékeként 1963-ban*

ágyneműt – két lepedőt és párnahuzatot – kaptunk. A hálónkat mi takarítottuk, de ott olyan tisztaság volt, a parketta is úgy nézett ki, hogy a légy elcsúszott rajta. Rend, fegyelem volt, és ezt mi természetesnek vettük. Húszan aludtunk egy hálóban, vagyis egy teljes tanosztály-szakasz – románul pluton. (Az évfolyamunk növendékeire három-négy háló jutott, egy-egy évfolyam alkotott egy századot.) Közös volt a mosdó és a WC, megfelelő számú fürkével. Kitűnő minőségű egyenruhával láttak el bennünket, az oktatás pedig színvonalas és ingyenes volt. Egyszóval: civilizált körülmények között tanultunk-éltünk.

Az év első vakációja februárra esett, és nyáron – júliustól szeptemberig – volt a nagy vakáció. Hétfévenként volt kimenő – szombaton és vasárnap egypár óra –, negyedévtől pedig hétközben is egyszer. De szigorúan kilépőjeggyel – ennek románul билет de voie a neve –, amit a századparancsnok írt alá. A parancsnokaink komoly felkészültségű tiszték voltak, jó emberismerők, valódi pedagógusok. Olyan, hogy késve érkezz vissza a kimenőről, nem fordulhatott elő. Azokat, akik nem tartották be a belső rendszabályzatot, eltávolították az iskolából, de az első év után már inkább csak akkor maradt ki valaki, ha beteg lett; abban az esetben el kellett hagynia az iskolát. Kivétel nem volt: olyan közösségben éltünk és tanultunk, ahol rend volt, mi pedig szerettük a rendet, és jól éreztük magunkat.

1962 szeptemberében kezdtünk a főiskolán, és '66-ban, egy nagyon szigorú szakmai államvizsgával fejeztük be tanulmányainkat: négyévi kemény oktatás-kiképzés után augusztus 23-án elnyertük a hadnagyi rangot. A főiskola ideje alatt volt minden évben három hét, mikor bennünket, növendékeket elosztottak különböző katonai egységekhez gyakorlati tevékenységre. Először csoportfelelős – rajparancsnoki – beosztást kaptunk hat-hét emberrel, akiket oktatnunk kellett, később szakaszparancsnokok lettünk. Az egységeknél megbecsültek bennünket. A hadnaggyá avatást a főiskola parancsnokságának az udvarán, a nagy kiterjedésű betonozott gyülekezőtéren (platou de adunare) rendezték meg. Ezt egy dísz-, pontosabban búcsúebéd követte, majd mindenki megkapta a bőröndjét, amiben a gatyától elkezdve a lepedőig minden volt. Fel voltunk staférungozva. Ezzel léptünk ki az életbe, emellett pedig rengeteg tudással és nagyon sok tervvel. Mert aki megkapta a hadnagyi rangot, annak már komoly szándékai voltak.

Fiatal hadnagyként (balról a második) 1968-ban

A kihelyezési ceremóniára szintén Szebenben került sor. Az egész évfolyam (század) összegyűlt egy nagy terembe; itt azoknak az egységeknek a nevét, ahol volt szabad hely, kiírták egy táblára. Először az választhatta ki, hogy hová kerüljön, akinek a legjobb volt a tanulmányi átlaga. Akkoriban a legtöbben Bukarest felé húztak. Utána jött a tanulmányi átlag szerinti második, és ez így ment, míg mindenkinek lett helye. Nyilván minél hátrább volt valaki a sorban, annál kevesebb hely közül válogathatott. Én Sepsiszentgyörgyöt választottam. Ez egy nagyon erős hegyvidéki laktanya volt akkoriban: a mi területünk az Ojtozi-szorostól egészen a Fogarasi-havasokig húzódott.

A tizenkét év alatt, amíg ott szolgáltam, gyalog végigjártuk a Kárpátok vonulatát. Első éveken szakaszcsoportparancsnok voltam hadnagyi rangban, utána több évre rá századparancsnok lettem – akkor már elvégeztem az egyetemem, és arra készültem, hogy szakképzett hadmérnöként átmenjek Bodokra. Némi plusz szabadidő különösen fontos volt az egyetemi évek alatt, és ilyen szempontból nagy segítségemre volt a vezetőség, az akkori tisztikar – most is szeretettel gondolok vissza rájuk. Nem kritizáltak, békén hagytak; csak éppen ne legyen fegyelmi kihágás a században vagy a szakaszban. Nem is volt probléma,

ők pedig elnézték, hogy elmenjünk fél órával hamarabb. Futás a vonatra, be Brassóba, este tíz-tizenegy órakor vissza – így teltek a napjaim.

A híradó század a hegyivadászkoknál három szakaszból állt: az elsőbe tartoztak a rádiótávírdászok, a másodikba a telefonosok, a harmadik szakaszba az alegységekből kiválasztott kiskatonák. A célunk az volt, hogy egységesítsük a beszédüket, a viselkedésüket, a technikai ismereteiket. Itt ugye az a titok, hogy ismerjük fel egymást rádión keresztül is. Különböző ez a legjobb kódolás, amikor már a hang után felismered, hogy kivel beszélsz. A híradós mellett természetesen gyalogsági kiképzést is kaptak: olyan nem volt, hogy egy híradós katona ne tudjon lőni, ne bírja a menetelést, ne ismerje a katonai rendszabályokat. Hathónaponként vonultak be akkoriban az újoncok, én pedig kiválasztottam közülük azokat, akikről úgy gondoltam, hogy jó rádiós lenne belőlük – vagyis tulajdonképpen az újoncok javát. A feltétel az volt, hogy az illető jól tudjon morzézni, beszélni, tiszta hangja legyen. Ezek után következett a beöltöztetés és az igen kemény kiképzés. Legtöbbször

Csáky Ernő (jobb oldalt) a hegyekben tartott egyik hadgyakorlat idején

terepgyakorlatra mentünk, rádióztunk, de azért nálunk is voltak lövészetek és különféle egyéb katonai gyakorlatok.

Említettem, hogy körbejártuk a Kárpátokat. Ez úgy nézett ki, hogy bizonyos időközönként sor került egy-egy megjátszott támadásra vagy védekező hadműveletre. Ilyenkor az ezreddel kellett hogy menjen a híradó századunk is: mi teremtettük meg a kapcsolatot az alegységekkel és a parancsnoksággal rádión vagy telefonon keresztül. Amikor egy híradós katona elindult a hegyekbe, szegény valahogy így nézett ki: a hátán volt a tíz-, tizenöt- vagy húszkilós rádió, elől a hátizsák (megrakva mindazzal, amiye kell hogy legyen egy kiskatonának), a géppisztoly a jobb vállán, a tölténytár üresen szintén jobb oldalt, a gázálarc hátul, és amit még cipeltek ezek a szerencsétlenek – míg a gyalogos katona egyebet nem vitt, csak a hátizsákját és a géppisztolyát. Hát ez éppen elég volt nekik. Úgyhogy én nagyon-nagyon kemény fizikai kiképzésben kellett hogy részesítsem őket, nagyon kemény instrukciót kellett hogy végezzek velük, hogy kellőképpen edzettek legyenek, és hogy a kinti gyakorlatok ideje alatt ne az én hátamra kerüljön a rádió. Mert előfordult olyan is, hogy a végén én vittem a készülékeket. Volt katona, aki majdnem önkívületi állapotba esett, annyira kimerült, s olyankor

Hegyivadászok valahol a Kárpátokban

nincs amit csinálj egy emberrel. Egy alkalommal a Rétyi Nyírnél jöttünk haza a hegyekből. Szünetet adtam nekik, leültek egy páran a sánc szélére – zuhogott az eső, felhőszakadás volt –, aztán a szünet végén nem lehetett őket felkelteni, annyira fáradtak voltak. Olyan is volt – most is előttem van –, hogy egy-egy katona menet közben elaludt. Tudod, mit jelent, hogy aludt? Rogyadozott a lába, a feje járt így előre-hátra, s ment. Nem esett el, ment. Mindig igyekeztem, hogy úgy képezzem ki a katonáimat, hogy amikor elérünk a hegyekbe (kihelyezésre vagy hadgyakorlatra), akkor nekem ne legyen dolgom. Nem a tiszt feledata, hogy ő dolgozzon a rádióval, ezt a katona kell hogy csinálja. A tiszt összességükben kell hogy lássa a dolgokat. Na, ilyen volt a hegyivadászoknál.

A gyakorlatok, amiket említettem, megjátszott harci helyzetek voltak, amelyekre először a szakaszok között, utána a századok között, végül pedig az ezredek között került sor. Hozzánk tartozott Vidombák, Brassó, Predeál, a későbbiek során pedig Csíkszereda is. Az itteni alakulatokkal vagy megütköztünk valahol, vagy egyesültünk és megtámadtunk egy elképzelt ellenséget, amelyik csak a térképen létezett. Egy-egy ilyen gyakorlat akár tíz napig is eltartott.

A tiszti főiskolán nagyon sok olyan kiképzőtisztünk volt, akik részt vettek a második világháborúban. Ők aztán tudták a dolgukat. Eleinte orosz fennhatóság alatt voltunk, tehát orosz tisztek ellenőrizték a programunkat, felülvizsgálták az óráinkat, a gyakorlatokat. 1963–64-ben szakítottunk az oroszokkal, de az a szigor, ami az orosz hadsereget jellemezte, utána is sokáig megmaradt. Orosz volt a technikai felszerelésünk is, mégpedig olyan minőségű, hogy amikor a kapcsolat nem működött két egység, két rádió között, rögtön tudtam, hogy nem a készülékekkel van a baj, hanem a bakákkal, akik kezelik őket. Az aleggységeknél használt technikából egyébként sikerült átmentenem egyet-mást ide a gyűjteménybe is.³ Ha tehát valami nem volt rendben, nem kezdtük döngetni a rádiót, mint ahogyan az a televíziókkal sok esetben megtörtént, ha elromlottak: kettőt ütöttünk a tetejére, és azzal elindult a készülék. A rádiónál ilyen nem volt. A technika, amivel fel voltunk felszerelve, végigjárta a háborút: olyan nem volt, hogy ne

3 A Sepsi TeleTár gyűjteményéről van szó.

működjön, Nem vagyok oroszimádó, de ez az igazság. Persze az sem mindegy, hogy a rádióval hova telepedsz le. Előfordul, hogy csak direkt lehet kapcsolatot teremteni – rálátással – nagyon nagy távolságra. Ha a térképen látod, hogy ez is, az is egy ötszáz méteres csúcson van, biztos a kapcsolat. Amikor viszont a két rádió közé beékelődött egy hatalmas hegylanc, akkor meg lehetett kérdejelezni a kapcsolatnak a stabilitását. Az elektromágneses hullámok egy része úgy viselkedik, mint a pingponglabda: egyik csúcstről a másikra pattoghatnak (ez természetesen függ a hullámhossztól is), és végül akár el is érhetik azt, akit el kell hogy érjenek, ez azonban az ideális eset.

Amikor a tiszti főiskolára bekerültem, még a fegyverek is orosz gyártmányúak voltak. Első évben PPS géppisztolyunk volt – románul pepeszének ejtik a nevét –, többek közt ezt a típust használták a háborúban is. Nagyon veszélyes fegyver – kis távolságra, közelharcban halálos. Utána jött az SZKSZ – románul szekásze –, az a szuronyos karabélyszerűség, a Kalasnyikov elődje, és végül, két-három évvel

Kiképzőként a hegyivadászoknál

később ezt váltotta a Kalasnyikov. Ez az utóbbi közelharcra és nagy távolságra is alkalmas: 2-300 méterről egy akkora célt, mint egy ember, biztosan el lehet találni vele. Nagyon jó gyalogsági fegyver.

Aztán a hetvenes években Ceaușescu kiadott egy direktívát, hogy a híradótechnikát a román mérnöki karnak kell elkészítenie, ugyanakkor azonban az aranyat ki kellett spórolni a félvezetőkben. Hát olyan nincs, hogy arany ne legyen a félvezetőkben: az így gyártott rádiók már nem is igazán bizonyultak üzembiztosnak. Van belőlük itt a gyűjteményben is; már nem használnak ilyeneket a hadseregben, úgyhogy nyugod-

tan kiállíthattam őket. Legtöbbnek az akkumulátor a problémája; sajnos mind az orosz, mind a román akkumulátorok elvesztik a kapacitásukat, ha pedig kimúlnak, vége a készüléknek: már nem gyártanak belőlük újakat. Most az amerikai technika a legjobb, bennünket is ők látnak el ilyen jellegű felszereléssel.

Amíg kiképzőként dolgoztam a hegyivadászoknál, a katonákkal kapcsolatban nagyjából ugyanazok a dolgok történtek meg minden ciklusban – vagyis egy-egy új ciklusnál sok újdonság nem fordult elő. Már az elején kijelentettem: itt ivászat nincs, de azért előfordult, hogy a szülők kedvességéből szeszes italt hoztak be a gyerekeiknek. Az ilyen pálinkát elkoboztuk, és a katona jelenlétében elöntöttük. De azokban az időkben más volt a hangulat: a katonák is beleadták magukat a foglalkozásokba, élvezet volt velük dolgozni. Az egyik szaki például, aki most önkéntesként dolgozik a TeleTárban, nálunk volt katona. Szilvásinak hívják, és véletlenül találkoztunk annyi év után. Nem is az én szakaszomban volt, hanem a tűzéreknél, de felismert és megszólított, így került ide. Vagy elmesélnék egy másik esetet: most egy éve történt, hogy egy volt erdővidéki kiskatonám meghalt Olaszországban. Sofórködött, bebújt a kocsi alá, és a kocsi odanyomta. Tíz-tizenöt másik egykori katonámmal találkoztam a temetésén, különböző korosztálybeliekkel. Már ötven-, hatvan- és hetvenéves emberek, de most is úgy éreztük, mintha a tegnap váltunk volna el. Kiképzőként az volt az elvem, hogy egy tiszt végig következetes kell hogy legyen. A kiskatonának megvan a maga feladata, a tisztnek is, és kész.

A hegyivadászokhoz akkoriban inkább a környékről vonultattak be embereket. Ezek ismerték a vidéket, jó hegyi emberek voltak, de különben is: ez volt a politika, és nagyon helyes volt így. Nem hozhattak halászt a Duna-deltából a hegyekbe. A hegyivadászok 70-80%-a tehát Kovászna megyéből került ki. Magát a sepsiszentgyörgyi kaszárnyát még a magyarok építették 1940 és 1944 között. Amint megfigyeltem, más helységeken is vannak ilyen típusú épületek. Szakszerűen vannak megépítve: felül a legénységi hálók, a szakasz- és századparancsnokságok irodahelyiségei vannak, a pincehelyiségben pedig az ebédlő. A mostani előtt egy másik hegyivadász alakulat laktanyája volt, de őket a hatvanas években felszámolták. Ezt követően az épületegyüttes előbb

kiskorúak börtöne, majd C. A. P.⁴ lett, aztán 1965-ben újraalakították az alakulatot. Akkor kerültem én ide, 1966-ban.

Aztán két évre rá, 1968-ban bekövetkeztek a csehszlovákiai események.⁵ Az évente tartandó augusztus 23-ai ünnepségre készültünk éppen, mikor egyik éjszaka riadóztattak bennünket, és a kaszárnyában kellett gyülekeznünk. Mindenki megkapta a fegyverét, de egyelőre éles lőszer nélkül. Újraellenőriztük a rádiókat is. Mozgósításra nem került sor – tehát a tartalékosoknak nem kellett bevonulniuk –, de elrendelték a készenléteket. Hónapokig benn maradtunk a kaszárnyában, és felöltözve aludtunk. A város környékén volt egy nagy lőszerraktár – nem tudom, megvan-e még. Hozták onnan a gyalogsági aknákat, tankok elleni aknákat kocsival, de csak éjszaka. A kaszárnyába bemegy egy sínpár: itt az aknákat vonatra rakták, és küldték ki a határszélre. Altisztek vitték, úgy hiszem, civilbe öltözve. A szállításra is többnyire éjszaka, titokban került sor. Alá volt aknázva akkoriban az egész határ, és a tankokat is beásták, a románok ugyanis elhatározták, hogy megvédik magukat az oroszokkal és azok szövetségeseivel szemben – itt a Varsói Szerződés azon tagállamaira kell gondolnunk, amelyek Romániával szomszédosak voltak. Szerencsére az előkészületek végül fölöslegesnek bizonyultak.

Az egyetem elvégzése után – már hadmérnökként – megpályáztam a bodoki termelő egység vezetését, és meg is nyertem. Ott dolgoztam huszonkét évig. Az ország összes kis teljesítményű tábori telefonját, rádióját mi javítottuk. Komoly személyzet dolgozott ott, modern felszereléssel. A kaszárnyákban szaktermeknek is kellett lenniük: ezek számára szintén mi gyártottuk a bútorokat. Kapcsolatban álltam a helyi gyárakkal, pénz is volt abban az időben: rendeltem a CPL-től⁶ lemezt vagy kész bútort, de a Lemn-Metaltól⁷ és az IMASA-tól⁸ is vásároltunk

4 Cooperativă Agricolă de Producție (román) – mezőgazdasági termelőszövetkezet.

5 1968. augusztus 20-án, miután az Alexander Dubcek pártfőtitkár által meghirdetett reformok nyomán úgy tűnt, Csehszlovákia megpróbál kiszakadni a szocialista blokkból, a Varsói Szerződés tagállamainak hadseregei megszállták az országot. A román haderő nem vett részt az invázióban.

6 Combinat de Prelucrarea al Lemnului (román) – jelentése: fafeldolgozó vállalat; 1989 előtt egy sepsiszentgyörgyi vállalatot is így hívták.

7 Cooperativa Lemn-Metal (román) – sepsiszentgyörgyi fa- és fémfeldolgozó szövetkezet neve 1989 előtt. A szövetkezet bútorokat is gyártott.

8 A sepsiszentgyörgyi nehézgépgyár nevének rövidítéséből keletkezett betűszó (a teljes név románul: Întreprinderea de Mașini Agregate și Subansamble Auto, körülbelüli fordítása: aggregátokat és autóalegységeket gyártó vállalat).

Csáky Ernő (jobb oldalt) 1978-ban. A fotó már Bodokon készült

ezt-azt. A bútorokat mi szereltük össze Bodokon, majd kiadtuk szoknak az egységeknek, amelyek igényelték őket. A tábori telefonok, rádiók javítását szakemberek – mérnökök, katonamesterek és civilek – végezték. Mi tehát kimondottan csak műszaki feladatokat ellátó egység voltunk.

Jó volt itt is: fegyelem volt, tervszerűen ment a tevékenység, nem csak úgy ad hoc. Megkapta mindenki a feladatát, hozzá a megfelelő cserealkatrész-készletet, és a hónap végére el kellett végezni az éppen szükséges javításokat. Mikor ez megvolt, a műhelyfőnökök ellenőrizték a munkát, majd a megjavított-ellenőrzött készülékeket leadták a raktárnak. Jó hír neve volt Bodoknak, jól felkészült szakemberek dolgoztak ott, megfelelő kollegiális kapcsolat alakult ki közöttünk. Azóta eltelt az idő: sajnos majdnem minden hónapban-kettőben valakit eltemetünk, ez pedig nagyon fájdalmas. De visszatérve Bodokra: Bukarestnek az volt a fontos, hogy az egység teljesítse a tervet. Amíg ez rendben ment, nem volt probléma. Ugyanakkor azonban a kontra-informátor tiszték⁹ nagyon figyelték a hangulatot – különösen azért,

⁹ Az interjúalany a román ofițer de contrainformații militare – katonai kémelhárító tiszt – értelemben használja a kontrainformátor kifejezést.

mert a személyzet egy része magyar volt. Ebben az időben a hegyivadászoknál is volt személyzeti nagytakarítás, de direkt nem tették ki a magyarokat: ehelyett azt mondták, a te beosztásod itt megszűnt, kapsz helyet más vidéken. Hát hova menj el harminc- vagy negyvenévesen? A feleséged idevaló, gyereked, házad van, a barátaid is itt vannak... Sokan kijelentették: inkább leszerünk. Ezt akarjátok? Akkor a viszontlátásra! Nagyon sokan kiléptek akkor a hadseregből.

1989 előtt engem is kispertek Rozsnyóra. Kaptak valami nagyon gyerekes, naiv okot, és áthelyeztek. Ceaușescu ráébredt, hogy ahol egy-két magyar van, ott biztos valami készül, ezeket szét kell választani. Én először megmenekültem. Úgy gondoltam, hogy nem lesz kit kihelyezni Bodokra, ide román tiszt nem jön. Tudták, hogy probléma nincs velem, és az egységgel sincs. Hülyék lettek volna ők is, hogy ide tegyenek egy olyan valakit, aki nem ért ezekhez a dolgokhoz, nem bevaló – saját maguknak gyűjtötték volna meg a bajukat. De '89-ben, a XIV. pártkongresszus előtt mégis áthelyeztek Barcarozsnyóra. Mikor megtörtént a változás, 1990-ben a volt munkatársaim kérték, hogy jöjjenek vissza. Került ide a helyemre egy olyan hadnagyocska, akiről egyszerűen azt mondták, hülye, tãmpit. Velem szokva voltak, s azt mondták, jöjjön csak Csáky mérnök vissza. Addig-addig, míg Csáky mérnök visszakerült. Nekem is konveniált; aztán nyugdíjba is innen mentem.

Mi volt a helyzet Rozsnyón? Egy százados volt az én felettesem, egy kimondottan pökhendi és antipatikus valaki: ő mindenkinél mindent jobban tudott. Aztán egy ilyen emberrel próbálj érintkezni. Elszigeteltem magam tőle, többet nem tárgyaltam vele, s éltem a napjaimat, míg aztán visszakerültem. Ő százados volt, én rangidős alezredes, bár mind a ketten mérnökök voltunk. Én vezettem Bodokon azokat, akiket vezettem; ezzel szemben Rozsnyón bekerültem egy irodába, és úgy ültem ott, mint egy kiségér. Aztán jöttek a '89-es események. Azt sem tudtam, hogy kiben lehet bízni – hogy magyarként nehogy hátulütője legyen a dolognak valakik részéről. De nem volt probléma. Bekerülsz oda annyi ember közé, ők ismernek – vagy gyanítanak rólad ezt-azt –, de te nem ismersz szinte senkit. Nem mozgósítottak – vagyis nem jöttek be újak, újonnan behívottak, akiket beöltöztettünk volna. Rövid volt az az időszak, mindössze egypár nap. A hadseregnek akkor nem

volt minisztere. A miniszter öngyilkos lett, és nem vállalta senki a felelősséget.¹⁰ Hát ki volt az a hülye, aki vállalni merete volna? Senki se. Hagyták az egységek parancsnokait, hogy ők határozzanak. Engem a milíciára – az akkori rendőrségre – tettek ki mint a hadsereg képviselőjét. Én annyit vettem észre, hogy ezeknek a milicistáknak halvány gőzük sincs a harcokról, közelharcról. Akkor ilyen volt: hogyha támadtak, védekezniük kellett volna. És én köztük voltam mint a hadsereg képviselője. Na most már: azokról is mit tudtam? Semmit. Hogy melyiknek mi a gondolata, a terve. Ekkoriban volt, hogy egy csoport altiszttel megpróbáltuk eltávolítani a szekusokat a városból: kimentünk velük az állomásra, s azt mondtam nekik: öt percen belül menjetek, amerre kedvetek tartja... üljetez vonatra és tűnjetez el, csak ne legyetez itt!

Rozsnyón volt egy kiképző szekus (államvédelmi) egység. Eleinte azok voltak az „ellenségeink”. Ha akkor egy kaszárnyára rálóttek valahonnan, véletlenül is, ezer meg ezer géppisztoly kezdte ontani a tüzét. Miután lejártak az események, feladatul kaptam, hogy szedjem össze a kiadott fegyvereket. Ott volt aztán minden, részeg ember csőre töltött géppisztollyal – na, azt fegyverezd le. De szerencsére, amikor meglátták az egyenruhát, mindenki meghunyászkodott. Sepsiszentgyörgyön viszont a kaszárnya előtt levő tömbházat eléggé meglyuggatták a forradalom ideje alatt. Azt állították, hogy terroristák vannak benne. Hát voltak vagy nem, nem tudom, de hogy pillogtató égőket működtettek, az biztos. Az is biztos, hogy voltak képzett szakemberek, akik ilyen esetre aktiválódtak: felöltöztek, volt fegyverük. Nem tudom, lóttek-e a kaszárnyára, de ezek az égők úgy pillogtattak, mintha géppisztolytűz lett volna. A megijedt kiskatona, aki esetleg még ki se volt képezve, hát az aztán lótt; meg nem állott, amíg a tárban a harminc golyóból nem maradt egy se. Elég volt, ha úgy tűnt, hogy hallja, süvít a golyó a füle mellett.

1999-ben nyugdíjba mentem, elvégeztem még egy egyetemet Brassóban, és tanítani kezdtem a Puskás Tivadar Szakközépiskolában. Már azelőtt is dolgoztam ott óraadó tanárként a posztliciben¹¹, és rájöttem,

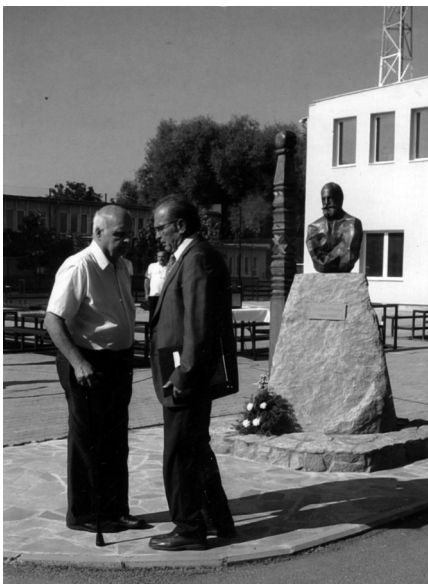
10 Vasile Milea tábornokról van szó, aki 1989. december 22-én főbelótte magát.

11 Posztliceum – érettségi utáni szakképzés.

jobb, ha elvégzek még egy egyetemem. Majdnem nyolc évet tanítottam, míg jött Bocnak az ötlete, hogy aki nyugdíjas, az menjen – vagyis válasszon, hogy a fizetés kell-e, vagy a nyugdíj.¹² Hát én választottam – habár nagyon szerettem az oktatást, és szerettem most is, de maradtam a nyugdíjnál. Elmentem.

Ami a gyűjtést illeti, nálam az már nagyon-nagyon régen kezdődött, még mikor a hegyivadászoknál voltam, de akkor csak hangrögzítő és hanglejátszó készülékeket gyűjtöttem, na meg telefonokat. Később viszont komolyabban is belefogtam a dologba. Az iskolában csináltam

kisebb-nagyobb kiállításokat, bemutatókat; ilyen alkalmakkor a gyerekek mondták: nekünk is van valamilyen készülékünk otthon, édesapám el akarta dobni. Hozzad be, mondom, gyorsan. Behozták, és így gyűltekk össze a tárgyak. Nemrég létrehoztuk a Székelyföldi Hírközlési Örökség Egyesület keretén belül a TeleTárat, s olyan nagy híre lett a sok kiállítás és bemutató után, hogy most már mindennap bekerül ide valami. Az egyesületünk elnöke Tóth-Birtan Csaba, én vagyok az alelnök, és azok, akik az egyesületnél dolgoznak, önkéntesek. Ők azért jönnek ide, mert a technikáért éltek egész életükben, és itt megfelelő környezet van ahhoz, hogy azt csinálják, amit szeretnek. A Puskásban található múzeumban van egy Kristály nevű mérnök, aki műhelyfőnök volt a metrológián¹³ a IAIA-ban.¹⁴ Ezek, akik itt a TeleTárban dolgoznak, szintén tiszteletreméltó emberek: szívvel-lélekkel dolgoznak díjmenten-

Csáky Ernő (jobb oldalt) a sepsiszentgyörgyi Puskás Tivadar Szakközépiskola udvarán

12 Emil Boc román politikusról van szó, aki 2008 és 2012 között volt Románia miniszterelnöke.

13 Mérőműszerek ellenőrzésével és javításával foglalkozó részleg.

14 IAIA – a sepsiszentgyörgyi autóvillamossági gyár román nevéből létrejött betűszó. A gyár neve később IAME-re változott.

sen, bejönnek reggel nyolc-kilencre – javítjuk az eszközöket és készítjük elő őket, hogy amikor lesz az egykori cigarettagyárban helyünk, akkor hozzuk össze a Székelyföldi Technikatörténeti Múzeumot.

A gyűjteményben főként rádiókészülékek, telefonok vannak, katonai és civil készülékek. A katonai rész a Varsói Szerződés országaiban használatos távközlési eszközökből áll össze. Megmentünk hangrögzítő és hangvisszaadó eszközöket, magnókat, lemezjátszókat, vetítőgépeket is. Itt van például a valamikori sepsiszentgyörgyi kábeltévének körülbelül hétszáz szalagja, tehát Sepsiszentgyörgy története az ezredforduló előtt és az ezredforduló után. Amit az ott dolgozók elvittek valamikor a tévétől, azokat a dolgokat most mind visszahozogatták ide. Ebből majd egy stúdiót állítunk össze. A tévé valamikori igazgatója-ügyvezetője, Erdély András is szívvel-lélekkel mellettünk áll, az alapító tagok egyike. Találkozót is szerveztünk az egykori tévéseknek: huszonvalamennyien gyűltek össze a Puskásban, akárcsak egy egyetemi találkozóra. Megörvendtünk egymásnak, filmeket vetítettünk, beszélgettünk.

Volt egy gramofongyűjteményem is, részben az is megvan, másik részét pedig eladtam a Székely Nemzeti Múzeumnak. (Szerveztem három kiállítást; ezek között volt egyéni, és olyan is, amit közösen

A szenvedély (egyik) tárgyával, egy gramofonnal

hoztunk össze.) A múzeumba nyolc készülék került, és vannak ott még patefonok is. A gramofon és a patefon abban különböznek egymástól, hogy a gramofon hangerősítője tölcéses: a magas hangokat a tölcser vékony felében erősítik, a mély hangokat pedig fent. A patefon ezzel szemben hordozható, a dobozában van a mechanikai erősítője. Az általuk megszólaltatott lemez ugyanaz, a 78-as fordulatszámú vastag lemez és a két készülék leolvasótűje is azonos. A gyűjtemény szinte mindegyik darabja különleges. Most már annyira ritkák, hogy nagy értéknek számítanak, de esztétikailag is nagyon szép készülékek. A fő gondot ezeknél a lejátszótű jelenti, ugyanis ha az elkopik, ma már nem gyártanak belőle cseredarabokat. A rugó a másik problémaforrás. Ezek erős acélrugók, olyanok, mint az óra rugója: ha elpattannak, vége a készüléknek. Ha nincs motor, nem működik a lejátszó. Nem forog a lemez.

*Lukasz Koniuszy: Ipari szerkezet, 2022
(70 x 100 cm, rézkarc, foltmaratás)*

Túros Eszter

G7 - STRATÉGIÁK

A megszokottnál több helyszínen startolt október elején a VII. Székelyföldi Grafikai Biennálé. A Hargita, Kovászna és Maros megyei tanácsok, valamint a három megye kulturális intézményei, a Kovászna Megyei Művelődési Központ, a Gyergyószárhegyi Kulturális és Művészeti Központ, illetve a Maros Megyei Múzeum közös szervezésében kétévente megvalósuló rendezvénysorozat, az előző kiadást javarészt virtuális térbe száműző kényszermegoldásokat követően, idén sikerült visszarendezni a válgjárványt megelőző állapotokba. A kiállítások teljes egészükben visszaköltöztek a fizikai terekbe. A biennálé nagyközönségnek szánt kínálata két újdonságot hozott. Egyrészt a G7 törzsanyagát most kettőbe osztva mutatták be az EMŰK - Erdélyi Művészeti Központban és a Csíki Székely Múzeumban, másrészt a hatodik kiadás fődíjasának, a thaiföldi Mettrai Pongchomporn kiállítása mellett, melyet a sepsiszentgyörgyi Lábasházban láthatnak, a MAGMA Kortárs Művészeti Kiállítótérben *A madár él / Baász Imre - tanútörténetek és a nyomtatás gondolata* címmel rendeztek kiállítást Miklósi Dénes és Koter Vilmos képzőművészek a MAGMA munkatársaival együttműködve.

A előző kiadás fődíjasának kiállítást rendezni már 2012 óta szokássá vált. A biennálé nyitóeseménye volt a thaiföldi Mettrai Pongchomporn munkáinak bemutatása, aki különböző grafikai tehcnikákat ötvözve, a rézkarcot szitanyomással, chine-colle nyomással kombinálva hozza létre variánsait. A bangkoki Silpakorn Művészeti Egyetemen tanult, mindössze 25 éves grafikus kiállítása a thaiföldi uniformizált oktatási rendszer erőteljes kritikája.

A Baász Imre szellemi hagyatékára, annak alkalmazott jellegére koncentráló magmás kiállítás a Baász-tradícióhoz kapcsolható kortárs művészek bevonásával készíti el a művész portréját. Ily módon a biennálé visszakanyarodott ahhoz a kezdeti célkitűzéshez, amelyet megálmodója, a néhai Siklodi Zsolt képzőművész (1966-2017) fogalmazott meg, és amely nemcsak egy nemzetközi szintű kortárs grafikai

platform megteremtéséről szólt, hanem a hazai gyakorlatok mind szélesebb kontextusba való helyezéséről, ezáltal pedig a régió grafikai törekvéseinek nemzetközi trendekbe történő kapcsolódásáról. A Baász-kiállítással ez a kettős cél látszik kissé kiegyensúlyozódni.

A G7 – VII. Székelyföldi Grafikai Biennálé felhívására 62 ország 844 alkotója több mint 2000 alkotást nevezett be. A kiállításokra 303 munkát válogatott be egy nemzetközi zsűri. Ezek a grafikák a biennálé katalógusában is megtekinthetők. Az alkotások felét, a díjazott alkotások nagyrészével Sepsiszentgyörgyön, az EMÚK – Erdélyi Művészeti Központban mutatták be díjazással egybekötött, ünnepélyes keretek között. Az törzsanyag másik fele pedig Csíkszeredába került.

A G7 mérföldkő a biennálé történetében, hiszen ahogy azt kezdetektől fogva vártuk, végre Csíkszeredába is megérkezett, nem utólag és mellékesen, hanem már-már egyenrangú helyszínéként a székelyföldi együttműködés jegyében megálmodott rendezvénysorozatnak. A csíkszeredai kiállítással, annak a Mikó-vár nagykiállításokra berendezkedett termeiben való elhelyezésével pedig az itt működő Csíki Székely Múzeum is új korszakához érkezett. Teret nyitva a kortárs képzőművészeti törekvéseknek, tudomást véve azok létezéséről, fontosságáról és jelentőségéről, egyre inkább beemeli azokat a múzeumi kiállítások sorába, a múzeumi tevékenységek közé, ily módon is közelebb kerülve egy, a közösség igényeire érzékeny, nyitott múzeum megvalósulása felé.

A világiárvány kulturális életet is felforgató tapasztalata, annak a biennálét is átmenetileg virtuális térbe száműző kényszere után nem volt olyan természetes a toábbblépés. Ferencz S. Apor, a biennálé kurátora olyan stratégiát választott, ahol éppen a kiútkeresést jelölte meg hívószóként: a szokatlan helyzetekhez való alkalmazkodást, a problémamegoldást, amely az utóbbi időben mindannyiunkat érint. A stratégia különböző értelmezései, szintjei és változatai rajzolódnak így ki. A témamegjelölés pedig nem teherként nehezedik a kiállított munkákra, sokkal inkább kapaszkodóként, viszonyítási pontként működik, tág teret hagyva az egymástól gyakran nagyon távol eső kifejezés-módoknak is.

A felhívást olvasva Szyvetlana Alekszijejics egyik interjúalanyának visszaemlékezése jutott eszembe arról, hogy a lágerekben a művészeknek és a papoknak sokkal nagyobb esélyük volt túlélésre az alkotásnak és az imának köszönhetően. A stratégia nemcsak egy lazán kezelhető témája a biennálénak, hanem lényege az alkotásnak, egyfajta kiút, menekülési útvonal olyan helyzetekben, amikor a lét a tét, még ha ez kissé patetikusan hangzik is.

A stratégia kifele is működik. A szervezők és nézők számára kapaszkodót adhat ennek a hatalmas anyagnak az összefűzésére, behatárolva egyfajta értelmezési mezőt. Kurátori feladat a kitöltés módja, a figyelem terelése. Mi pedig ebben a keretben mozogva alakíthatjuk egyéni útvonalainkat, tehetjük személyessé és közelivé a kiállítás terében formálódó „nagy” történetet.

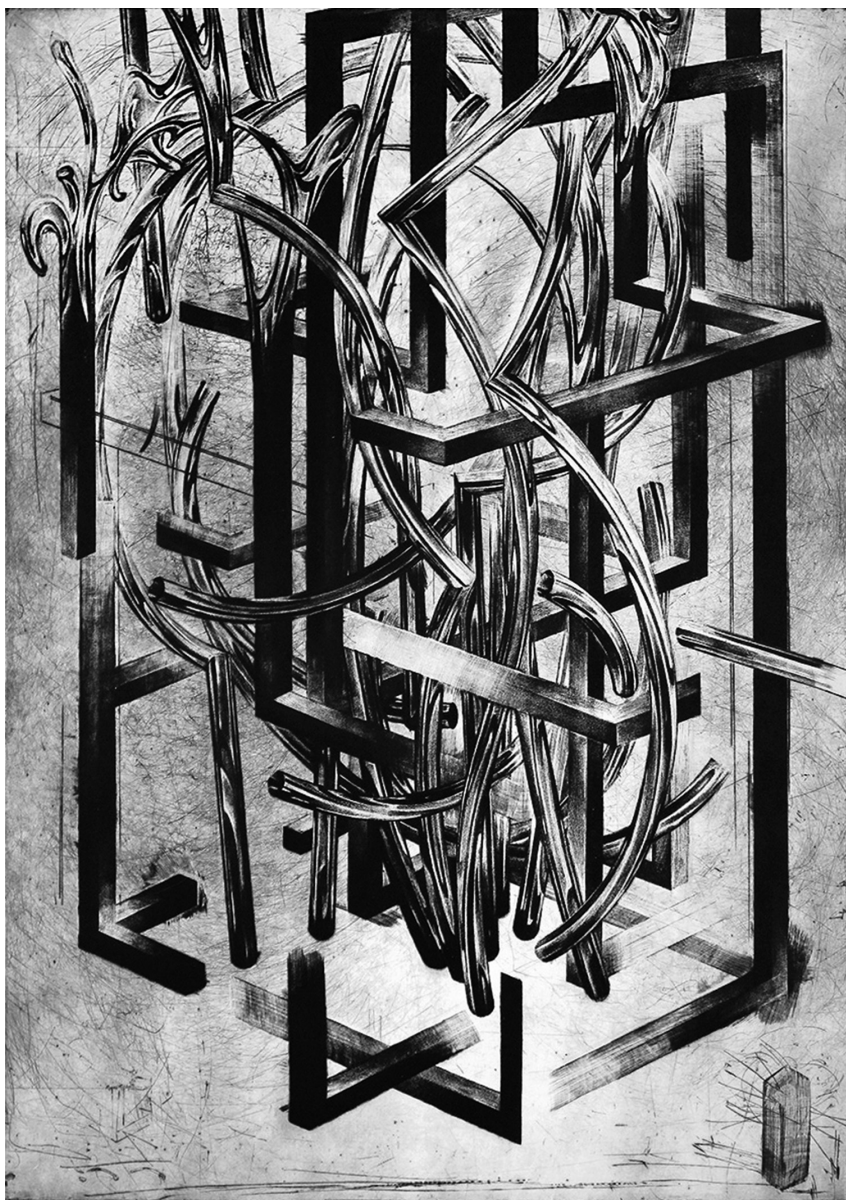
A hagyományos és digitális, illetve kísérleti grafikai eljárások lekülönfélébb változatai kiállításról kiállításra, teremről teremre, kint-ről befele haladva mélyítik az értelmezések lehetőségeit. Úgy illeszkednek egymás mellé a mind technikailag, mind tartalmilag és kulturálisan egymástól távol eső megnyilvánulások, hogy közben egy nagyon árnyalt képet kapunk a kortárs grafikai irányvonalakról, egy kivételesen gazdag látéleletet, amilyennel csak nagyon ritkán szembesülhetünk a művészeti centrumokon kívül eső vidékeken. Akárcsak a korábbiakban, nyilván most is a magyar, a román, valamint a lengyel grafikai jelenlét a leghangsúlyosabb. Rögtön ezután a távol-keleti vonalat emelhetnénk ki, de mellettük a világ legkülönbözőbb tájairól szerepelnek alkotások a kiállításon. Az erdélyi, székelyföldi grafikusok jelenléte jól érzékelhető, még egy különdíjat is sikerült kiérdemelni, ám visszatekintve az előző évadokra, mintha csökkenne az érdeklődésük. Ez utóbbi nemcsak a szakmai érdeklődésre, a részvételre vonatkozik, hanem a biennálé látogatottságára is. Ennek sokféle oka lehet, köztük a megszokottá válással. Bár látszólag mind izmosodik a biennálé, világszinten egyre többen jelentkeznek a felhívásokra, egyre nő a résztvevő országok száma, egyre magasabb a színvonal, annak a helyi közösséggel, közösségekkel való kapcsolata kevésbé nyilvánvaló. A Baász-kiállítás, a múzeumpedagógiai foglalkozások, a különböző társult rendezvények éppen ezt a kapcsolatot hivatottak fenntartani,

viszont az, hogy a biennálé helyi beágyazottsága szervessé válhasson, még nagyon sok és sokféle oda-vissza kapcsolódást feltételez.

Elvont formák, struktúrák és szerkezetek képei adják a kiállítások kiindulópontját. A rend, a határok különböző megjelölései adják az alaphangot, ahol ipari hatású vázak és szerkezetek, a káosz nyomai, a belakott rend, az otthonosság foszlányai, az útvesztőként és kiútként is működő labirintusok, a gyerekkor éles emlékei, az élet ismerős terei, kötések és oldások, ismétlődések, ciklikusság, feszes szerkezetek és organikus formák keretezik mozgásterünket. Ide kapcsolhatók a személyes történetek, a test, a magány képei, a nehezen megközelíthető, nagyon érzékenyen megformált egyszemélyes terek. Tovább haladva, a külső és belső terek feszültségeiből rajzolódnak ki a cselekvés képei, melyek lényegében az élet, életünk képei, a legaktuálisabb és legszorongatóbb kérdésekkel. Személyes küzdelmek, stratégiák, működésmódok. Lélegzetvételnyi kilépések egy útvesztőből.

A BIENNÁLÉ DÍJAZOTTJAI:

- A biennálé fődíja: Nastazja Ciupa (PL)
- Nagy Imre-díj: Anna Trojanowska (PL)
- Plugor Sándor-díj: Janne Laine (FI)
- Nagy Pál-díj: Vimomnarn Khanthachavana (TH)
- Baász Imre-díj: Shanatya Tahpor (TH)
- Magyarország Csíkszeredai Főkonzulátusának díja: Agnieszka Cieślińska (PL)
- Partium Díj a Partiumi Keresztény Egyetem részéről: Siklódy Fruzsina (RO)
- Eszterházy Károly Egyetem díja: Miklós Kelemen (HU)
- Magyar Képzőművészeti Egyetem díja: Goran Trickovski (BG)
- Pulzus Művésztelep díja: Cătălina Nistor (RO)
- MAMŰ Társaság díja: Kovács Csonga Anikó (SK)
- Gyergyószárhegyi Művésztelep díja: Dobó Bianka (HU)

*Tomasz Winiarski: Perpetuum mobile CVII B, 2020
(70 x 100 cm, hidegtű, mezzotinto)*

KICSID HONVÉDJEI

– Csinta Samu beszélgetése Kicsid Gábor kétszeres világbajnok,
kétszeres olimpiai érmes kézilabdázóval –

Hetvenöt éves kora ellenére mostanában csak azért lassult le kissé a mozgása, mivel nemrég esett át két, gyors egymásutánban végrehajtott gerincsérvműtéten. Napjai nagy részét amúgy brassói házában teraszán, illetve a kertben tölti, hacsak nincs otthon a szülőfalujában, a felső-háromszéki Imecsfalván, vagy nem fogja valamilyen víz partján a pecabot végét. Minden idők egyik legjobb romániai kézilabdázójával, Kicsid Gáborral beszélgettünk.

– Minek köszönheti Önt a romániai kézilabdázás, illetve az erdélyi magyar sportélet: a véletlennek vagy az élénk imecsfalvi kézilabdaéletnek?

– Mindenekelőtt a sok munkának és az önbecsülésnek, de az azért egy későbbi fázis. Az ötvenes években Imecsfalván csak futballoztak a gyerekek, a falusi élet, a mindennapos fizikai munka azonban akaratlanul is hozzájárult a későbbiekben mindenki által megcsodált erőnlétemhez, fegyelmettségemhez, céltudatosságomhoz. Különösebb szülői ösztökélés nem ért, más világot éltünk, amelyben elsősorban a háború utáni talpra állás volt a cél. Apám a csíkszeredai gimnáziumban érettségizett, majd Budapesten a Ludovika Akadémián végzett – ma is őrzöm az ott szerzett magyar tiszti gyűrűjét. A kicsi magyar világban Háromszékre helyezték leventeoktatónak, a háború vége felé orosz fogságba került, de sikerült megszöknie, és kalandos utakon szekéren jött haza Budapestről Imecsfalvára.

– Ahol a ludovikás múltja bizonyára hosszasan elkísérte...

- Nem, ezt érdekes módon megúsza, miután a háborút követő legelső időkben a román hatóságok által kibocsátott katonakönyvbe a magyar katonai rangjával vezették be. Itthon gazdálkodni kezdett, adott pillanatban több mint 20 hektáron dolgozott, illetve dolgoztatta a család valamennyi tagját. Fel is került vele a kuláklistára, a kollektív gazdaságba soha nem állt be, viszont a kulák gyerekek nem járhattak gimnáziumba. Imecsfalva akkoriban a Magyar Autonóm Tartományhoz tartozott, Brassó viszont nem, és apám úgy gondolta, hogy „kuláksága” ott nincs annyira szem előtt, így aztán előbb Béla bátyámat, ötödiktől pedig engem is oda íratott iskolába. Rendszeresen bejárt a Cenk alatti piacra, eladta a magával hozott tyúkot, tojást, zöldséget, a bevételből pedig kifizette a bentlakásunkat.

- *A katonatiszt édesapa mellett az élet is katonás volt?*

- Szigorú, de igazságos és biztonságos körülményeket teremtett, amelyben mindenkinek megvolt a maga feladata, viszont ő is mindent előteremtett, amire a családnak szüksége volt. A kiszabott munkát el kellett végezni, a mindennapjainkat a katolikus hit parancsszavai mentén, az idősebbek iránti tisztelet jegyében éltük – minden kihágásnak következményei voltak, testi fenyítés követte azokat. Ugyanakkor soha nem felejttem, ahogyan édesapám a szülőföldről beszélt, azt mondta, Háromszék és Hargita megye a világ legszebb és leggazdagabb vidéke. Később, amikor lehetőségem nyílt bejárni a világot, ezek a szavak olyan erősen visszhangzottak bennem, hogy hiába hívtak bárhová, nem tudtak elcsábítani. Pedig az 1970-es világbajnoki győzelmünk után olyan ajánlatom volt Nyugat-Németországból, hogy ma is beleszédülök, ha rá gondolok, de nekem fontosabb volt hazasietni, elmesélni az élményeimet. Emlékszem, a 100 frankos napidíjból vettem egy nagyon elegáns világos ballonkabátot, abban léptem be a kapun. Könnyezve öleltük egymást néhány percig, aztán apám azt mondta: Fiam, vesd le magadról azt a fehér valamit, aztán menj, és trágázz ki!

- *Mindhármukból élsportoló lett. Így igyekeztek kiszabadulni az otthoni vasszigorból?*

- Ez talán így erős, de kétségtelen, hogy nekem a sportolás, az edzések – lehettek bármilyen nehezek és megerőltetőek is – szórako-

zásnak számítottak az otthoni fizikai munkához képest. Brassóban Újsághy Gábor volt a testnevelő tanárunk, hálával emlékszem rá, minden sportágat megszerettetett velünk: jártunk sízni, korcsolyáztunk, úsztunk. Én viszont folyamatosan a labda bűvöletében éltem, arra is képes voltam, hogy titokban másolatot készítsek a hétvégeken bezárt iskolai tornaterem kulcsáról, egyik társammal sötétedésig dobáltunk kapura, kosárlabdáztunk. Akkoriban minden szinten és korosztályban rendszeresek voltak az iskolák közötti bajnokságok, ott zajlott a szelekció, én is így kerültem a brassói sportiskola kézilabdacsapatába. Először kapus voltam, de az egyik mérkőzésen több mezőnyjátékos hiányzott, az edző kiharcolta a kapuból, és a beállós szerepét bízta rám. Azt követően soha többé nem voltam kapus. Az első nagy sikeremet a sportiskolák 1966-os országos bajnokságán értem el, ahol bronzérmet szereztünk. Akkoriban Hansi Möser játéka nyugözött le leginkább, bár Gheorghe Gruia volt a sztár, mivel ő lőtte a gólokat, holott a hatékonysága meglepően alacsony volt. A legtechnikásabb, legszelesebb tudású, lelegegánsabb játékosnak viszont a temesvári születésű Mösert tartottam.

– *Egy több mint ígéretesnek látszó sportpályafutás kezdetén mennyire tűnt fontosnak a továbbtanulás?*

– Nem volt kérdéses, hogy egyetemem fogok végezni. Eredetileg Temesvárra akartam felvételizni az állatorvosira – apám nagy álma is ez volt –, Constantin Jude, a híres edző hívott oda. Közbelépett viszont Eugen Trofin, a Bukaresti Universitatea még nagyobb hatalmú edzője, ő is kiszemelt magának, és elintézte, hogy Bukarestbe menjek, valamint azt is, hogy magyarul felvételizzek az állatorvosi egyetemre. Az írásbeli vizsga nagyon jól sikerült, meg is rostálta rendszeren a mezőnyt, a szóbeli vizsgára azonban nem találtak magyar tanárt, akinek felmondhattam volna a kihúzott tételt. Soha nem felejttem el, a zöldostoros-moszatot húztam ki, amelynek a latin elnevezését tudtam, de fogalmam sem volt, mi a román neve. Mégsem mondhattam, hogy verde bici... Végül valahogy mutogatva elmondtam a tételt a román nyelvű vizsgáztatónak, hetest kaptam rá, amivel simán bejutottam. A felvételi után viszont azonnal jelentkezni kellett az utánpótlás válogatott edzőtáborában, amellyel 1967-ben Hollandiában meg is nyertük a világbajnokságot.

Csakhogy a szövetségnél elfelejtették időben elküldeni az egyetemre a hiányzásaim igazolását, évet kellett volna ismételnem, azt is azzal a kikötéssel, hogy hiánytalanul részt veszek a gyakorlati oktatáson, a boncolásokon. Végül átmentem a Testnevelési Egyetemre, a főiskolás évek alatt pedig az egyetem csapatában játszottam.

- *Két világbajnok csapatban is szerepelt. Melyik volt a jobb?*

- Alig 22 évesen már az 1970-es párizsi világbajnokságon végig a pályán voltam, ahol aránylag könnyen jutottunk el a döntőig, ott drámai küzdelemben győztük le a kelet-németeket. Még fájóbb lehetett számukra a négy évvel későbbi döntő, hiszen akkor saját pályájukon, Berlinben kaptak ki. Az akkori, 1974-es csapatot tartom jobbnak, mert míg Párizsban inkább az egyéni teljesítmények döntöttek, négy év alatt hihetetlenül összeérett a csapat, plusz Birtalan István is felért a csúcsra. Ő korábban is nagyon jól lőtt, kitűnőek voltak a rúgói, viszont nagy hibaszázalékkal célzott, viccelődtünk is vele, hogy az ország címere és a Ceaușescu-kép nagyobb veszélyben van, mint az ellenfél kapuja. Rám minden edző számított a védekezésben, Gunesch-sel és Licuval a világ legjobb védelmét alkottuk, hátunk mögött pedig ott volt a világ legjobb kapusa, Penu, vagy helyettese, Orbán István. Persze a '74-es vb-döntőn is voltak izgalmas pillanatok, néhány perccel a befejezés előtt 12-12-es állásnál hétméterest ítélték a javunkra. Társaim egymás háta mögé bújtak, sem Gunesch, sem Birtalan nem jelentkezett a dobás elvégzésére. A büntetőknél általában elosztottuk egymás között a kapusokat, megvoltak a kedvenceink és a mumusaink. Birtalan például a magyar Bartalisnak vagy a német Schmidtnek nem tudott hetesből gölt löni. Én viszont jól ismertem a német és a jugoszláv kapust. Amíg a kispadtól a hetes vonaláig értem, végigcikázott az agyamon: úristen, mi lesz, ha nem lövöm be? Ha kihagyom, én leszek a bűnbak, a közvélemény engem fog hibáztatni, ráadásul még Kicsidnek is hívnak. Aztán belőttem, majd dobtunk még egy gölt, 14-12-re győztünk, és újra világbajnokok lettünk. Amúgy meg négyszeres világbajnoknak tartom magam, hiszen '67-ben az utánpótlás vb-t nyertük meg, de annak alig volt sajtója. Aztán 1975-ben elsők lettünk a főiskolás világbajnokságon, ahol a szocialista országok csapatai gyakorlatilag megegyeztek a nagy válogatottakkal, a nehézségi fokot

pedig növelte, hogy a vb-kel ellentétben mindenkinek kellett játszania mindenkivel. Ezekben a válogatottakban valamennyi játékos egyetemista volt papíron, én például atomfizikát tanultam. Jó is lett volna érteni hozzá.

- Az 1976-os olimpiai döntő elvesztésével alaposan meglepték a világot, hiszen a szovjet válogatottat korábban mindenhol legyőzték. Mi történt a montreali fináléban?

- A montreali olimpiára valóban favoritként, a legjobb csapattal mentünk ki, de a Dinamo–Steaua rivalizálás elvette tőlünk az aranyat. De nem rajtunk múlt, hogy elmaradt a siker. Meg sem fordult a fejünkben, hogy épp az oroszoktól kaphatunk ki, hiszen korábban Moszkvában is többször simán vertük őket, minden tekintetben jobbak voltunk. Nem lettünk nagyképűek, az történt, hogy Oprea Vlase edző belenyúlt a csapatba, berakott két dinamós játékost, és ezzel megbontotta az addig tökéletes csapategységet. Penu majdnem összeverekedett a mesterrel, hogy mit keres például Grabovschi a pályán, miért nem játszik Kicsid. Öt perc után kiállt a kapuból, és sokáig nem volt hajlandó visszamenni. A hatgólos hátrányt ugyan sikerült ledolgoznunk, de fordítani már nem tudtunk. Mindenkinek nagyon fájdalmas volt, hogy a legjobban várt aranyat nem tudtuk megszerezni. Montreal után kaptak az érmesek első alkalommal személygépkocsit: az olimpiai bajnokok Daciát, az ezüstérmesek Skoda 100-ast, a harmadik helyezettek pedig Trabantot. Cristian Gașu, a csapatkapitány már a döntő előtt elkezdte készíteni a listát, ki milyen színű Daciát szeretne... Amúgy a müncheni bronzérmünket sem tartom rossz eredménynek, ott egyértelműen Jugoszlávia volt a legjobb. Négy éven át ugyanazzal a felállással készültek, verhetetlen csapatot hoztak össze. Szerintem a világ férfi kézilabdasportjában később uralkodó szerb dominanciát igazából akkor alapozták meg.

- Hogyan fogadta az akkoriban már erősen szovjetellenes román pártvezetés a montreali kudarcot?

- A szovjetellenesség elsősorban Nicolae Ceaușescu volt jellemző, ennek igyekeztek megfelelni a többiek. A Montreal utáni fogadáson a főtítkárnak végig a társaságunkban töltötte az időt, a kézilabdások között

dühöngött, ígérgetett, fenyegetőzött, míg a felesége az azon az olimpián berobbanó tornászlaný, Nadia Comănesci dicsőséégében sütkérezett.

- *A sikerei csúcsán lévő román válogatottban több magyar és német származású játékos is szerepelt. Milyen volt az együttélés?*

- Romániában addig volt nagy a férfi kézilabda, amíg a válogatott ilyen soknemzetiségű volt. Az erdélyi származású Cornel Oțelea, a Steaua edzője, korábbi válogatott játékos és későbbi szövetségi kapitány egyenesen azzal poénkodott, hogy addig tart a román kézilabdázás aranykora, míg a csapatokban meg nem jelennek a moldvai játékosok. Az egyik titkunk a csapategység volt, mert ugyan többnemzetiségű volt a csapat, a mai napig érvényes módon egyetlen nagy családot alkotunk, összetartottunk. Soha nem találkoztam a magyar származásomra vonatkozó rossz ízű célzásokkal. Nem engedtünk senkit a közelünkbe férkőzni, még viccelődünk is, ha egy szekus hallaná, miről beszélünk, talán már holnap kivégeznének. Oțelea nagyszerű vezető volt, aki azt mondta: „Én nincs amit tanítsak nektek a kézilabdázásról, mivel mindannyian jobb játékosok vagytok, mint én voltam. Egyetlen dolgom van: a hét csillagot egyé ötvözzem. Ha csapat leszünk, mindenkit megverünk, ha nem, bárkitől kikaphatunk.” Minden szempontból vezetőnek született. Ha kellett saját kezűleg szervezett olyan bulikat, ahol kiengedhettük a gőzt, de előfordult, hogy amikor az edzőtáborba telefonált kétségbeesetten a feleségem, hogy Kinga lányom magas lázzal beteg, Oțelea kapcsolatait kihasználva rögtön telefonált a bukaresti katonai kórház legjobb orvosainak, akik megoldották a problémát. Csoda-e, hogy mi száz százalékkal hajtottunk érte az edzéseken, a meccseken?

- *Hogyan látta saját jövőjét a sportpályafutása befejezése után?*

- Nem foglalkoztatott különösebben, mivel a Steaua és a Dinamo kötelékében sportolók nemcsak kitűnő körülményekben részesültek, de az egyenruhás állomány tagjai is voltak, így biztosítva volt a jövőjük. Én 29 évesen mégis lemondtam a válogatottságot, ám az azzal függött össze, hogy a vezetők – konkrétan épp Oțelea – nem tartották be az ígérteket, és több más kollégával ellentétben nem léptettek elő alezredessé. Miután ez több ígérgetés dacára sem történt meg, azt

mondtam, otthagynom Bukarestet, elkezdtem mozgósítani a kapcsolataimat, áthelyeztettem magam a brassói katonai klubhoz, az ASA-hoz. Abban az időben a téli sportokban romániai nagyhatalomnak számító másik brassói klubnál, a Dinamónál is egy háromszéki, volt világbajnoki érmes, olimpiikon röplabdázó Derzsi Ede is tagja volt a vezetőségnek. De 1989 előtt sem ő, sem én nem lehettünk parancsnokok. Főnököt pártvonalon neveztek ki, a helyettést szakmai szempontok szerint. A rendszerváltozásig voltam parancsnokhelyettes, a forradalom után úgy gondolták, magyar is lehet parancsnok. Századosként jöttem el a Steauától, az őrnagyi, az alezredesi és az ezredesi rangokat a megfelelő vizsgák után kaptam meg. Soha nem volt kenyerem a hajbókolás, a megalázkodás, a talpnyalás, csak egyenlő bánásmódot szerettem volna, megalkuvások nélkül. Amúgy nem véletlenül kerültem a téli sportokhoz, korábban síztem, korcsolyáztam, még sífutóléc is járt a lábamon, testnevelő tanár vagyok. Tíz éven át töltöttem be ezt a funkciót, büszke vagyok rá, hogy létesítmények egész sorát húztuk fel, például a predeali ugrósáncot, hiszen Gyergyótekerőpatakon és Borsabányán akkoriban már nem lehetett síugróversenyeket tartani. Számos székelyföldi sportoló folytatta a pályafutását az ASA-nál. Nem egyszer mondták gúnyosan a hátam mögött: „Du-te la honvezii lui Kicsid”, azaz menjél csak a Kicsid honvédjeihez. Volt eset, hogy a klub 33 sportolójából 30 magyar volt.

- Imecsfalva milyen mértékben van jelen az életében?

- A forradalom után visszakaptuk a földjeinket, de hosszas huzavona után eladtuk az imecsfalvi birtokot, a pénzt meg testvériesen elosztottuk. Apám gyakran megjelenik álmaimban az imecsfalvi ház előtt, de soha nem lép be a házba, talán így akarja jelezni, hogy nem ért egyet a birtok eladásával. Amúgy sűrűn visszajárok Imecsfalvára, a templomba, a temetőbe, segítem az egyházat, pecázok. Nagyon hiányzik a feleségem, sajnos több éve elveszítettem már, így egymagamban örülök a gyermekeim sikereinek, az épp ötéves unokámnak, aki Bukarestben élve is szépen beszél magyarul. A fiam vadászpilóta szeretett volna lenni, de mivel túl magasra nőtt, „csak” ejtőernyős tiszt lehetett, amerikai elit kiképzésben is részesült, ennek ellenére kilépett a hadseregből, jelenleg vállalkozó Bukarestben, orvosi berendezések

forgalmazásával foglalkozik. Lányom Kanadában él, hasonló műfajban dolgozik, remélem, hamarosan ő is hazatér. Béke van bennem, csak azt kellene lassan megszoknom, hogy a testem már nem enged meg annyi mindent, mint régen.

KICSID GÁBOR IMRE a felső-háromszéki Imecsfalván született 1948-ban, iskoláit Brassóban, az Áprily Lajos Gimnázium elődjeiben végezte. A bukaresti Testnevelési Főiskolán diplomázott. Kétszeres felnőtt, egyszeres utánpótlás és főiskolás világbajnok, kétszeres olimpiai érmes, a Steauával kilencszeres román bajnok, és BEK-győztes kézilabdázó. Az ő nevét viseli a kézdivásárhelyi sportcsarnok. Özvegy, két gyermek apja, egy unoka nagyapja.

*Mateusz Patrzyk de Oliveira: Fájó test II., 2022
(70 x 100 cm, foltmaratás)*

A SZÉKELYFÖLD FOLYÓIRAT DÍJAI, 2022¹

ZSIDÓ FERENC: EGY ATLANTISZI SZÉKELY KÖLTŐ

Papp Attila Zsolt Székelyföld-díjához

Szerencsésnek, pontosabban szerencsés plusznak vélem azt, ha egy költőt magánemberként is ismerünk, vagy magánemberként hamarabb ismerünk, mint költőként. Mintha adná magát az ál-ellentmondás, hogy lírai életműre hétköznapi perspektívából lehet a legjobban rácsodálkozni. Papp Attila Zsoltot valamikor a 2000-es évek elején ismertem meg, amikor kollégák lettünk a *Krónika* című napilap szerkesztőségében. Megragadott színes egyénisége, jovialitása, eredetisége, amikor pedig megtudtam, hogy lírával is foglalkozik, azt mondtam magamban, hát persze, ez az ember igazi költői alkat, csakis jó verseket írhat. Aztán elolvastam *A Dél kísértése* című debütkötetét, és megállapítottam, hogy

A díjazottak balról jobbra: Darvasi László, Szabó Árpád Töhötöm, Szabó-Biró Brigitta és Papp Attila Zsolt

1 2022. október 21-én a Székelyföld szerkesztősége Székelyföld-díjjal jutalmazta Papp Attila költőt és Szabó Árpád Töhötöm néprajzkutatót; Székely Bicskarend díjat kapott Darvasi László költő-író; Szabó Gyula-émlékdíjban részesült Szabó-Biró Brigitta író. Az elhangzott laudációk szerkesztett változatait közöljük.

első benyomásom helyes volt: igazi *delejes* költészetet mutatott fel benne.

De maradjunk még az emberi dolgoknál! Habitusában kettősséget érzekeltem: megvolt benne a székelyekre jellemző egyenesség, dara-bosság, de az valami különleges intellektuális eleganciával társult. Aztán megtudtam, hogy a Bánságban, Lugoson született, de Gyergyó-remetén töltötte gyermekkorának nagyrészét, így inkább tiszteletbeli székely ő, aki egyébként (most már) több mint húsz éve Kolozsváron él. Ez a hármasság határozza meg tehát egyéniségét, háromféle lokális identitás tükröződik lírájában, amely így éterivé, földöntúlivá válik.

2009-ben, amikor Papp Attila Zsolt még ígéretes tehetség kategóriájú szerző volt, Lövétei Lázár László a Literán már egyedi, különleges költői világára hívta fel a figyelmet. Idézem Lövéteit: „PAZS-nak is van egy »félvilága«, ahol a lírai hős túszként ücsörög; van egy Ithakája, ahol önmagából teljesen kifordult Odüsszeuszként csak annyit tehet, hogy Pénélopé útrakelését figyeli, miközben a kérdés folyton ott motoszkál benne: »Miféle tájat lehet még belakni, / milyen a hely, hol élni érdemes / – egy vidék, melyen földet ér az elme, / ha végső leszállópályát keres«...”

Nos, azóta Papp Attila Zsoltnak megjelent további három kötete (*Fogadó a Senkiföldjén*, *Vízimozi*, *Az atlantiszi villamos*), ígéretesből beérkezett költővé vált, aki jól sáfárkodott tehetségével, aki beteljesítette, aminek beteljesítéséhez tehetséget kapott. Költői világa még jobban elmélyült, még egzotikusabbá, ugyanakkor még otthonosabbá vált. Mert otthonosan mozog különféle terek és idősíkok között, úgy kapcsolja össze ezeket, hogy az összekapcsolás gesztusa fontosabbá válik, mint a valamelyikben való lehorgonyzás. Az ő világa atlantiszi, mégis nagyon is jelen való: így él ő egy „elsüllyedt, megtalált városállam”-ban, mely lehet egy konkrét tér is, például Kolozsvár, de lehet olyan lelki táj is, amelyet mindannyian belakhatunk. Papp Attila Zsolt költészetének eredetisége abban áll, ahogyan az olvasót beinvitálja ezekbe az átmeneti terekbe, az időtlenség hangulatát keltve a mulandóság közepette.

Papp Attila Zsolt úgy írja újra a különféle mítoszokat és értelmez át különféle költői hagyományokat, hogy azok aktuálissá válnak az itt és most olvasói számára, de vélhetően más korok és dimenziók olvasói számára is. Alighanem egyetemesnek nevezik az efféle lírát.

Gratulálok Papp Attila Zsoltnak a Székelyföld-díjhoz, további Atlantiszok felfedezését kívánom neki, jelezvén, hogy továbbra is örömmel tartok vele e felfedezőúton.

MIRK SZIDÓNIA-KATA: SZABÓ ÁRPÁD TÖHÖTÖM LAUDÁCIÓJA

Szabó Árpád Töhötöm azon szerencsés emberek közé tartozik, akik fiatalon rátaláltak hivatásukra. Szerencsés azért is, mert ahhoz az erdélyi etnográfusi nemzedékhez tartozik, akik a rendszerváltást követően, a több évtizedes kényszerszünet után újraindított néprajz szakon végezhatték tanulmányaikat.

Egy kutatót azonban nemcsak a szakmai felkészültsége, diplomája, hanem az elhivatottsága teszi alkalmassá arra, hogy az előtte járó nagyok nyomdokaiba léphessen. Szabó Árpád Töhötöm néprajz iránti elkötelezettsége már egyetemi évei alatt megmutatkozott, lelkesen kapcsolódott be a tanszéki kutatásokba, terepmunkákba, számtalan külföldi részképzésen vett részt. Tudásvágya, megismerni akarása diplomaszerezése után sem lankadt, hiszen szocio-etnolingvisztika szakon mesterizett, majd a debreceni egyetemen szerzett etnográfusi doktori oklevelet. Pontosan húsz éve tanít a kolozsvári néprajz tanszéken, főbb kutatási területe a gazdálkodás néprajza, a gazdasági antropológia, de vizsgálatai kiterjedtek az etnicitás és gazdaság összefüggéseire, valamint az interetnikus kapcsolatokra is.

Kutatói, oktatói tevékenységét ismerve és szem előtt tartva, bátran kijelenthetjük, hogy számára a tudomány nem csupán foglalkozást, a tanítás pedig nem csak óraadást, hanem hivatást is jelent. Tudományos, szakmai téren elévülhetetlen érdemeket szerzett, de fontosnak tartom megjegyezni, hogy emellett átlagon felüli szerepeket is vállalt a köz érdekében: tíz éven keresztül volt a néprajz tanszék háttérintézményeként működő Kriza János Néprajzi Társaság alelnöke, 2007-től a Kolozsvári Magyar Egyetemi Intézet aligazgatója, 2011-től pedig az igazgatója. Kiemelkedő szerepe van a szakma nemzetközi pozícionálásában, és jelentős mértékben hozzájárult ahhoz is, hogy a különböző néprajzi intézmények között folyamatos legyen a tudásáramlás.

Felfelé ívelő pályájának vezérfonalát elődei szellemi örökségének felvállalása és folytonosságának biztosítása képezte, és ennek szellemében vállalta el a néprajz tanszék irányítását 2016-ban. A környező

világunk folyamatos alakulása, a társadalom átformálódása az elmúlt évtizedekben a néprajztudományt is elméleti szemléletváltásra, módszertani megújulásra készítette. Intézményvezetőként fő irányelve a szakmaiság, fontosnak tartja, hogy rávilágítson azokra a lehetőségekre és kihívásokra, melyek révén a néprajztudomány képes reflektálni a világ változásaira. Vallja, hogy a kutatás akkor jelent előrehaladást, ha mélyrehatóbb, mint az előzőek, és ennek szellemében irányítja tanítványai első szárnypróbálgatásait. Felelősségteljes munkát vállal továbbra is a magyar nyelvű egyetemi oktatás bővítéséért és korszerűsítéséért, egyszerűen: gondosan sáfárkodik a rá bízott örökséggel, méltó folytatója az előtte járó tudósgenerációknak.

Elismert kutató, kiváló oktató, jó szervező és nem utolsósorban, ami számunkra most a legfontosabb: folyóiratunk egyik régi, hűséges szerzőjét tisztelhetjük benne. Az elmúlt évek során közöltünk tőle interjút, recenziót, méltatást és természetesen tanulmányokat. Szakmailag kifogástalan, de nem madárnyelven írt tanulmányokat. És nekünk ez a legfontosabb, mert hiszünk a tudomány társadalomalakító szerepében, és azt is tudjuk, hogy a néprajz hozzájárul a méltósággal vállalt nemzeti identitásunk és önértékelésünk megerősítéséhez, megtartásához.

Könnyű feladatom van a vele való együttműködésben, de mondhatnám azt is, alig van: határidő betartva, kézirat megszerkesztve, jegyzetapparátus rendben, hiánytalan bibliográfia. Mit kívánhatna ennél többet egy szerkesztő? Hát, minél több ilyen kéziratot!

Szóljon tehát ez a díj a kutatónak, a tanárnak, az embernek, régi jó barátunknak! Gratulálok az elismeréshez és továbbra is számítunk írásaidra!

FEKETE VINCE: A FENNVÁLÓ TEKINTETE, AVAGY A PUMPÁK KIRÁLYA

Telenovell. Laudáció helyett. Vidám-szomorú mondatok Darvasi Lászlónak

Csendes város, csendes utca, halk lépcsőház, békés alvók,
pihennek a teremtmények, a ház népe, utca, város, aluszik
a mindenség is, lábujjhegyen át a házon, nappalin, a gyerekekén,

a konyhán is át, fürdőbe be, aztán vissza, fürdőből a nappaliba, csendes város, csendes utca, csendes ország, Kárpát-kanyar, kifliország, jótanuló, jelentkező, ujját nyújtó csendesország, leül csendben, bekapcsolja, szemben izzik fehéren a monitorja, öt óra van, vagy hat talán, viszik elé, viszik elé egy órával, egy órával viszik elé, halk motoszka, mi az Isten?, kaparászás, keresgélés, kintről hang jön, bejárati ajtó elől, bejárati ajtó előtt idegesen kaparásznak, azt gondolja, kaparásznak, idegesen keresgélnek, mit csinálnak?, szomszéd vajon?, vasárnap van, nem a szomszéd, vasárnap van, csend van kint is, bent is csend van, csak ez a hang, ajtó előtt, bejárati ajtó előtt halkan neszez, keres, kutat, tán egy részeg a sötétben?, keres, kutat vaksötétben idegesen, jajistenem, befalaztak, jaj, istenem, befalaztak, lelkében tán riadalom, testében is riadalom, jajistenem, jajistenem, hallatszanak furcsa hangok, kaparásznak, keresgélnek, tapogatnak, körbe-körbe, merre járnak?, kaparásznak, mint az állat, ki vackot készít, szájában egy marék fűvel, járkál, kutat, vackot készít, jajistenem, izgatottan teszen-veszen, gyanút fogva, ugrásra kész, várakozva, ugrásra kész, áll már ő is várakozva, s mint a vihar előtt a csend, mint amikor vihar készül, elhalkul a világ percre, gyanút fogva, ugrásra kész, ajtón belül ugrásra kész, áll már ottan ugrásra kész, elhalkul a világ rögtön, megszűnik a nesz is rögtön, mint amikor eget-földet, földet-eget hasítana, egy villámlás szakítana, kilincs és kulcs, halálugrás, kiáltás és halálugrás, ki az ajtón, halálugrás, előtte még egy kattanás, felkapcsolja lent a villanyt, hadd lásson a menekülő, dagadt, izmos, tagbaszakadt, dagadt, szijas, ki is vajon?, le a lépcsőn, veszi sorra, ötösével a lépcsőket, veszi tízesével őket, aztán hátra, hátravágja, az udvarban hátravágja, a kiskaput hátravágja, miközben a jobb kezével, a farmerját fél kezével, rángatja a jobb kezével, ki az utcán, be utcába, ki a térre, majd utcába, közben futva, tartva, fogva, a nadrágját tartva-fogva, gyorsan kell az észnek vágni, stratégiát villámlani, vissza-visszapillant olykor, cikkcakkozva,

menekülve, fut a pára, papucsosan, pizsamásan, rövid gatyá, pizsamában, főtérre ki, utcába be, másik utca, abba is be, onnan tovább, futna tovább, de nem bírja, futna tovább, nem bírja már papucsosan, pizsamásan, egéruat nyer a másik, egéruat, kicselezi, pedig hogyha, ha az a Nagy megfordulna, egyenlőtlen lenne, tudja, ő is tudja, s mind, ki látja, letekint a Fennvaló is, szorult helyzet, látja ő is, üldözött és üldöző is, menti bőrét, aki erős, menti bőrét az üldözött, abbahagyja, megáll, legyint, megáll akkor és szétekint, mint az Úr a, hol is, nézi, mint az Úr a birodalmán, majd elindul szépen vissza, hazafelé lassan vissza, mint a célját vétő, ki is?, mint ki jócskán mellétrafált, elindul hát szépen vissza, papucsosan, klottgatyában, papucsban és klottgatyában, ébred már a mindenség is, ébred ország, város, nép is, kifliország, Kárpát-kanyar, otthonország, jönnek vele szembe, nézik, kikerülik, megint nézik, mosolyognak, kikerülik, mosolyogva kikerülik, megbámulják, összesúgnak, átmennek az úton túlra, mosolyogják, összebújnak mosolyogva, kikerülik, összesúgnak, ki az utcán, be a térre, be a térről más utcába, végig a sok kockakövön, be a házba, föl a lépcsőn, föl az első emeletre, áporodott kanálisszag, áporodott kanálisszag áramlik a Kárpát-kanyar fölé éppen, kifliország fölé éppen, fel az égbe, de előbb az emeletre, s lassan fel a Mindenségbe.

FEKETE VINCE: SZERÉNY JAVASLAT

Laudáció helyett Szabó-Biró Brigittának

Mindig tuttam, ha hiányzik valami az életemből.

De én osztán oda sohase.

S itt vagyok.

De ezek, hogy nem. Hogyhogy nem, kiájtom nekik. Úgy, hogy nem, aszt monták, me hogy megvan a jegy, s mejek. Én es mejek. Dehogy mejek, mondom nekik, me én osztán nem. De hogy de. Monták. Hiszen vótam nálunk, aszongyák, ebbe a kultúrba, s mijen jó vót, béordibáltam a szereplőknek a színpadra. Jó, jó, ezek a ménkéek vótak, mondom nekik. Dehogy én oda, izébe, városba, abba az izébe. Színház, mongyák.

A!

Hogy a rosseb egye meg, me én nem. Mondom nekik. De ők azt, hogy dehogynem. Ebbő nem akartak kijönni. S én sem, de hogy igen. No jó, legyen, eccer, de osztán sose.

Me hogy épp nekem születésnapomra!

Hogy a nagynyavaja törje ki!

Soha nem tartottam, s itt vagyok. Nem vót nekem születésnapom soha az életbe. Sem apám, sem anyám nem ízéltek ezeken a napokon. S mü se nekik. Minek az, csomó péndz megint, s osztán annyi.

No de ezek, hogy készüljek fel, ötözsek innaposba, s mejünk. Vittek ótóval, azzal nagy, hüje, drága masináva, mivel. Az övékével, bé nem ülnék máskor pénzétt se. Osztán bé oda, csomó ember, ott járkáltak essze-vissza, még véce es vót benn, olyan vót aza az izé. Osztán bé egy hatalmas izébe, sok székek vótak, le oda engemet egyre, gondótam, de nem úgy vót, me hogy én innen el nem mozdulok a szűzmáriáért sem, az eccer biztos. Hogy ülünk ott, s kacagunk, mint a majom a, aza a izéjinek, me minnyá kimondom, hogy hajják.

De itt nem avvót, me ez valami mái darab vót, monták ezek a hüjék, nem ojan, mint amikor mentünk mü a kultúrba, ott csapkottuk a térgyünket Széjjes Sándoron, amikor ijen székejeseket mondott, osztán hazamész, megmatatod az asszontot, me hogy ojan jó kedved van, attól függ, hogy mennyire vót ojan dühös előadás, s osztán béfordulsz, s isten veled fakereszt.

Nem ordibáni mész ki oda, én es csak egy kicsikkét, mind a meccseken, amikor a ménké, a Törekvés jáccik a másikkal, a jó isten tuggya, hogy azoknak mi a nevik, valami hegy. Vagy domb. Vagy víz. Rakom az egész izét beléje, hogy igen.

No de oda engem bévittek, aszt monták, hogy ők se tutták, me hogy itt az atyaságos úristennek sem lehetett leülni. Ez egy olyan modernes izé vót. Ott kellett járkájjunk körbe abba a nagy terembe, állni kellett, hogy mán megzsigorásodott szinte mind a két lábam. S azok a hüje színészek es mind lejöttek oda közénk, me hogy aszongyák nekem, ott írta abba a revisztába, amit osztogattak, amikor bémentünk, hogy kényelmi pozincijóba elhatárolódnak a népek az eléadástól. Rakoma kényelmi pozincijóba belé, az annyk herrgot mángorlóját. De kibirok én mindent, még ezt a kalamajkát es kibirok. Kéccer negyvenöt percig álltunk ott, mint a kötözni való bolondok. Mint a hüjék. S a színészek

ott futkárosztak közöttünk. Hogy csesszem meg a pufájukat, hogy igen. Métt kell nekem a pénzemétt dolgozni a proktudiciójétt, ahogy ezek nekem mongyák, mét nem ők dolgoztak?

De dolgoztak azok, szerencsétlenek, futkárosztak, kiabáltak, eccer még össze es verekedtek egymással.

Nem úgy van az, mondom, me hogy métt vót hibás a másik, az nem csinált semmit, s odamentem, hogy egyet lekeverek a szerecsiának, de elhúztak onnan, ne avatkozzak belé az izébe, a prokcióba.

Szinte kivezetek azok a hüjék.

Me hogy métt akarok én lenni a főszereplő.

Akar az istennyila, dehogy akarok, montam én nekik, haza akarok menni innen minél hamarabb, vigyetek innen az isten leborult, kurva izéjébe, me minyá megmutatom, hogy micsinálok.

Elhatárolódom én minnyá tőletek, meglássátok. Persze, mondok nekik hazafelé, me röktön hazavittek, szívesebben maradok, ha nem ijén fennállós ez a prokció, ha letehénkedhetünk a székekre, s azzal anyyi, aluszol legalább, ha nem teccik.

De itt, állva, hogy alugyál, mint a lovak?

Még jó, hogy nem azt találta ki valamejik pihent agyú, hogy kötelekkel felhúzzanak minket a színpad fölé, s onnan lógassanak lefelé, hogy felülről, magasból élvezhessünk.

Még jó.

De a Kászón-patakát, vagy az Olt vizét is bévezethették volna a terembe, hogy csónakokkal izéjjünk, a színészek meg tutajjal.

Hogy ezek mennyi hejteléséget el tudnak képzelni, uramatyám!

Sőt, még itt es lehetne újabbítani: nyakig vízbe ájjanak a nézők, vagyés mü, magyarázom ezeknek hazafelé, a második kivonás pedig tejjesen víz alatt történjen.

Legyen vaj legalább egy haljelenet, a halak énekkara, mint a templomba, a Halkirályné monológja, a Nekünk itt élni, halni kell előadása stb.

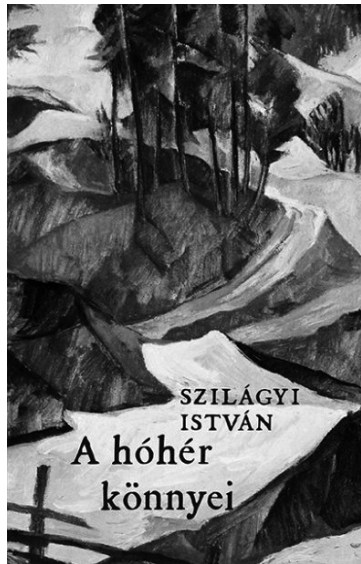
Izéket, ötleteket, jelentkezőköt küggyétek holnaptól a faluba, a mázsaházhoz. Akik Hamletetekek, Halakok szeretnének lenni, azok legyenek előnyben. Ez az én szerény javaslatom!

Borcsa János

SZILÁGYI ISTVÁN RÉGI-ÚJ RÖVIDPRÓZÁI¹

Megrendítő esszénovellában idézte Szilágyi István 1986-ban a tíz éve halott író-barátot, Szilágyi Domokost. („*Aztán kitágult a világ...*” In Kántor Lajos [szerk.]: *A költő életei*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1986, 157–167., valamint Szilágyi István: *Katlanváros*. Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Kiadó, 2019, 134–154.) Akkor még úgy ítélte meg az író, hogy a költő élete legtragikusabb ellentmondását, úgy-mond, képtelenség fölbontani. Ma már ehhez a „fölbontáshoz” vannak támpontjaink – éspedig az 1956 utáni években tett jelentései a román titkosrendőrség részére, amelyeket minden bizonytalansággal zsarolás nyomán írt –, hogy miért is irtotta magában a teremtő készségeket az önpusztítás „meglehetősen közönséges” eszközeivel (azaz szeszekkel) ez a „hűvösen racionálisnak látszó, örökké munkáló elme”, aki Szilágyi Domokos volt...

Az esszénovellában az író a Duna-deltában tett közös „kószálásukat” meséli el, amely az 1960-as évek végén, egy zord novemberi időszakban történt. Az elbeszélte történet egyik epizódja szerint a Bukarestből vasúton megtett út végén, Tulceán, jóval hajnal előtt, a sínek és tolató mozdonyok között kellett vonszolnia az elbeszélés alanyának az alaposan „megfáradt” vándort, hogy valahogy a folyami kikötőig eljuthassanak, s aztán hajóval úti céljuk felé közeledhessenek. A következő lépés újabb próba elé állította a költő partnerét. Be kellett

1 Szilágyi István: *A hóhér könnyei*. Budapest, 2021, Magyar Művészeti Akadémia Kiadó.

látnia ugyanis, hogy a hajnali homályban indulásra kész vízi alkalmatosságra csak úgy juthatni fel, ha hátára veszi útitársát, aztán a mólóról egy keskeny pallón keresztül elcipeli a dereglye pereméig, ahol ráállítja egy vaslétrára, amely levezeti majd az utast egyenesen a vízi jármű gyomrába.

Ugyanebben az időszakban íródott Szilágyi István *Vikend* című elbeszélése, amely szintén tartalmaz a fent bemutatott éjszakai bolyongással összecsengő, két fiatalemberrel megesett éjszakai kalandot. Egyezés van még az alkalmazott zsargon tekintetében is. Az író útitársának kabátzsebei a deltába való érkezéskor dagadnak a „valutától”, egyikben is, másikban is egy-egy liter vodka, és ugyancsak „valuta” leledzik a lábsérülést szenvedett, faluról városba szakadt fiatalember szatyrában...

Az esszénovella egy, az író emlékezetében megőrződött valós történet, mondhatni tanúvallomás egy nagy költő mellett, a *Vikend* pedig fikcióra épült epikai alkotás, s keletkezésük, illetve első közlésük alapján, mondtuk, mindkettő ugyanazon időszak terméke, sőt, ugyanazon komor szemlélet – az író kifejezését használva –, egy „tragikus léltátás” nyomait viseli magán. De ez a szemlélet határozza meg *A végállomáson leszállsz* című novella világát, nemkülönben *Az emlékezés göröngyein* című regényrészletét (?), s mindhárom végigvonul az utazás motívuma, az ősképek közül pedig az éjszaka foglal el fontos helyet bennük. A sötétség hangulata nyomja rá bélyegét a Szilágyi-írók több szereplőjére, a belső lélektájakra s a külső környezetükre egyaránt, s mint feszültségforrás, valamiféle balladai homály veszi körbe őket. A két utóbbi írás női főszereplőjét valamilyen elszenvedett erőszak és megaláztatás, illetve félelem nyomai kísérik végig életük egészén.

Nyers, kemény és vigasztalan világ, amit Szilágyi megidéz, illetve műveiben teremt. Alig vetül fénysugár azokra a helyszínekre és terekre, amelyekben szereplőit mozgatja, alakjainak életében mondhatni, nincs is helye derűnek. Egymáshoz s úgy általában az élethez való viszonyuk kérlelhetetlenül szigorú, szilárd életelveikből nem engednek, s igazságérzetük kikezdhethetlen. Még egy iskoláskorú gyermek is kiáll az igazság mellett, akár egy félelmetes nyomozótisz, a kommunista államhatalom

képviselőjével szemben is (*Nagyapám nem huligán*). Többnyire egyszavú emberek.

Még inkább hatásos egy ilyen erkölcsi világ leképezése abban az esetben, ha archaikus nyelvi változatot választ az író, azt tartják ugyanis, hogy darabos, robusztus nyelv volt a régi magyar, így Szilágyi alakjainak beszéde is csupa erő lehet. Legjobb példája ennek egy 18. század közepi figura, *A hóhér könnyei* főszereplője, Tompay Vajtha Mátyás, Kraszna vármegye rendes bírása. Amikor például joggal gerjed haragra az akadémuskodó ügyfelekre, ostorcsapásként ható szavakkal illeti azokat („idepofátlankodtok”, „hordjátok el magatokat”), s ugyancsak kemény szavakkal emlékezteti az illetet nem tudókat, a tiszteletlenül viselkedőket, hogy mely intézménnyel vagy személlyel is van dolguk, amikor törvényszék elé kerülnek, hadd tudják meg, úgymond, hogy a vármegye nem cigányvásár, a törvénybíró nem kurvapécér. A ráállított besúgó deákot sem kíméli, gézengúzának, csipaküszürünek, átok tintanyaló szolgának, másutt meg furtagyú semmirekellőnek mondja a bíró, aztán a leírás szerint az egyik „kliens” ribanc, kurva kószáló boszorkány, koszos szuka, másikat gazembernek, féktelen latornak, a hóhért pohos disznónak, hatőkörnek, a kocsisokat nagy dög akasztófáravalónak, bestyelelke kurafiaknak nevezi...

Az elbeszélés az *Utunk Évkönyv* 1980. évi kötetében jelent meg egy zárójeles megjegyzéssel a végén, miszerint 18. századi boszorkányperek felhasználásával készült az írás. A mai recenzens pedig azt jegyezheti meg, hogy *A hóhér könnyeiben* elbeszélte történet Szilágyinak egy négy évtizeddel később, 2020-ban megjelent nagyregényében, a *Messze túl a láthatáron* címűben köszön vissza. Nem más ez a történet, mint a nagyregény második, terjedelmes részének (*Amerre a világ*) több fejezetében is felmerülő epikus anyag töredéke, központban a regény főhősével, aki ezúttal már nem a földrajzi valóság szerinti Kraszna vármegye, hanem az írói teremtő beavatkozás folytán Tipród vármegye bírása.

Az elbeszélés cselekménye nem terjed ki a vármegye bírásának „előéletére”, így a kuruc „zördülésben” vállalt szerepére vagy a feleség titokzatos eltűnésére sem, mégis tételmondata megegyezik a regényével, tehát ugyancsak szerteágazó szálakat, sokrétű jelentéseket ölel fel. Egy szintézisre törekvő írói szemlélet megjelenítését ismerhetjük fel

benne. A napi, éppen soron lévő ügyek megítélésében is valami többlet, az *egész* kérdése izgatja az öreg bírót a narrátor szerint (Vö. 201.), ami a tételmondatban így fogalmazódik meg: „Ha jól reáfigyel az ember, a világ valamennyi nyomorúsága, gyarlósága egyszerre és egyazon ügy gubancában megtalálható.” (194.)

A „gubancot” ez esetben is a nagyregény *Kocsisok története* című fejezetében tárgyalt eset nyomán a bíró által felismert összefüggés jelenti: „Tompay Vajtha úr egybehordta és összerakta azt a bizonyos egészet.” (202.) Ezáltal nyer rálátást valami átfogóbbra, ami ugyanakkor saját személyes sorsában és végzetes elhatározásában is a legfőbb indítékká lép elő.

A bírói ítélethozatal filozófiájáról kevés szó esik, de egy régebbi eset újból történt „összerakása” igen feldúlja a bírót, amikor egy kezességi ügyben a két általa éppen az előző napon boszorkányság miatt száz-száz botütésre ítélt két kocsislegénnyel újra szembesül, illetve oldott beszélgetést folytat velük, amikor is, mondják, emberszámba vette őket. Egy három évvel korábbi bűnügyre éppen a velük való „társalgás” nyomán derült fény, illetve így győződik meg, hogy ezek az elítéltek tulajdonképpen ártatlanok, a rájuk kirótt büntetést nem kellett volna meghoznia. Az előző nap óta tehát, úgymond, furcsa szánakozás kísérti a bírót. (155.) Büntudattá súlyosbodik ez benne, s ezt fokozza a hóherral folytatott „társalgás” is, akit szigorúan számonkér és megfedd a „munkájában” tanúsított hanyagság miatt – ezért sír és könnyezik a hóhér! –, s akinek ugye kötelessége a bíró által hozott rossz ítéletet is végrehajtani, amely ez esetben végzetes kimenetelű lett a kiváltott kocsisokra nézve.

A nagyregény végkifejlete szerint az öreg bíró végső és végzetes döntéséhez legalább három tényező vezetett. Egyik az ítélethozatallal összefüggő metafizikai kérdések végiggondolása. Az igazságtevést érintő elmékedéseinek végkövetkeztetéseként jut arra az álláspontra, hogy az isteni hatalom titkát nem tudja megfejtetni – ebbe „az elme képtelen bevilágítani. S ha ez így van, inkább ne legyünk...” (430.) –, ugyanakkor fél legyőzetésétől, ezért akár önpusztításra is kész. Személyes érintettség okán fontos tényező továbbá felesége rejtélyes eltűnésének tisztázódása, de más közéleti „nyomorúságok” is. Az elbeszélés főhőse egyszerűen saját maga rossz ítéletének hatása alatt indult útra,

követve a gyanús küldetést vállaló kezeseket, akik a kocsislegényeket kiváltották ugyan, de hasztalan, mert útközben mindkettő az ítéletként kirótt verésbe belehalt. Amint ez kiderült, utána ő maga is, mintha saját halálát kereste volna. Mintha a kocsisok vízbe dobott holttestét próbálná kifogni, lovastól belegázol a folyóba.

Utolsó útjára az általa félig-meddig becsült íródeákját vitte magával, hogy tanúja s hírvivője legyen az esetnek, de akik útközben hallották a hírt, közönyösek voltak, az éjszakai városba visszaérve pedig – mint valamely nagy üres térben – nem volt, aki meghallja kiáltozását: „Hé, emberek, Tompay Vajtha úr odalett!” (231.)

Tsomor tehát tanúja és hírvivője volt gazdája utolsó földi „leckéjének”, sőt az elbeszélő félig-meddig még a fantasztikumnak is helyet ad a záró mondattal. Eszerint a bíró anyja, az „időtlen nagyasszony” a hírnök éjszakai megjelenését, úgymond, lidércnek vagy valami kóbor deáknak véli (vö. 232.). Valóság és fantasztikum egymásba tűnése jellemzi különben az egész zárójelenetet. A vízbe süllyedő ló előtt – mondja az elbeszélő – ott ring, várakozik a két kocsislegény, akik a Berettyó hullámszekerébe fognák a hátaslovat, hogy azon ringassák ki az Érmellékre a tekintetes urat (vö. 231.).

Többféle értelmezést indíthat el ezzel a zárással Szilágyi, szemben a nagyregény záró jelenetével, amely szerint a bíró nem-létbe való átmenése egyértelmű – lovával belegázol a vízbe –, s így az író nem ad helyet ezen átmenet többféle értelmezésének.

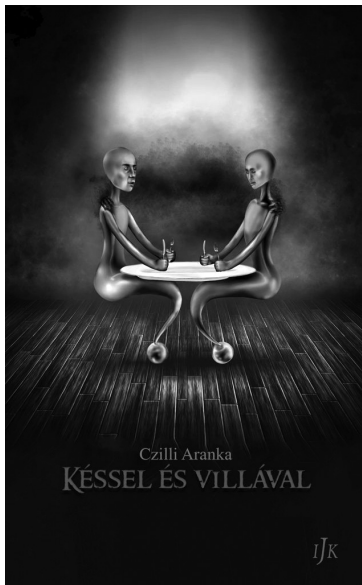
Végül megjegyzem, hogy Szilágyi Istvánnak a fentiekben szemlézett s kötetbe gyűjtött régi-új rövidprózáinak kiadását megelőzte a *Katlanváros* című kötet (Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Kiadó, 2019), amely memoárszerű elbeszéléseket tartalmaz az 1970–80-as évekből. Ezekkel találkozva aztán megadatik az olvasónak az a különös lehetőség is, hogy a fikciós rövidprózai művekben olyan epizódokra leljen, amelyek Szilágyi élményeiből, szerzett tapasztalatából vagy a családi legendáriumból kerültek be valamely írásának a teremtett világába...

Pieldner Judit

„A LÉTEZÉS VONALKÓDJA”

Czilli Aranka első két kötetének – *Nyitott ablak*,¹ *A varázslatos szekrény*² – a borítók világos színében is tükröződő derűje és játékosága után, a harmadik kötet³ borítójának sötétje komorabb hangvételt sejtet. Két stilizált figura egy asztalnál, kezükben harciasan tartott kés és villa, nem néznek egymás szemébe. Végig kell olvasnunk a kötetet ahhoz, hogy értelmet nyerjen a kép.

A kés visszatérő motívuma már az első vers – Mezey Katalintól származó – mottójában felbukkan: „Akár a rozsdás késeket, / egymással élesít / minket az Isten.” Az önzonosság kérdése így kapcsolatok, hálózatok mintázatát követi, a másikkal, másokkal való viszony függvényében merül fel, ez a témakör jelenik meg a négy rész közül az elsőben, melynek címe „Térkép”. Az egyént meghatározó kapcsolatok, a családtagok megtartó ereje az emlékezés és feledés elmosódó határvonalán sejlik fel: „Megszoktam a monoton, / céltalan ringatózásod / az emléktelenség szélcsendes, / ködlepte tükrén, / s úgy állok a parton, / úgy simogatom ráncaid, / mintha veled ülnék a fakulás csónakában, / de csak a távolodó / körvonalaidat érintem” (*Köd, parttalanságok*). Idő és tér távlatait a közvetlen megszólítás, az aposztrófé alakzata fogja egybe, élet és halál, valóság és képzelet határmezsgyéjén átívelve, „végtelenen innen, /

- 1 Czilli Aranka: *Nyitott ablak*. Versek. Budapest, 2018, Széphalom Könyvműhely.
- 2 Czilli Aranka: *A varázslatos szekrény*. Versek és mesék gyerekeknek és felnőtteknek. Budapest, 2020, Széphalom Könyvműhely.
- 3 Czilli Aranka: *Késsel és villával*. Budapest, 2022, Irodalmi Jelen Könyvek.

szavakon túl” (*Víz, tükör, part*). Az emlékek mérik az időt az órák helyett, a nagyapa álombeli üzenete a széttéphetetlen, lényegi, belső összetartozásról szól, ahogyan belénk, gyermekeinkbe költöznek az eltávozottak: „Lassan te vagy már én is, / s én az vagyok, aki lesz majd” (*Nagyapám álomban üzent*). Miközben az apa emlékének hiánya megakasztja az emlékek áradását: „sérült szemek lettünk / szakadt láncoron” (*Az emléktelenség ingei*), az egyéni lét ennek a folyamatnak, nagyobb egésznek a része, amelyben kapunk és továbbadunk: „Anyám arca tükör, / tanulom a mosolyát, / amivel eloszlatom / lányom arcáról / a mulandóság félelmét” (*Barázdák*); „míg ő [nagyapám] bőröm alá égett, / viszem magamban / a létezés vonalkódját” (*Idővonal*).

Továbbá, az első részben nemcsak a személyes kötelek rajza, hanem az életút különböző helyszínei is a „térképre” kerülnek. Kolozsvár, Gyimes, Kovászna, Schaffhausen, Neuschwanstein, Lindau, Badacsony, Bohinj – köztük az otthon, a vágyott otthon, az egyetemi évek, utazások és tapasztalások színterei, múltbeli impressziók lenyomatai, amelyekből kirajzolódik egy emlékekkel bélelt, a bejárt és belakott tereket mozaikszerűen felidéző személyes, de az olvasás során interszjektívá váló (élet)útvonala. Annak az olvasónak, aki volt Kolozsváron bölcsész szakos egyetemista, elég egy kép, egy varázsszó, és máris térdig jár az emlékek özönében: „Kék csempe, piros láda. / Pirosláda” (*Kolozsvár*). Ezek a helyeken a nagyobb léptékű múlt is megidéződik: „a múlt dühös lópofo, / tágult orrlukaiban / feketéllik a történelem” (*Kolozsvár*); „Unsere Lieben Frau unter den Linden – a történelem örült vitustáncát te láttad” (*Lindau*). A térképen fellelhető helyek belső tájakká alakulnak, ugyanakkor a lélek vidékei is felkerülnek erre a térképre. A *Csomópont* és a *Zsáktuca* párversek, egymással dialogizáló tükörversek, az előbbiben a „Vannak szemek, amik mélyén / a belső tájak otthonosak” sorok az utóbbiban ekképp módosulnak: „Vannak szemek, amik mögött / a belső táj csapda és ármány”, ennek függvényében „leszünk térképeltől / világító világszeletté”, avagy fordítva, „világító világszeletből / kopár térképeltökké”.

Ezekben a versekben mintha képeslapokon üzenne a múlt, olyan felismeréseket, amelyekből e kis gyűjteményben összeáll valami nagyobb egész, számvetés-szerűség: „egész eddigi és hátralevő életem / semmivel sem több, mint hideg pára útja, / mi a mindenség arcán

lecsapódik” (*Schaffhausen*). „Képeslapok” ezek a versek abban az értelemben is, hogy a gondolati tartalom finom, ugyanakkor erőteljes képalkotással párosul. Az elvont és a konkrét összekapcsolása bennem Nemes Nagy Ágnes tárgyias intellektualizmusát asszociálja, azon megállapítását, miszerint „a költészet legfőbb ellensége a szó. A szónak értelme van. És meg nem szűnő élményünk a százszor regisztrált hasadás a szó mint mindennapi kommunikációs eszköz és a szó mint versre használt eszköz között”⁴. Minden vers tétje ennek a paradoxonnak a kijátszása, megküzdés a szavak által közvetített érzéki tapasztalás elsődlegességéért, hogy az értelem úgy érkezzon valahonnan a szó házába, várt, de mégis meglepetésszerűen betoppanó vendégként.

A második rész a „Titkok” címet viseli. Ha titkok, lehet-e róluk mégis beszélni? Lehet, finoman, rejtjelezve, ahogy Czilli Aranka teszi, arra ösztönözve az olvasót, hogy saját legbelsőbb, legféltettebb értékeinek felkutatására induljon. Mindennek, ami bennünk – és köztünk – törekeny és mulandó, leheletfinom és könnyen elveszíthető, ezért észre kell vennünk és féltve megőriznünk. Ebben a részben kiderül, hogy „A boldogság / egy fa árnyékában lakik (...) mint egy kullogó barna kóbor kutya, (...) lábadnál megpiphen” (*Kiváltságos pillanatok*). A kiváltságos pillanatok, amelyekkel a lét megajándékoz bennünket, az egyszerűen csak megélt jelenbe vezetnek, a természet közelébe, ahol felfedezhetjük a csodát, de csak akkor, ha nem akarjuk eltiporni, magunknak orvul kisajátítani. Ennek a ciklusnak a központi motívuma a pipacs, amely éppen ezt a törekeny csodát testesíti meg: „Pipacs vagy. (...) Aki a rögök közé érted / mezítláb kilépked, / letérdel melléd, / és ámulva néz, / amíg szemén át / idegpályákon látványod / a lelkéig áthatol” (*Pipacs*). Ezt jelenti az igazi mély kapcsolat, a barátság, egy véletlen találkozás, csendben őrzött béke, „csobogó nyugalom” (*Szomjas vándor monológja*).

A „Lakoma” című harmadik rész megtöri a harmóniát, úgy kapcsolódik az előző ciklushoz, mint ahogyan – szintén szubjektív asszociációként, ezúttal az angol irodalomból – William Blake *Az ártatlanság dalai* és *A tapasztalás dalai* című cikluspárjai kapcsolódnak egymáshoz, ellenpontként, kontraszthatást érvényesítve. A gyermeki ártatlanság utáni vágyat a felnőttlét terhei és súlyai váltják fel, ismét megjelenik

4 Nemes Nagy Ágnes: Negatív szobrok. In *Szó és szótlanság*. Budapest, 1989, Magvető, 15–19. 17.

a kés motívuma, a félelmet, a veszélynek való kitettséget asszociálva. A felnőtté válást több vers is tematizálja (*Csontkopár, Átalakulás*), mi több, az utóbbi a felnőtt szónak mintegy „szótári” meghatározását kísérli meg: „A felnőtt pengeélen táncol, / hazudni tanul magának, / és ráncos homlokával a halál felé halad.” A felnőttlét értékhiányos állapotként jelenítődik meg, amelyet elsősorban az elveszített bizalom tapasztalata jellemez – fogalmazzák meg ennél sokkal összetettebben és képszerűbben a *Zsoltárvers a bizalomról* című zsoltárparafrázis sorai: „S bár a szép híves patak / csobogása néha belédhallatszik, / senkiben se bízz, szarvasgida, / csak a vadász lába alatt / megreccsenő száraz ág jajában!” Ennek a résznek a központi motívuma a hámozott hagyma – a legbelső burok, amivé lemeztelenedünk és ahová menekülünk azon a lakomán, amelyen – ismét csak az angol irodalomhoz, ezúttal a *Hamlethez* fordulva asszociációért – nem mi eszünk, hanem minket esznek, ahol még megbújhatunk az egyre közeledő konyhakés elől. És ugyancsak a felnőttlét fájdalmas tartozékaként jelennek meg az élet legnagyobb megküzdénivalói, a betegség (*Alzheimer*), a halál (*Lecsupszítva*). Két vers kiemelkedik a ciklus kontextusából, játékosága, humora folytán a *#Édesannaörök*, valamint *ars poetica* jellege okán a *Kényszer*, ez utóbbi a versírásra – és versolvasásra – vonatkozóan fogalmaz meg egy – Rilkére emlékeztető – imperatívuszt: „Vesd le mindened, légy meztelen, / mint aki most születik meg!” Ez jelenti a költészet tapasztalatát, csak így érdemes a versbe megérkezni, leplek és maszkok nélkül, hogy megtörténhessen a kendőzetlen találkozás önmagunkkal.

A negyedik, *Körforgó* című rész csupán öt, ám súlyában annál jelentősebb verset tartalmaz, és az ünnep kérdéskörét járja körül, a húsvéti és karácsonyi ünnepkörhöz kapcsolódva. A hangsúly a várakozásra tevődik, amely tele van kérdésekkel, kétségekkel: eljön-e az ünnep, meg tud-e történni bennem a beteljesülés, van-e az ünnepnek megváltó ereje? A kérdésekre adott bizonytalan válasz, a halk talán a megfáradt, megtört emberé: „de ha te belépnél / tán újra kinyílnék” (*Virágvasárnap*). A húsvét témájú vers rövidegével és egy természeti képre való korlátozódásával jelzi, hogy az ünnep csendben történik meg, alig észrevétlenül: „Sercen a fűszál, / pattan a rügy, / és lassan kibomlik / a reggeli csendben” (*Tertia die*). Az *Adventi kalendárium* huszonnegy aforisztikus darabjában a kétségeken érlelődött nagy

felismerések, tanulságok fogalmazódnak meg: „Az ünnep nem a fiókból / előrántott patyolatszín / damasztabrosz, / amit a foltossá fakult / hétköznapiakra terítesz. / Az ünnep te vagy, / aki rongyosan, fáradtan, / hajszoltan is átölelsz”. A karácsony témájú vers kérdőjelei pedig ismét csak a kétségek közé való visszazuhanás állapotát jelzik, lesz-e lehetőség az újrakezdésre, mi lesz, ha nem úgy lesz majd, ahogy az ünnep ígéri, mi lesz a megváltás, ha már az ünnepek megváltó erejében sem hiszünk? A kérdések, megválaszolatlanul, a vers szarítóköteleire kiaggatott kérdőjelek gyanánt himbálóznak a szélben. Ezen a cikluson, ahogy a kötet egészén is, érződik a megírás időszakának válságtapasztalata, amely a záróversben nyer kiemelt hangsúlyt, és egyben a borítón lévő grafikához és a „Lakoma” című részhez is visszakapcsol: „Ennél az asztalnál csak késsel és villával / ehetjük meg egymást” (*Különös lakoma*). Megrázó felismerésként számol be a vers arról, ami ma ember és ember között történik: „Bekebelezni azt kell, / ami nem ízlik, / az inas, csontos másikat.”

A hátlapon olvashatjuk: „Czilli Aranka költészete fájdalomból és örömből szőtt pillanatmintás égtakaró.” Ebben a kötetében is megragad költői megszólalásmódjának ereje, közvetlensége, hitelessége, témáinak sokrétűsége, képeinek befelé táguló világa, egy-egy markáns képbe tömörülő gondolatának további felismerésekhez vezető árama. A kötet megírása idején a szerző Térey János-ösztöndíjban részesült.

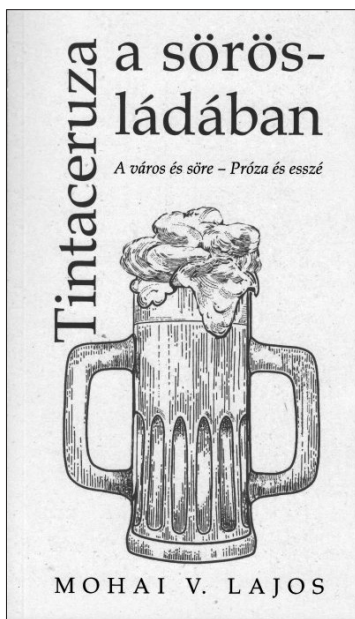
Kamil Kocurek: *Barrier 2a*, 2020
(70 x 100 cm, rézkarc, foltmaratás)

Fekete J. József
PERIFÉRIÁRÓL BETEKINTŐ

*MELANKOLIKUS PRÓZA*¹

Mohai V. Lajos gyermekkorában Nagykanizsán fürkészte az ott állomásozó katonákat, a környéken dolgozó olajbányászokat, valamint a sörfőzőket meg a fuvarosokat. Ezek a férfiak külön településeket alakítottak ki maguknak a városban, amelyeknek adott volt az architektúrája, sajátos közösségi helyekkel rendelkeztek, ez utóbbiak jószerével italkimérések voltak, zömmel a legigénytelenebb fajtából. A gyermek Mohai olthatatlan szimpátiát és empátiát érzett az elesett, fizikai erejükből napról napra élő sörösök iránt. Meglátta bennük az emberi tartás, büszkeség becsületre méltó genetikai lenyomatát.

A múlt század hatvanas éveiben szerzett benyomásokat 1984 őszén megfejtette egy prágai tartózkodással, ami során a Sörök Fővárosában gyarapította ismereteit, immár irodalmi kihívásokkal is mérkőzve. Addig nem nyugszik, amíg nem találkozhat Hraballal, és nem kerül intim közelségbe Hašek Nagykanizsához fűződő irodalmi hagyatékához. A két sarkalatos pontot, a gyermekkori emlékeket meg a prágai őszt a szerző irodalom iránti igénye fűzi egymáshoz a mostani kötetében, amit próza és esszéként határoz meg műfajilag a szerző.

1 Mohai V. Lajos: *Tintaceruza a sörösládában*. A város és söre - Próza és esszé. Budapest, 2020, Prae Kiadó.

Nem árt hinni neki, mert hiába keresnénk elbeszéléseket, sörközi anekdotákat, legfeljebb érzékeny hely- és tájleírásokkal szembesülhetünk, mint Mátyás Iván korai regényeiben és novelláiban, utcák, terek, parkok, kocsmák, lecsúszott figurákkal benépesített városrészek világa jelenik meg előttünk.

A szokatlan összeállítású kötetben, amelyben esszé, emlékező próza, intim múltidézés, cseh nyelvű szövegrész, és annak magyarra fordított változata követi egymást, gyakori és sok az ismétlés. Abból a szerzői megfontolásból, hogy ha többször felidézi ugyanazt az eseményt, a hozzá kapcsolódó érzéseit, a később szerzett tapasztalatait, illetve az elemi élményhez csatolható érzelmeit, annál közelebről lesz képes föltárni az olvasó előtt az élményt, sőt, még élénkítheti, árnyalhatja a narratívát: „A fontos eseményektől sohasem végleg búcsút venni, ezért a részleteket minduntalan kiszínezzük, újraéljük, hogy tovább maradjanak velünk.” – írja a szüntelen ismétlésekre vonatkozóan. Már a könyv elején közli az olvasóval, hogy „Írói célom továbbra is, hogy az emlékezést, mint narratív folyamatot, az eltűnt idő pillangóját lepkehálóba fogjam. A háló persze, ahogy ott is [egy megjelent és egy készülő prózakötetében], ebben a könyvemben is szakadozott: a tájak, az utcák, a házak, a temetők, a sírok és a sírkövek leírása nem csupán lelkiállapotokat tükröz, hanem történelmi ráismeréseket is tartalmaz. Az emlékezés hálójából bontom ki a reflexiókat és önreflexiókat, ami az általam elképzelt melankolikus próza természete, amivel szemben a visszaemlékezés költészete nem lehet más, mint egyszerű-jellegű.”

Ha jól értem Mohait, szerzői célja egy önközpontú, emlékezésre alapozó epika megteremtése, ami akár melankolikus költészetként is működhet. Ez így megfogalmazva értékes írói program, de a megvalósítása szerintem gazdagabbá vált volna a folyamatos önisméltések elhagyásával.

A kötetben szereplő három elbeszélést, *Az a Kanizsa három városból állt*, *a Tintaceruza a sörösládában*, és *a Vén Diófa* címűeket zenei műszóval noktürnnek nevezi a szerző, ami eleve melankóliára utal. A valóságból eredő inspiráció és a költészet elbeszélhetősége Hrabalt idézi, aki a múlt század utolsó harmadában szinte beépült a magyar

irodalomba, megismételvén a Hašek által a Monarchiában megtapasztalt határátlépések élményét, a közép-európaiságot.

Mohai optikája elsőként a „katonavárosból, olajvárosból és sörvárosból” álló Kanizsára közelít rá, ahol „iszákos embernek sem számított a városban az, aki több korsóval lehajtott naponta belőle [helyben főzött sörből]; a részegséget és elbutulást a bor okozta, a szörnyű löre, amit szégyenszemre, a várost övező hegyek adtak ki magukból”. Kíváncsi lennék, hogyan vélekedne Hamvas Béla a szerző eme gondolatáról. Mohai nem apológiát írt a sörről, sokkal inkább az ital előállításáról és szállítóirol, akik bőrkötényben, kesztyűtlen kézzel ragadták mellükre a kocsiról a literes csatos üvegekkel megrakott, gyalultatlan deszkából ácsolt sörösládákat, rekeszeket.

Részletező, leíró elbeszélése akár helytörténeti munkaként is olvasható, máshol, a hangsúlyozott személyes érintettség és az emlékezés révén, szinte emlékiratként mutatkozik.

A kötet hangulatát pozitív értelemben megtöri az epizód, amikor Jaroslav Hašek, a legendás Švejk megalkotója 1906 telén hónapokig dőzsölt Nagykanizsán, Znojemsky gyártulajdonosnál. Ott szerzett élményeit viszont maga Hašek jegyezte le.

Hőiséhez hasonlóan Hašek is bohókás figura. A humorista, satirikus szerző előbb az anarchizmus jegyében lépett fel, ezért a rendőrség huzamosan megfigyelte, többször bebörtönözte. Amikor szakított az anarchizmussal, az *Állatok Világa* című lapnál helyezkedett el, a szerkesztői székéből azért rúgták ki, mert nem létező állatokról írt a lapba. Nem mintha Homérosztól kezdve, Verne Gyulán, Borgesen, Nagy Lajoson keresztül ez nem lett volna számos író passziója. Pártot alapított *Lassú Haladás a Törvényes Határokon Belül* elnevezéssel, elnökeként tapasztalatszerzés céljából beutazta Közép-Európát, ahol mások pénzén élt, a pártkasszát meg elkocsmázta. Több nyelven beszélt, magyarul is. Saját pártja mindössze 36 szavazatot szerzett a választásokon, végül a bolsevik pártban kötött ki. Oroszországban úgy nősült meg, hogy előtte elfelejtett elválni cseh feleségétől, egyszóval regénybe kívánczó figura volt maga is. Pártja Mohainál a *Törvény Keretei Között Működő Mérsékelt Haladó Pártként* szerepel.

A kötetben cseh nyelven is olvasható Hašek-epizód (*Nagykanizsai idill*) mellett az *Onedinnél, a kisoldali kocsmárosnál* című prágai novella

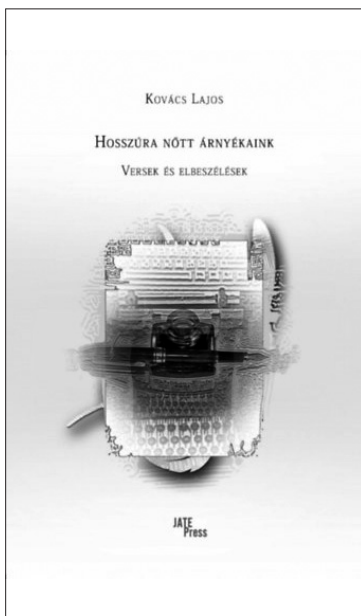
töri meg a kötet monotóniáját, melankolikus atmoszféráját, de olyanynira, hogy az olvasó csak pislog, mintha egy gótikus regény cselekményének közepébe, vagy bár a díszletei közé keveredett volna. Tehát Mohai másként is tud írni.

Lehet szeretni az Arany Prágát, a cseh irodalom egészét, a sört és Hrabalt, de nem valószínű, hogy e szeretet kifejezésére a folyamatos önisméltás a legalkalmasabb, leginkább meggyőző eljárás.

EGY REGÉNY FEJEZETEI²

A Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karán egy filológiai csoport felvállalta Kovács Lajos (1949–2017) irodalmi hagyatékának összegyűjtését, feldolgozását és sajtó alá rendezését. A Piliscsabán született, majd Dorogon élt pedagógus, irodalmár gazdag szépirodalmi terméséből eddig négy vaskos kötetet állított össze Bombitz Attila filológus munkatársával, ebből három 2020-ban megjelent, a negyedik kiadás előtt áll.

Kovács Lajos sok műfajú szerző volt, magát elsősorban tanárnak, tanító embernek tartotta, a köztudatba a gyermekeknek és fiataloknak író alkotóként vonult be. Szerkesztő kollégája a kritikus munkásságát helyezte előtérbe, a válogatott műveit szerkesztő Bombitz pedig egy prózai művének címét adta a hagyatékban talált verseket és elbeszéléseket tartalmazó első kötetnek. Jó döntésnek tűnik. A *Hosszúra nőtt árnyékaink* ugyan különálló elbeszélés, de maradéktalanul illeszkedik a cím nélküli, elektronikus kéziratban fellelt családrégény fejezeteinek végére, és adja meg a páratlan stílust teremtő elbeszélő karaktert.

2 Kovács Lajos: *Hosszúra nőtt árnyékaink*. Egy regény fejezetei. Kovács Lajos válogatott művei. Szeged, 2020, JATEPress.

Kovács Lajos az 1990-es években kezdte fogalmazni a családrégény fejezeteit. A történetet onnan kezdte, hogy szüleit a második világháborút követő lakosságcsere során Csehszlovákiából áttelepítették Magyarországra. Nem ennyire direktben nyitja a történetet, hanem a gyermeki látószögébe befogható környezetbe helyezi a minden munkát elvállaló és elvégző, fizetség iránt soha nem érdeklődő édesanyját, a folyton úton lévő, kerékpározó telefonszerelő, távírdász apját, a településen élő gyerekeket. Egyáltalán nem naiv ez az elbeszélői perspektíva, nem is tudálékos, amit egy óvodás kor előtti gyermek élesen lát, és képes értelmezni, az szemléletesen leírva jelenik meg az időváltó narratívában, ami számára még nem világos, az sejtésként jelenik meg, mintegy megágyaz a történészek folytatásának. Ennek a fejezetnek a *Vernek vagy meghalnak* a címe. Ide másolom a további fejezetek címét, szerintem ezekből már kikövetkeztethető a regénytörténet gerince: *Vernek vagy meghalnak; Izzadt nagymama-íngék; Megteremtjük a nagyapám-képet...; Ne engedjétek el apánk kezét!; Másodosztályú történelmünk; Halászok évei; Katonanóták, riadók; Miért nem írok helyetted levelet?; végül a „különálló” elbeszélés, a Hosszúra nőtt árnyékaink.*

Az elbeszélő perspektívája fejezetről fejezetre szélesedik. Más hangon szólítja meg olvasóját a gyermek, a főiskolás, a sorkatona, aki ténylegesen határőr. A határ fontos szerepet nyer a történetben. A lakosságcsere két részre szakította a még össze se kovácsolódott családot, megnehezítette a familiáris vizitációkat. A határátlépések folyamatos megaláztatásokkal jártak, hol a rendőrök, hol a vámosok akadékoskodtak, saját tulajdonukat se hagyták átvinni az utazóknak a határon. Később az elbeszélőnek Ausztriába igyekvő endékásokra kellett volna vadásznia, meg elkerült a jugoszláv határhoz is, ami nem adott kellő ihletet, társai és felettesei annál inkább, gáláns kalandjaik sorával. Általánosságban szemlélve az elbeszélő folyamatosan a határátlépés kihívásaival szembesül, amikor zárt közösségből, hatalmi hierarchiától szeretne szabadulni. Gyermekkora helyszínén svábok, magyar telepesek, kitelepített magyarok és cigányok élnek, legmélyebb benyomást a cigányok elemi szabadságigénye és lázas duhajkodása hagy benne.

Ebben a vegyes lakosságú faluban is megtörténnek dolgok, amelyeknek meg kell történniük, vízbefúlás, gyilkosság: „Éjjel megint keresett az egész falu. Fáklyák lobogtak az utcákon, de akit kerestek, nem

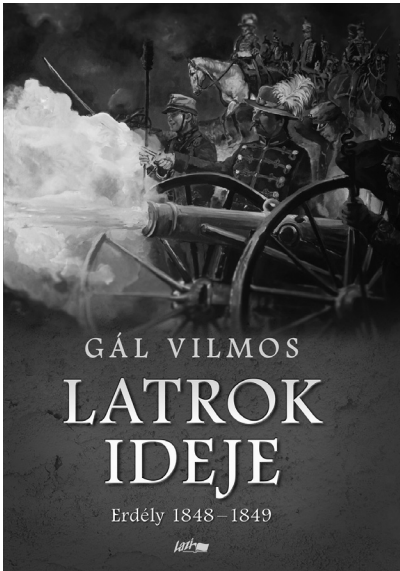
ismertem a nevét. A kertből láttuk, hogy a fáklyák elborítják a kálvária oldalát, mint a görögtűz, aztán visszajönnek. Reggelig alig aludtunk, hangos és rémületes lett a falu. A keresettet nem találták meg, csak délután, vérbe fagyva a kápolnában, elvágta a torkát. Nálam is kisebb fiú volt, nem járt óvodába, az anyja mellől vitte el valaki úgy, hogy nyoma se maradt. Két nap múlva már bugyogtak a pokol iszapos kénhólyagjai, hogy elnyeljenek egy unokatestvért, akinek szennyes cselekedetére magyarázat soha nem készült.” Ez az elhallgató, lebegtető, körülíró, később alaposabban leíró, felülstilizáló stílus ragadott meg Kovács Lajos prózájában, meg a panasz nélküli szociális érzékenysége, iróniája és humora, hogy egyszerre tud gyermek és felnőt lenni.

Furcsa körülmények közt élnek a vidéken, van, ahol a falu bírója ugyanúgy él, mint a cselédjei, noha tehetős, a többiekkel együtt hasal az asztalra, és fal az egyetlen edényben készült ebédből, mint a szolgálai, akikkel viszont igazságos és a maga módján emberséges. Az egyik nagyapa évekre eltűnt a világháborúban, az oroszok elhurcolták, Ahogy előkerült, még az orosz szót se hagyta kiejteni, és mindent gyűlölt, ami orosz, a faluban ő volt az egyetlen, aki szembement a kollektivizálással.

A gyerekfejjel megélt 1956 konklúzióját már a felnőtt vonja le: „besúgó világ lettünk, nem bírunk már soha kikecmeregni ebből.” A csehszlovákiai szovjet beavatkozás már az elbeszélő érettebb korában történik – megismétlődik a határhelyzet: „árnyékaink átnyúlhatnak egymásig egy egész országon? Ezen a tényérnyi semmiségen.” Az idő fölszámolt mindent, rokoni kapcsolatokat, barátságokat, kalandokat, dühöt, indulatot, félelmet, a történet végéről még a pont is hiányzik. Bár meglehet, hogy valójában ott van, csak az árnyékban.

Zsidó Ferenc
TÖRTÉNELMI PONYVA?

Fontos, az erdélyi magyarságot/székelységet érzékenyen érintő témát dolgoz fel Gál Vilmos *Latrok ideje* című regénye. Az 1848–49-es erdélyi/székelyföldi hadi eseményekről van szó, kiemelten a román felkelő erők által elkövetett enyedi (és más dél-erdélyi) vérengzéssel. Traumatikus eseménysor, melyről a szerző különböző történelmi dokumentumok és visszaemlékezések felhasználásával ír dokumentarista igényű, realista regényt, mely ugyanakkor nemzetiségi értelemben elfogult – természetesen hangsúlyozottan magyar nézőpontú. Ez a könyv egyik neuralgikus pontja. A narrátor többnyire megmarad kívülálló, eseményrögzítő, krónikás szerepkör-

ben, sajnos néhány alkalommal kilép belőle, implikálódik, ítélkezik, holott a történések objektív elbeszélése önmagáért beszélő, hatásosabb volna. Ilyen ítélkezés a mű alaphangját meghatározó (és tendenciózussága miatt a befogadás lehetőségeit is behatároló) cím is, melyet a szerző a 86. oldalon ekképp bont ki, a két román vezér, Avram Iancu és Axente Sever bemutatásakor: „Új időkre vártak. A latrok idejére.”

Irodalmi értelemben sok újdonsággal nem szolgál a mű. Jól bejarratott sémákból építkezik: adott három enyedi végzős diák, az ő sorsuk prizmájából követjük végig

a sorsfordító történelmi eseményeket, hasonló eljárással, mint Dumas a *Három testőr* című regényében, Jókai *A kőszívű ember fiaiban*, vagy még inkább mint Remarque a *Három bajtárs* című, első világháborús

regényében. A cselekmény egyébként jól kifundált, fordultatos, már-már ponyvásan olvasmányos. Persze, olykor hatásvadász. A feszültség nő, az események pörögnek, az olvasó le van bilincselve (kb. az ötvenedik oldal után úgy gondoltam, a följebb megfogalmazott negatív meglátásaim miatt nem olvasom tovább a könyvet, végül mégsem tudtam letenni).

Történelmi vonulatát tekintve jobbára ismeretterjesztő jellegű a könyv: az eseményeket kronologikusan rekonstruálja, érezhető az igyekezet a közérthetőségre, a (művelődés)történeti tájékoztatásra. Ilyen értelemben leginkább ifjúságnak szánt regényről beszélhetnénk, bár van benne néhány túlságosan is izzó szerelmi jelenet (apropó, sémák és sikerreceptek). Mivel három ifjú sorsát (is) nyomon követjük, kik a történelem sodró eseményei közepette válnak felnőtté, fejlődési regénynek is nevezhetjük a művet. Ez az alulnézeti perspektíva egyébként hálás, mert szabad mozgásteret enged a szerzőnek: a három főszereplő természetesen fiktív figura, de bennük a kor jellegzetes figuráit, társadalmi rétegeit ismerhetjük meg: Balogh Farkas a dél-erdélyi magyar földbirtokost, Muzsnai Ádám a jellegzetes enyedi szőlőbirtokos nemességet, Eröss Balázs pedig a fejlődni vágyó, de rendiségét, katonai identitását is őrző székelységet testesíti meg. Társadalmiságában tehát jól van súlyozva a regény – talán túlságosan is jól, már-már didaktikusan –, vagyis igyekszik reprezentatív lenni. (Apropó, reprezentativitás: százok is jelennek meg a kötetben, kitűnnek magyarellenességükkel, ugyanakkor a Kabdebó család révén örmények is, akik viszont kiállnak a magyar ügy mellett).

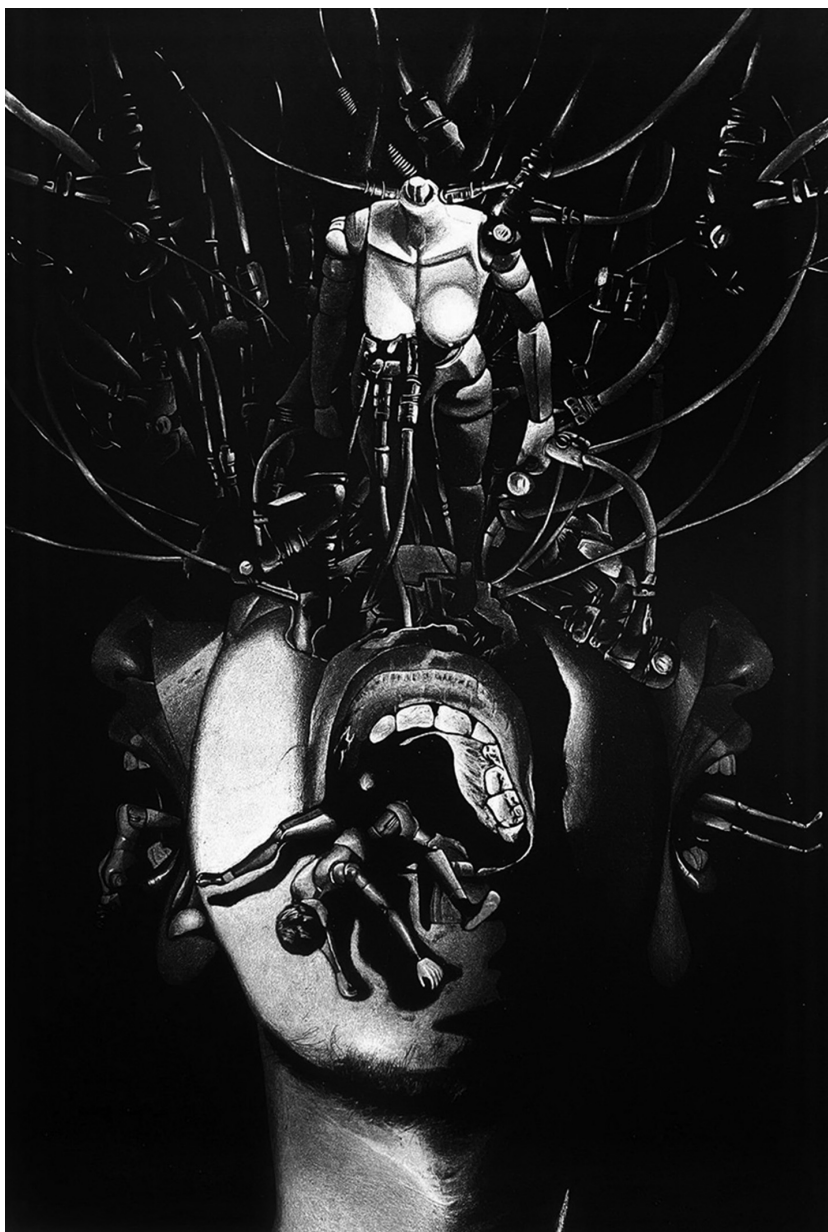
A korszak néhány kiemelkedő történelmi személyisége valós nevén szerepel, szép, színes képet kapunk például Wesselényi Miklósról (a róla szóló részek a kötet legjobbjai), a Bem apó és Gábor Áron alakja már sematikusabb; de további valós figurák is vannak a kötetben, például Jakab Elek, a lapszerkesztő, Vasvári Pál honvéd őrnagy, epizódfiguraként természetesen Petőfi is felbukkan. A két román fővezér alakja már-már démoni, sarkítottan negatív: amint följebb erre már utaltam, ha a román szereplőkről, az általuk elkövetett atrocitásokról van szó, az író t cserbenhagyja krónikás józansága...

Történelmi tablóként olyan szempontból érdekes olvasmány, hogy rávilágít Erdély speciális helyzetére, egyféle különállóságára, melyet

Magyarország felől nem mindig értettek: „Bizony nehéz helyzetbe hoztak minket a pozsonyi törvényekkel Kossuthék! Hogyan is érthetné meg az erdélyi jobbágy, hogy neki még nem jár ugyanaz, mint a magyarországinak?”

Erdély multikulturális valósága a forradalmi hévületben ellentétek forrásává válik, a könyv érzékelteti a három fő nemzetiség viszonyának problematikusságát. Az egyik főszereplő, Muzsnai Ádám szájába efféle szavakat ad a szerző, a román perspektívát felvillantandó: „A magyarokat igencsak rühellik, de a szászokkal kevesebb bajuk van...” (Megjegyzendő, hogy ezek a mondatok ugyanolyan problematikusak, mint a bennük vázolt probléma).

Számunkra, erdélyi magyarok számára egyértelműen fontos, hogy irodalmi köntösben is olvashatunk erről az időszakról, egészen a közelmúltig ez tabutéma volt, a román cenzúra nem engedte a róla való diskurzust. Ugyanakkor, ha történelmi tájékozódás a cél, én szívesebben olvasom Egyed Ákos *Erdély 1848–1849* című, 2010-ben a csíkszeredai Pallas Akadémia Kiadónál megjelent kötetét (melyre Gál Vilmos forrásként hivatkozik), mert az tárgyilagos, ez a regény pedig szenvedélyes, amikor visszafogottnak kellene lennie. Megjegyzendő, hogy a magyarok hibáit is kiemeli, hangsúlyozva ugyanakkor, hogy a románok közt is akadtak derék emberek – fő helyen a metesdi görög katolikus pap, aki több száz magyart mentett meg az enyedi vérengzés idején. Nem beszélhetünk tehát nacionalizmusról, csak nem múltó fájdalomról: s ha e sebeket vakargatjuk, még jobban fájnak... Az *Epilógus* szerint a szerzői szándék az igazság leírása volt, valamint emlékéllítés a mintegy tízezer ártatlan civil áldozatnak. A tények makacs dolgok, az igazságok viszont relatívak. Talán nem várható el magyar szerzőtől a román szempont felvillantása, de ha már fikcióról, irodalomról beszélünk, új dimenziókat nyitott volna a mű számára, ha a szerző például egy román szereplő korlátozott nézőpontjából is megpróbálná láttatni az eseményeket – például egy szerelmi történet keretében, hisz abban amúgy is bővelkedik a regény. Így sem kudarcos kötet ez, csak talán kissé felszínes és köldöknézős: történelmi lektúrnek kitűnő.

*Pongsatorn Prapaipak: Az ember és a technológia kapcsolatának ábrázolása, 2021
(80 x 56 cm, rézkarc)*

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

- Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Angi Gyula - Marosvásárhely
Antal Attila - Csíkszereda
Antal István - Székelyudvarhely
Antal Margit - Csíkszereda
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna - Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Bakó Botond - Nagyenyed
Balázs-Bécsi Emília - Gyergyóremete
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balázs Zsuzsanna-Erzsébet - Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bálint Csaba - Csíkszereda
Bálinth Erzsébet - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Bán Árpád - Alsóboldogfalva
Barabás Imre - Gyergyóremete
Baracsi Levente - Arad
Bardócz Ferenc - Gyergyóditró
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászónújfalu
Bartha György - Csíkszereda
Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlok
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Bíró Sándor - Gyergyószentmiklós
Blénassy Jolán - Székelyudvarhely
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Antal - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bogos Zsolt - Csíkszereda
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
Bölöni Ildikó - Bikafalva
B. Tomos Hajnal - Négyfalu
Buna Blanka Boróka - Tamásfalva
Burus János Botond - Csíkszereda
Czikó László - Búzásbesenyő
Czoppelt Julianna - Kovászna

- Császár Vilmos - Csíkrákos
Csávossy György - Nagyvárad
Csatlós Mihály Levente - Kézdivásárhely
Cseke Péter - Kolozsvár
Ft. Msgr. Csíki Dénes - Nyárad-köszvényes
Csíki Zoltán - Parajd
Dr. Csiszár Anna - Marosvásárhely
Csiszer Imre Csaba - Csíkszereda
Csúcs Mária - Csíkszereda
Daczó Katalin - Csíkszépvíz
Dánél Sándor - Csíkszereda
Damó Csaba - Kézdivásárhely
Darkó Béla - Marosvásárhely
Daróczi Béla - Marosvásárhely
Ft. Darvas-Kozma József - Csíkszereda
Darvas Mária - Gyergyóalfalu
Dávid Gyula - Kolozsvár
Dávid Katalin - Székelyudvarhely
Dávid Péter Pál - Sepsiszentgyörgy
Dávid Zoltán - Kolozsvár
Deák Botond - Réty
Deák Ferenc - Csernáton
Deme László - Csernáton
Demeter Edit - Kézdiszentlélek
Dénes Balázs - Csíkszereda
Dénes Emőke - Homoródalmás
Dénes Erzsébet - Homoródszentpál
Doboly Beatrice - Vajdahunyad
Dobos Sándor - Nagyvárad
Dimény János - Nagybacon
Dr. Dombi Csaba Ábel - Felsőbánya
Domokos Éva - Arad
Ft. Drócsa László - Nyárádszereda
Duma András - Klézse
Egyed Emese - Kolozsvár
Dr. Elek Sándor - Csíkszereda
Elekes András - Csíkpálfalva
Elekes Antal - Temesvár
Elekes-Józsa Márton - Gyergyóújfalu
Elekes Károly - Sepsiszentgyörgy
Elekes Péter - Kászontlitz
Elekes Zsuzsanna - Gyergyóújfalu
Farkas Ambrus - Sepsiszentgyörgy
Farkas Antal - Székelyudvarhely
Farkas László - Gyergyócsomafalva
Farkas Miklós - Segesvár
Farkas Réka - Sepsiszentgyörgy
Fazakas Zoltán - Sepsiszentgyörgy
Fekete Albert - Csíkszereda
Fekete István - Csíkszereda
Ferencz Edit - Gyergyóremete
Ferencz Éva - Kézdivásárhely
Ferencz Gizella - Kézdivásárhely
Ferencz Imre - Csíkszereda
Dr. Ferencz László - Marosvásárhely
Ferencz-Nagy Zoltán - Brassó
Dr. Finta Ella - Szilágysomlyó
Fodor György - Székelyudvarhely
Dr. Fodor István - Csíkszereda
Fodor István - Sepsiszentgyörgy
Fodor Pál - Sepsiszentgyörgy
Forró László - Bukarest
Fuják Gyula - Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
Funariu Éva - Szeben
Fülöp Dénes - Székelyudvarhely
Fülöp Géza - Marosvásárhely
Fülöp Lajos - Székelykeresztúr
Fülöp László - Csernáton
Fülöp Sándor - Gyergyóalfalu
Fülöp Tamás - Majlát
Fülöp-Török Réka - Kézdivásárhely
Gábor Emőke - Csíkszereda
Gagyí József - Csíkszentlélek
Gajdó Albert - Csernáton
Gál Katalin - Gyergyóújfalu
Gáll Levente - Csíkmadaras
Gálfalvi György - Marosvásárhely
Dr. Garda Dezső - Gyergyószentmiklós
Gáspár Sándor - Marosvásárhely

- Gazda Árpád - Magyarfenes
 Gazda József - Kovászna
 Geréd Gábor - Székelyudvarhely
 Gergely Borbála - Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta - Marosvásárhely
 Gulácsi Gizella - Marosvásárhely
 Györfi Jenő - Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor - Csíkszicsó
 Haáz Sándor - Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza - Farkaslaka
 Hantz András - Kolozsvár
 Hegyi Sándor - Székelyudvarhely
 Hertza Mikola - Csíkszereda
 Dr. Holló Attila - Csíkszereda
 Hubert Sándor - Bukarest
 Illyés Ferenc - Székelykeresztúr
 Imecs Márton - Kolozsvár
 Incze Szabó László - Marosvásárhely
 Istvánffy Katalin - Torda
 Izsák Balázs Árpád - Marosvásárhely
 Jakab Attila Árpád - Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós - Kolozsvár
 János Julianna - Csíkszereda
 Jánosi Bertalan - Csíkszereda
 Jánosi Csaba - Csíkszereda
 Joikits Attila - Szilágysomlyó
 József Álmos - Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde - Csíkszereda
 Kacsó Elemér - Temesvár
 Kacsó József - Hármásfalu
 Kakas Zoltán - Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István - Marosvásárhely
 Kánya József - Csíkszereda
 Kassay Vilmos - Csíkszereda
 Katona Lajos - Kolozsvár
 Kedves Béla - Gyimesközéplak
 Kémenes Bernadette - Gyergyószentmiklós
 Kerekes Ágnes - Nagyvárad
 Dr. Kerekes Jenő - Maksa
 Keresztes Éva - Brassó
 Dr. Kikeli Pál István - Marosvásárhely
 Király Gyöngyi - Marosvásárhely
 Király László és Edit - Nagyenyed
 Király Zoltán - Kolozsvár
 Kiss Jenő - Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva - Kézdivásárhely
 Kocsis László - Marosvásárhely
 Kolbert Tünde - Borszék
 Kolumbán-Antal József - Zetelaka
 Kolumbán Gábor - Énlaka
 Kolumbán László - Székelyudvarhely
 Koncsag László - Szentegyháza
 Konsza Vilmos - Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor - Kolozsvár
 Kopacz Péter - Sepsiszentgyörgy
 Koszta Gabriella - Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert - Bukarest
 Kovács Barna - Marosvásárhely
 Kovács Béla - Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos - Szatmárnémeti
 Kovács Eszter - Gyergyószárhegy
 Kovács Katalin - Csíkszereda
 Kovács Mária - Székelyudvarhely
 Kovács Piroška - Méréfalva
 Kovács Zsuzsanna - Bukarest
 Dr. Kozma Dezső - Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes - Zetelaka
 Köllő Éva - Borszék
 Kürti Miklós - Kolozsvár
 Laczkó-Albert Elemér - Gyergyóremete
 Laczkó Szentmiklósi Endre - Gyergyóremete
 László Attila - Jászvásár
 László Bakk Anikó - Kolozsvár
 László Csaba - Csíkszereda
 Lászlófy Pál István - Csíkszereda
 Dr. László Ilona - Marosvásárhely

- László Károly és Katalin – Kézdivásárhely
 Lázár Lilla – Csíkszereda
 Lázár Pál – Marosvásárhely
 Lehoczky Ferenc – Arad
 Léstyán Dénes – Csíkszereda
 Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
 Liker Henrietta – Székelykeresztúr
 Loghin Gizella – Brassó
 Lőrincz József – Székelyudvarhely
 Luka Klára – Sepsikőröspatak
 Mag István – Lövéte
 Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
 Dr. Makai Magoss Csaba – Felsőbánya
 Markó Béla – Marosszentkirály
 Markó Ilona – Csíkszentgyörgy
 Marton Erzsébet – Marosvásárhely
 Dr. Marton József – Gyulafehérvár
 Márton Ferenc – Temesvár
 Márton Károly – Marosvásárhely
 Maştaleriu Erzsébet – Gyergyóremete
 Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
 Mátyás Endre – Szováta
 Menyhárt Csaba – Marosvásárhely
 Menyhárt Edit – Székelyudvarhely
 Mester János – Marosvásárhely
 Mester Zoltán – Szováta
 Mihály András – Csíkszereda
 Mihály Csaba – Csíkszentdomokos
 Mihály János – Lövéte
 Mihály Orsolya – Kolozsvár
 Miklós Imre – Csíkszereda
 Miklós Levente-József – Székelyudvarhely
 Mikola Éva – Torja
 Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
 Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
 Mirk László – Csíkszereda
 Molnár Csaba – Csíkszereda
 Molnár Endre – Marosvásárhely
 Murányi János – Székelyudvarhely
 Nádudvary György – Brassó
 Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
 Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
 Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
 Nagy Benedek – Csíkszereda
 Nagy József – Gyergyóremete
 Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
 Nagy Melinda – Nagyvárad
 Nagy Sándor – Székelyudvarhely
 Nemes Előd – Sepsiszentgyörgy
 Novák Sándor – Marosvásárhely
 Oláh Sándor – Csíkszereda
 Orbán Gábor – Gyergyószentmiklós
 Orbók Ilona – Csíkszereda
 Pál Zoltán – Csíkdánfalva
 Pálffy József – Csíkszereda
 Papp Zoltán – Zilah
 Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy
 Péntek János – Kolozsvár
 Péntes Jenő – Bereck
 Péter Éva – Csíkszereda
 Péter Gergely – Csíkszereda
 Péter Péter – Székelyudvarhely
Pethő Ilona – Csíkszereda
 Petres Sándor – Csíkszereda
 Dr. Piros György – Csíkszereda
 Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
 (7 darab egyéves előfizetés)
 Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
 Dr. Rácz Katalin – Marosvásárhely
 Ráduly János – Kibéd
 Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
 Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád – Csíkszereda
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna – Kézdivásárhely
 Rokaly József – Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
 Sata Lóránd – Voluntari
 Sántha Emese – Marosvásárhely
 Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
 Sárosi Csaba – Kézdivásárhely

- Sata Kinga Koretta – Magyarvista
 Sata Klára – Csíkszereda
 Ft. Sebestyén Péter – Marosvásárhely
 Seprődi József – Dicsőszentmárton
 Silye Béla – Székelyudvarhely
 Siklódi Olga – Székelyudvarhely
 Sipos László – Felvinc
 Sóbester Klára – Marosvásárhely
 Sófalvi László – Székelyudvarhely
 Sógor Árpád – Kolozsvár
 Sógor Csaba – Csíkvacsárcsi
 Sógor Géza – Kányád
 Sógor Gyula – Aranyosgyéres
 Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
 Straub Etelka – Nagyvárád
 Szabó-Biró Brigitta – Csíkjenőfalva
 Szabó Attila – Nagyalambfalva
 Szabó Enikő – Szentegyháza
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó József – Székelyudvarhely
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Judit – Csíkcsicsó
 Szabó Magdolna – Csíkcsicsó
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Csíkszereda
 Szabó Piroska – Nagyvárád
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szalai Attila Örs – Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna – Csíkszereda
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szebeni Norbert – Sepsiszentgyörgy
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Ferenc – Vadasd
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szén Olga – Datk
 Szén Sándor – Siménfalva
 Szentes Gábor – Madéfalva
 Szilágyi István – Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szócs István – Szentegyháza
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Dénes – Réty
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tánczos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tatár Irénke – Marosszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiálbis
 Tódor Gábor – Homoródmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tóth Mária – Arad
 Tötös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lövéte
 Török István – Koronka
 Török Mária – Csíkszereda
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Turos Judit – Marosvásárhely
 Ütő László – Székelykeresztúr
 Ványolós A. István – Székely-
 udvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdiálbis
 Dr. Veress Albert – Csíkszereda
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely

Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zrinyi István József – Mangalia
 Zöld János – Salamás
 Zsigmond Győző – Sepsiszentgyörgy
 Zsók József – Sepsiszentgyörgy
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet –
 Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár –
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség –
 Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egye-
 sület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kajoni János Megyei Könyvtár –
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum –
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont –
 Sepsiszentgyörgy

Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsis-
 zentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsis-
 zentgyörgy (5 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csikdánfalva
 Községi Könyvtár – Csikkozmas
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csikpálfalva
 Községi Könyvtár – Csikszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csikszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csikszentmárton
 Községi Könyvtár – Csikszentmihály
 Községi Könyvtár – Csikszentsimon
 Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószárhegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplak
 Községi Könyvtár – Hídreg
 Községi Könyvtár – Homoródmás
 Községi Könyvtár – Homoródszent-
 márton
 Községi Könyvtár – Kányád

- Községi Könyvtár – Kápolnásfalva
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászón
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kőkös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövete
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalva
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárad-
 magyaros
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrás-
 falva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószent-
 miklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csík-
 szereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum –
 Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet –
 Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Petőfi Sándor Általános Iskola –
 Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszere-
 da (5 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Gyergyó-
 szentmiklós
 Polgármesteri Hivatal – Kápolnás-
 falva (2 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Tusnádfalva
 (2 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége – Csíkszereda
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége Erdővidéki Szervezete –
 Nagybacon
 Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft.
 – Csíkszentlélek
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára –
 Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsí-
 szentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyer-
 gyószentmiklós
 Tamási Áron Színház – Sepsiszent-
 györgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyer-
 gyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspök-
 ség – Temesvár
 Turisztikai, Ifjúsági és Küllapcso-
 lati Iroda – Gyergyószentmiklós
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely

Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószent-
 miklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyv-
 tár – Kézdivásárhely
 Zetelaka Község – Zetelaka

Magyarország

MAGÁNSZEMÉLYEK

Abafáy-Deák Csillag – Budapest
 Ágh István – Budapest
 Alföldy Jenő – Kecskemét
 André András – Martonvásár
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Dr. Baricz Zsolt – Szeged
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bertha Zoltán – Debrecen
 Bíró Miklós – Budapest
 Birtalan Ferenc – Budapest
 Dr. Botz Lajos – Pécs
 Bodor Ádám – Budapest
 Borbás János – Veszprém
 Boga Tamás László – Szeged
 Burján Pál – Pécs
 Czakó Gábor – Budapest
 Császár Zoltán – Budapest
 Csender Levente – Üröm

Csontó Lajos – Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc – Szentes
 Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla – Szikszó
 Demse Márton – Budapest
 Dr. Dobos László – Budapest
 Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolyomos
 Farkas Zoltán – Veszprém
 Fazakas Lehel – Gödöllő
 Fazakas Edit – Cegléd
 Dr. Fazakas Márta – Budapest
 Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
 Fejér Istvánné – Szentes
 Fekete Béláné – Budapest
 Fekete Miklós – Szeged
 Ferenz Ernő – Páty
 Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
 Dr. Ferencz Csaba – Budapest
 Ferencz I. Szabolcs – Budapest
 Fritsch László – Budapest
 Dr. Füleky György – Budapest
 Fürjesi Csaba – Budapest
 Fűzi Michael Stephan – Budapest
 Dr. Gál József – Budapest
 Gálffy Attila – Budapest
 Gátay István – Devecser
 Dr. Gottwald Péter – Győr
 Guba Pál – Miskolc
 György Tünde – Budapest
 Gyurka Eta – Budapest
 Hankó Zoltán – Kistarcsa
 Harmath Ilona – Baja
 Dr. Hartványi Tamás – Győr
 Dr. Hegedűs Imre János – Budapest
 Herman Levente – Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese –
 Budapest
 Ilia Mihály – Szeged
 Iancu Laura – Velence
 Jámbor Zoltánné – Makó
 Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula – Budapest

- Jancsó Gyula - Dunapataj
Jancsó Klára Katalin - Biatorbágy
Dr. Jánosy Ildikó Kinga - Szeged
Jánosiné Dandui Gyöngyi - Budapest
Juhász Béla - Abasár
Kántor József - Baja
Karap Ágnes - Budapest
Dr. Kata Mihály - Szeged
Keppel Gyula - Budapest
Kézdi Anna - Battonya
Király István - Mezőkovácsháza
Dr. Kiss András - Pócsmegyer
Kiss Anna - Budapest
Kiss Bálint - Budapest
Kiss Éva - Budapest
Dr. Kiss Ferenc - Cserszegtomaj
Kis Krisztián Bálint - Szolnok
Kisslaki László - Kéthely
Kollár Albin - Dunakeszi
Kósa Lajos - Debrecen
Kozta Csaba - Sukoró
Kovács Árpád - Ugod
Dr. Kovács Klára - Császárszék
Kökényessy Szilárd - Budapest
Kőfalvi Magdolna - Budapest
Dr. Kőrös Erzsébet - Győr
Dr. Kukorelly Pál - Keszthely
Kulcsár Júlia - Budapest
Dr. Kussinszky Péter - Budapest
Kuti József - Tura
Láng Gusztáv - Táplánszentkereszt
László János - Debrecen
Lezsák Sándor - Budapest
Lezsák Tibor - Budapest
Dr. Lukács Csaba - Fonyód
Dr. Lukácsy József - Székesfehérvár
Maczkó Gergő - Pogány
Makai Judit - Budapest
Márkus Béla - Debrecen
Máriás József - Nyíregyháza
Márton Károly - Hőgyész
Márton Lajos - Budapest
Dr. Medgyessy István - Debrecen
Mészáros János - Gödöllő
Miakich Gábor - Budapest
Miklós András - Miskolc
Dr. Molnár Jenő - Budapest
Molnár Levente - Szigetmonostor
Molnár Sándor - Balatonfüred
Murányi Sándor Olivér - Budapest
Dr. Nagy-Major Gábor - Pápa
Dr. Nám Lóránt - Szombathely
Németh István - Százhalombatta
Németh Zsolt - Budapest
Dr. Nyakasné Lázár Anna - Budapest
Dr. Obrusánszky Borbála - Mende
Dr. Oszoly Tamás - Budapest
Pados József - Sárszentmihály
Pálfi Sándorné - Berettyóújfalu
Pappné Németh Andrea - Eger
Pappné Pongrácz Csilla - Dunabogdány
Papp Péter - Budapest
Pataki Gábor Zsolt - Budapest
Paulovics Tamás - Szentcsanak (4 darab egyéves előfizetés)
Péterfy Lajos - Bakonyszücs
Péter László - Szeged
Dr. Pocsay Gábor - Gyula
Polóny Levente - Budapest
Pomogáts Béla - Budapest
Dr. Porcza Antal - Mosonmagyaróvár
Prohászka Géza - Balatonfüred
Dr. Sándor Pál - Simontornya
Serdült Benke Éva - Paks
Silay Ferenc - Szeged
Simai László - Veszprém
Dr. Szabó Béla - Göd
Szakolczay Lajos - Budapest
Szász Miklós György - Budapest
Szarka Gábor - Pomáz
Szarvas László - Tura
Szathmári István - Zsadány

- Szász-Fejér István és Katalin – Mo-
sonmagyaróvár
Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
Székely László – Budapest
Szeles András – Encs
Szepessy Béla – Nyíregyháza
Szigeti Lajos – Budapest
Dr. Szőnyi László Pál – Budapest
Dr. Tekes Kornélia – Budapest
Tiffán Zsolt – Villány
Tomán Sándor – Szegvár
Tóth Erzsébet – Budapest
Tóth Wessely László – Budapest
Tornai József – Érd
Tök János – Kecskemét
Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
Ungváry Rudolf – Budapest
Dr. Varga István – Orosháza
Dr. Varga Péter Pál – Budapest
Vargha György – Tápióbicske
Várhelyi Gyula – Tokaj
Dr. Várszegi László – Pécs
Dr. Vass Ágnes – Budapest
Vass Szabolcs – Parád
Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
Vincze Gábor – Deszk
Vitályos Ágnes – Budapest
Vörös István – Budapest
Zalán Tibor – Budapest
Zsolnai József – Hernád
- Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
– Budapest
Könyvtárellátó Kht. – Budapest
Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
László – Budapest
Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
Magyar Patrióták Közössége – Buda-
pest
MTA Társadalomtudományi Köz-
pont – Budapest
MTA Titkárság – Budapest
Mogyoróssy János Városi Könyvtár
– Gyula
Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
Egyesület – Algyó
Országgyűlés Hivatala – Budapest
– 2 db. egyéves előfizetés
Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
gatóság – Budapest
Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
– Paks
Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
Páterház Panzió – Szentés
Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
Szegedi Tudományegyetem Egyete-
mi Könyvtára – Szeged
Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
gyógyászati Központ – Budapest

INTÉZMÉNYEK

- Algyói Faluház és Könyvtár
– Algyó
Baka István Alapítvány – Szeged
Bouchal Kft. – Budapest
Eötvös Loránd Kutatóhálózat Titkár-
sága – Budapest
Erdély Barátainak Köre Kulturális
Egyesület – Szolnok
Etnoproject Bt. – Isaszeg

Amerikai Egyesült Államok

- Borbély Melinda – Laguna Beach
Farkas Szabolcs – Milwaukee
Fodor Albert – New York
Kirják Attila – New York
Kiss István – Hawley
Kovács Árpád – Maryland
Ozsváth Ildikó – New York

Ausztrália

- Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf
Csipkó László – Bécs

Csutak Magda – Bécs
Dr. Forbáth Klára – Bécs
Gellérd Andor – Bécs

Franciaország

Buna István – Antony
Dènes-Pichot Hanga – Chécy
Langrand-Escure Tünde – St. Pêray
Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Horvátország

Péter Irén – Várdaróc

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine
Dr. Dobó Tibor – Demmin
Gaál Julianna – Aalen
Haáz Katalin – Braunschweig
Juliana Johrend – Buchen
Kisslaki László – Steinbach
Schultz Orsolya – Rostock
Szabó Kristóf Imre – Düsseldorf
Szakács-Konnerth Mihály –
Friedrichshafen
Száva Péter – Krefeld

Svédország

Antal Imre – Ljungby
Csata Attila – Västra Frölunda
Szentkirályi Csaga – Vällingby

Szerbia

Apró József – Topolya
Benda Török Lívia – Moholgunaras
Csáki Edina – Topolya
Lengyel Emese – Topolya
Nagy Majláth Ágota – Topolya
Nyirádi Hajnalka – Topolya
Pressburger Kucor Blanka – Topolya
Rancz Károly – Pancsova
Surányi Roland – Óbecse (4 darab
egyéves előfizetés)
Tari István – Óbecse
Vajda Annamária – Topolya
Vastag Gázsó Hargita – Topolya
Zolcer Andrea – Topolya
Zsiga Dávidházi Judit – Topolya

Szingapúr

Marosi Gábor – Szingapúr

Szlovákia

Fehér István – Komárom
Kiss Mónika – Órös
Pallér Péter – Komárom
Selye János Gimnázium – Komárom

Ukrajna

Vári Fábán László – Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. <i>Székely népdalok</i>	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. <i>Régi székely költők</i>	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. <i>Székely népi imádságok</i>	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szőcs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor <i>az újabb kutatások tükrében</i>	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyar Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
86. Bartalis János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
87. Tamási Áron: <i>Négy dráma</i>	35,00 lej
88. Fábíán Ernő: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
89. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar I.</i>	35,00 lej
90. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar II.</i>	35,00 lej
91. <i>Bethlen Gábor leveleiből</i>	35,00 lej
92. <i>A székelyek (Rólunk írták)</i>	35,00 lej
93. Szabó Gyula: <i>Gólya szállt a csúrra</i>	35,00 lej
94. Zágoni Attila: <i>Válogatott paródiák és humoreszkek</i>	35,00 lej
95. Tompa Gábor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
96. Benkő József: <i>Transsilvania specialis (A székelyek földje)</i>	35,00 lej
97. Földi István: <i>Századelő az udvartereken</i>	35,00 lej
98. Gazda József: <i>A XX. század, ahogy megéltük</i>	35,00 lej
99. Király László: <i>Kék farkasok</i>	35,00 lej
100. Egyed Emese: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
100+ Siklódy Ferenc: <i>Könyujegyek II.</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében
vagy online a www.szekelyfoldfolyoirat.ro oldalunkon.